

P. 76-44

489652

SZELLELEM

ÉS

ÉLET

s z e r k e s z t i :

BARTÓK GYÖRGY

BCU Cluj / Central University Library Cluj

3

VISY JÓZSEF: A római embereszmény és a magyar pedagógia.

ZOLNAI BELA: A műkedvelő Purista lelki alkata.

11. évf. 19.

Elvek — Könyvek — Folyóiratok.

SZELLELEM ÉS ÉLET

SZERKESZTŐSÉGE : KOLOZSVÁR, EGYETEM.

BARTÓK GYÖRGY KEZÉHEZ: EGYETEM,

FELELŐS KIADÓ : BARTÓK GYÖRGY

MEGJELENIK ÉVENTE NÉGYSZER

ELŐFIZETÉSI DIJ :

EGY ÉVRE 8 P. EGYETEMI ÉS FŐISKOLAI HALLGATÓKNAK 4 P.

FŐBIZOMÁNYOS : STUDIUM-KÖNYVKEREDÉS

BUDAPEST, IV., KECSKEMÉTLŐ, 8.

E FÜZET MUNKATÁRSAI :

VISY JÓZSEF Szeged, Baross Gábor gimnázium.

ZOLNAI BÉLA Kolozsvár, Ferenc József ut 43.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

A CIMLAPOT TERVEZTE BUDAY GYÖRGY

IV
VI. ÉVFOLYAM 1940. 3. SZÁM.

SZEGED. 1940, SZEPTEMBER

A római embereszmény és a magyar pedagógia.

„Desinunt ista, non pereunt.”

Az örök szellemi értékek iránt való érdeklődés már a középkor óta Athén és Róma felé irányította a nyugati világ figyelmét. Erazmus és Humboldték humanizmusa nyomán pedig a görög-latin kultúra belső kapcsolatba került az újkori Európa művelődésével. Az emberré-válás lélekrajzát a görög paideia vázolta fel elénk, gyakorlati kiviteléhez pedig a római géniusz járult sok konkrét vonással. Ennek az antik műveltségi eszménynek humanizmus a neve, mert az ember, a *homo testi*-lelki világát, teremtő képességeit egy egyetemes szellemi kozmoszban szemléli. Herder a humanizmuson az igazság, jóság és szépség eszményeit érti. Ennek pedig első célja az emberben rejlő értékes szellemi erők kibontakoztatása. Ezért nevezték már a római nevelési elmékedők ezt az eszmetartalmat: »studia humanitatis»-nak; s körébe sorolták mindazt, ami lényünk igazi, természetfeletti emberségét, humanitását jelenti és magasabbrendű egyéniséggé avatja. A humanitás tehát tartalmát tekintve egy érzület- és gondolkozásmód, mely önmagában egyesíti az életre és annak értékeire vonatkozó ítéleteinket. Schneidewin szavaival: die edelste, menschliche Ausbildung (Die ant. Humanität 26.) Ezért általános emberi és eszmei tartalma örökbecsű, mert a humanitás tartalmi jegyei alapján foglalat a természetfeletti értelemben vett ember igazi ideájának. Az ókori kultúrnépek megpróbálták ezt az örök embereszményt átéléssel megközelíteni. Így hagyták ránk tudományukban és művészetükben a kalokagathia és a harmonikus életforma normáit, mely évszázadok óta végzi a lelki emancipáció szent feladatát. Ez a kalokagathia volt a valláspótlék a pogány világ politeista széthullásában és a kereszténység kialakuló forrongásában. S azóta is — bár minden kornak megvolt a maga sajátos szellemi verete — mégis minden formai és elvi különbözőség mellett változatlanul élt bennük az elevenen ható humanizmus. Ezek a szellemi anyajegyek pedig a mélyebben látókat mindig a kalokagathia, magnanimitas ősforrásához és anyaföldjéhez: a klasszikus ókorhoz utalták. Innen van az, hogy az antikvitás öröksége különleges erkölcsi és eszté-

tikai tartalmat jelent a görög-római gondolaton át a modern eszmevilág számára. Az önmegismerésnek nincs jobb iskolája, mint a klasszikus értékrendszer és formagazdagság belső elemzése. Az értelmi és műveltségi régiók kapuinál az ember-eszme első pirkadásakor a görögök által mint öslakók és azóta is mint beavató idegenvezetők. A platoni paideia alapján viszont a római gyakorlati értékadásakor a görögök álltak mint öslakók és azóta is mint beavató zék fogalmazta meg a humanitás hitvallását. Mivel pedig minden kornak és népnek célja a jobb és nemesebb embertípust kitermelni, iskoláink szent tradíciójuknak tekintik az ókori kulturális hagyományok ápolását.

Az Akropolis és »Roma aeterna« jelentette az európai civilizáció fejlődésében azt a bőségszarut, amelyből az ifjúságunk szellemi és erkölcsi inspirációit merítette. A humanizmusnak mai követelése szintén ez: Létünk és cselékvésmódunk kereteit belső tartalommal kitölteni. A klasszikus műveltség és lélekkultúra tehát az a nevelő erő, amellyel a humanizmus még ma is életformáló tényezővé tud válni. Kétségtelen ugyanis, hogy az antikvitás szellemi hagyatéka teljesen a nevelés- és alakításvágy, emberformálás (plattain) jegyében áll. Kultúra és nevelés náluk egyet jelentett. Irodalmuk és műveltségük a nevelő gondolatnak »via triumphalis«-a. Míg ugyanis a görög bölcsélet rávilágított az ember és természet, ember és erkölcs viszonyának belső kapcsolatára, a római szellem az ember helyét elsősorban az állam, a politikai haza határai és követelményei között vizsgálta. A mi célunk ennek megfelelően a humanizmus értékeszméjének egyéni és társadalmi jegyeit, ma is élő és éltető energiáit a magyar művelődés számára lefoglalni és tudatosítani. Tudnánk-e ugyanis ifjainknak jobb táplálékot nyújtani, hogy őket a magasabbrendű erkölcsiség és népi egység hasznos tagjaivá neveljük, minthogy bemutatjuk nekik az antikvitásnak törhetetlen nemzeti öntudatát és nemes etikai felfogását. A nemzeti történelem és irodalom erre mint alapra épülnek fel és így válnak szerves kialakító tényezőivé az egyéni nagyságnak és hazafiúi meggyőződésnek.

Feladatunk tehát lényegében művelődéstörténeti, de tartalma etikai természetű. Az antikvitás életeszmenyét és értékfelfogását akarjuk a mai nemzedék ideológiájába átszarmaztatni. Megvizsgáljuk, melyek azok az örök értékű szellemi javak, amelyek átplántálása a klasszikus-filológus és historikus feladata; mennyiben ad feleletet a humanizmusban megnyilatkozó egyéni és társadalmi törvényszerűség a mai ember modern problémáira. Ezzel a céllal egyben adva van vizsgálódásainknak gyakorlati jellege is. A múlt idők mauzóleumába a jelenkor szempontjából akarunk bepillantást nyerni. Ezt az etikai nevelő akaratot és annak külső megnyilatkozásait tehát nem a katedrális tudomány akadémiái magaslatairól tervezzük nézni, hanem a jobbulni és nemesbülni vágyó tanítvány áhítatával telepszünk le az ókori jellemhősök és

szellemóriások lábaihoz.

Nevelőmunkásságunkat a jellemképzésre irányuló akarat a latin íróművészek és a római birodalom történetének tanulmányozása során a Capitolium nemzeti és emberi eszmekezősége felé fordítja. Róma szellemi hagyatékát nemcsak a nyelvtudomány elvont kategóriái között kell néznünk, hanem — ezek mellett — az ideál magaslátáról is. A logikai és kauzális megértésen felül misztikus rokon lelki szálakon át is közelednünk kell a Septimontium és a Forum szellemiségéhez. A humanista oktatás tehát nem holt retrospekció, hanem a jelen törekvéseit igazoló, segítő, elmélyítő erőtényező. Olyan igazság ez, amelyet már Hewart hangsúlyozott: »Gebt meinem Jungen ein klassisches Training und überlasst das andere der Erfahrung (Die Ant. 1927. 155.) Ezért tekinti a magyarpedagógiai felfogás is ezt a művelődési eszményt a jelenkor számára is irányadó programjának. Márpedig ebben a vonatkozásban a klasszikus szerzők műveinek olvastatása számunkra csak eszköz az antik emberideál eszményeinek megragadásához. A humanista nevelés értékeszméinek kifejeződését legtisztábban 1. az etikai, 2. a hazafias és történeti gondolatvilág körében szemlélhetjük, — mely kettős szempontot akarjuk az alábbiakban követni. Az így megvalósított humanista oktatás adja meg az ifjú karakternek azt a szellemi önfegyelményt, amit a tárgyi ismeretek elmosódása után sem fog levetkőzhetni. Ha valahol, — ebben a pszichológiai értelemben megszívlelendők Horatius szavai. Quo semel est inbuta recens servabit odorem testa diu. (Epist. I. 2, 70—71.)

Az elnagyolás veszélyét elkerülendő, továbbá kiadói korlátozások, végül pedig — egyelőre legtöbb — iskolánk tantervi adottsága miatt az alábbiakban csak a római géniusz örökségéről lesz szó.

Az a művelődési eszmetartalom, amely számunkra a római kultúrát, Róma ideáját jelenti, hosszú történeti fejlődés eredménye. A latin géniusz — a maga-termelte etikai és politikai értékrendszer mellett — mint gyújtópontban egyesítette magában mindazokat az eszméket és alkotásokat, amelyeket az előbbi kultúrnépek kitermeltek és megvalósítottak: a keleti miszticizmust, a platonai államfilozófiát, az arisztotelesi erkölcsant, a sztoikus világnézetet, a hellénizmus művészetét és a kereszténység eschatológiáját. (Die Ant. 1927. 17.) Éppen azért Róma szellemöröksége nem elszigetelt racionális tanok elvont összessége, hanem az önmagára eszmélt ember élettrajza. Miként pedig az egyes ember fejlődése az egoista, csak önmagát látó, naivul őszinte gyermekkorral kezdődik s csak az ifjúkorban bővül tudatos erkölcsi vonásokkal és a férfikorban szélesül ki igazi értelemben vett emberi távlatokra: azonképpen Róma lelkesége is hármas alakulási réteget mutat. A

sarjadó nemzeteszme első századaiban Róma a túlzó patriotizmus jegyében áll; ezt váltja fel az augustusi eszmevilág erkölcsi és esztétikai ténfoglalása: a humanizmus első jelentkezése a görög hatás nyomán. Majd a római nemzeti művelődésnek internacionális, általános emberivé mélyülése: a tisztult humanizmus. Ennek megfelelően vizsgálataink is három részre tagozódnak. 1. A lokál patriotizmus kora; megszemélyesítője Cato Censorius. 2. Az államforma-változás nemzet és jellemfogalma; vezéralakja Cicero. 3. A római humanizmus kialakulása Seneca erkölcsstanában.

1. A nemzeti eszme és primitív erkölcsiség feltétlen parancsainak első ösztönös megsejtője Cato volt. (Kr. e. 234—149.) Öserőtől duzzadó, kirobbanó temperamentum. A nyerseségig kemény, szögletes, kérlelhetetlen római egyéniségnek szoborba kívánkozó modellja. Az ősi hagyományok kultuszának ápolója. A szabin sziklaakaratnak és az ősi itáliai parasztvérnek mindent lenyűgöző és magabiztó fenségét hordozta büszke alakjában. A népi megújíthóság és feltétlen nemzeti öntudat fanatikus élőharcosa. A latin nyelvet ő tette irodalomképesévé, s így lett a nemzeti nyelv úttörője. Harci eszköze: beszédei, fia számára készült oktatókönyve, a hazai szellem és műveltség ápoló melegágya: az Encyklopédia. (Die Antike. 1934, 239—47.) A fajáért és földjéért aggódó római cenzornak tanítóműve a *De agricultura*, mely a római ősfoglalkozásnak, a földművelésnek akar megbecsülést szerezni. Az ő embereszménye az ösztönös földszeretetnek és a katonás tettekrezségnek egybeforrása: Tehát: »*disciplina domestica et militaris*» szent kettőssége volt ennek a robusztus ősnemesnek vezéricsillaga.

Műveit a legősibb és legsajátosabb római tulajdonság: a praktikus élelslátás jellemzi. Az élet Cato számára tulajdonképen a józan ész gyakorlati alkalmazása, aminthogy Róma élet- és állambölcseletét az aktivitás állandó lendülete emeli a szemlélődő keleti és teoretikus görög tudományosság fölé. A római kultúrában ugyanis a görög teremtő fantázia mellett helyet kapott az életközelség gyakorlati valósága. Ez a nevelői akarat szóval meg Lucretius költészetében is: »*Commoda patriae putare prima, deinde parentum, tertia iam postremaque nostra.*» (I. 10, 12.) A teória nyomán azonnal jelentkezik a praxis is. Ez sugárzik Cato irodalmi hagyatékából. Hiszen minden filozófiai elmélkedésnek elsődleges célja az emberi cselekvésmód normáinak öntudatosítása, vagyis a világnézet és életmód elmélyítése. Cato erkölcsstana (*Dicta Catonis*) ilyen értelemben kilépett az elméleti tudomány légüres régióiból és — mint a lelki arisztokrácia útmutatója — életformáló igényekkel (*animi doctrina*. Cic: Cato m. XI. 35.) állt a fényűző társadalom elé. Míg tehát a görögök az etikát is filozófiaivá tették, addig a rómaiak ezt a gondosan megépített erkölcsbölcseleti rendszert a »*ratio vitae*» alapjaivá konkretizálták. Érvényes ez elsősorban Cato erkölcsi intelmeire. A végső,

abszolút erkölcsi értékekre hivatkozik és a római jellemhősök kódexét, a becsületes ember »vade mecum«-át a szív és ész iratlan törvénytárából állítja össze. Kiindulási pontja a feqyelmezett, nemes tetterő. (V. ö. Macte virtute esto. Hor. Sat. I. 2, 32.) Parainézist szerkeszt, hogy polqártársait »in via morum« megtarthassa, mert csupán így tudnak »recte, gloriose vivere et honeste mori (Praef.) Az önfegyelmezett, meggondolt ember éleltszemlélete a »iustum« és »honestum« örökérvénuü eszménein tájékozódik és innen nyeri egyetemes jellegü erkölcsi normáit. Ilyenek: »deo simplica; parentes arma; cum bonis ambula; iracundiam rege; nihil mentire; virtute uture; maledicus ne esto; beneficii recepti esto memor; aliena ne concupieris; illud aggredere, quod iustum est. Erkölcsi eszménye a »fortis animus« nemes fölénye és természetfeletti nyugalma. Emberi józanságából, viláqnézetének emelkedettségéből következik, hogy a természeti törvényeket — szinte a keresztény tizparancsolat fogalmazásában — felismeri: »Aequa diligito caros pietate parentes«. Az érzékiség ellenszeréül az ösztönösség fékentangartását jelöli meg: »Cum te detineat Veneris damnosa cupido, indulgere gulae noli.« Kétségtelen, hogy a keresztény böjt szellemét és hivatását érzi meg itt a poqány római és mutat rá az aszketika örök emberi követelményére. Hiszen az igazi bölcs egész erkölcsi jogrendszerét kodifikálja Cato az állhatatosság, a mértékletesség ajánlásában: »Rebus in adversis animum submittere noli; luxuriam, crimen avaritiae fugito.« (u. o. 47—49.)

Intelmeinek loboqó patriotizmusa és szenvedélyes raiongása az ősi, hazai eszmeörökségért sokszor olyan végletekbe úzi Catót, amelyet csak a faját féltő fanatizmus aqquadalma okolhat meg. A censori tisztség az ő keze alatt nemesült az ősi paraszti erkölcsiségnek konzerváló és továbbplántáló intézményévé. Ezért Livius Catonak egész működését és egyéniségét szinte kizárólag a censorság keretei közt jellemzi. Ez az ősz patriarcha egy Temesvári Pelbártban. egy Savonarolában újjáéledő puritánizmussal akarta polqártársait a »prisca virtus« eszményéhez visszavezetni. A leanaqjobb eréllyel küzd a terjedő fénuüzés és hivatali visszaélés ellen (orationes censoriae.) A maqán- és közéleti tisztaságnak kérlelhetetlen (ille asperi animi, rigidae innocentiae) öre. (Liv. 39, 40.) Társadalmi és nemzeteszménye a kora-köztársasági becsületes, józan életforma: »priscos revocare mores; nova flagitia castigare.« (Liv. 39, 41, Cic. de or. II. 64, 261.) Ez a meqquözödés ihleti nagy kortársát, Enniust is: »Moribus antiquis res stat Romana virisque« (Ann. 500.) Plutarchos is a párhuzamos élelrajzaiban a feddhetetlen Aristidessal hasonlítja össze. (Plut. Cato 18.) Ezért kifogyhatatlan a szakirodalom is a »cato-nische Sittlichkeit, Energie und Lauterkeit« elemzésében. Th. Birt találóan nevezi őt »das Gewissen Roms«, aki mint »Modell Römer«, követendő példakép volt a nagy római egyéniségek Pan-

theonjában. (Röm. Charakterköpfe 49, Leipzig 1926.)

Mindezeknek a törekvéseknek szent közössége Cato számára Róma. Kétségtelen ugyanis, hogy az etikai gondolkozás irányát a nemzeti hagyományok is befolyásolják. Rómában éppúgy mint Spártában az erkölcsi érték fogalmának külső hordozója a haza. Ebben a tekintetben mutat Cato és a mi Széchenyink nagy hasonlóságot. Cato is fajtájának ostorozó inspirátora. Az Origines c. művében folytatja ezt a nemzeti lelkiismeretvizsgálatot. Népének megváltását az ősi, nyersségében is impozáns jellemfogalomnak újjászületésétől várja. Hiszen a latin néptörzs egyik ágát: a szabint spártai hajtásnak tartja. (V. ö.: Peter: Hist. Rom. Fragm. I. 51.) S így szabin közvetítéssel a spártai jellemfogalom plántálódott a latin egyéniségbe. (Sabinorum mores... populum Romanum secutum esse.) Ez a »severa disciplina» pedig csak a »duri parentes» szent öröksége lehet (u. o.) A római embereszménynek ezt a legendás megtestesülését látja Cicero Catóban. (De off. II. 25.) A szigorú rómaiság szellemét hangsúlyozza jellemzésekor Livius is: »asper ingenio». Személyiségét a »virtus» és »prudentia» nemes ötvözte adja. Alakja egy évszázadnak sűrített történelme — de az ideál vonzó magaslatán: »omnes patricios plebeiosque Marcus Portius longe anteibat, in hoc viro tanta vis animi ingenique fuit, ut quocunque loco natus esset, fortunam sibi ipse facturus fuisse videretur.» (Liv. 39, 40.)

Főkép maradandó az a szempont, ahogy Cato a római népközösséget, mint erkölcsi felelősségű testületet, és a »civis Romanus»-t, mint a társadalmi és egyéni kötelességek alanyát: a »pietas, virtus, gravitas, constantia» hordozó hősét látja. Hazafiúi erkölcstanának mindvégig lényeges eleme marad az egyéniség belső rétegeiben összeforró »elv és jellem». Márpedig az emberi és nemzeti értékeknek ez az organikus szellemi egysége és transcendens alaphangja túlmutat Cato korának pogány felfogásán. Erkölcsi emelkedettsége a keresztény etika tételeinek megsejtését juttatja eszünkbe. Ezért tekintjük Catót a római kultúra fejlődésének mérföldjelzőjeként. Ez a robusztus egyéniség, mint ősnemes római patricius és cenzor egy patriárcha küldetéstudatával száll síkra, a kalmár görög és pún szellem beszűrenkezése ellen. Ör helyét csak Karthago pusztulása, illetve a görög eszmevilág emberformáló erejének felismerése után, öreg korában (Cato senex) hagyta el.

Az arisztokratikus köztársaság vérbeli gyermeke ő, aki tanúja volt Róma diadalmas hódításainak, Itália határain túl is, sőt élete szimbólikusan egybeesik azzal a kilencven esztendővel, ami alatt Róma világuralmát megalapítja Siciliától kezdve Karthagon és Korinthuson át egész az Attalidák birodalmáig. Ez az imperialista politika pedig nem más, mint a nacionalizmusnak (nemesnek hitt) önzése. S a szélsőségesen patrióta Catónak gondolatvilága és eljárása abból magyarázható, hogy ő a kialakuló

imperium Romanum határait és az életerős római nemzeteszmét azzal a tudattal terjesztette, hogy abban — a hatalmi expanzió mellett — idealisztikus értékvonás is rejlik. Ez pedig elsősorban az ő fanatikus hite Róma kultúrfelsőbbségében, nemzeti öserejében, civilizáló, nevelő, szervező missziójában. Az a nemzeti társadalom, amelyhez Cato szólt, patriarchális és arisztokratikus volt. Ebben tehát természetes talajra talált Cato politikai eszménye: a »Roma sacra» és »Imperium Romanum» összeolvadása.

Cato műve nem etikai rendszer, hanem a gyakorlati élet adottságaiból szervesen kisarjadó nevelői akarat. Ő nem az *erkölcsi jó* fogalmát fejtegeti, nem a morális alaptételeknek kritikai boncolását adja; nem bölceleti absztrakt eszméket tisztáz és osztályoz. A római élet valóságaira szegezi szemét. A filozófia és élet szintézisét valósítja meg. Cato vállalta először magára a római élet-egység, tetterő és erkölcsi felösztönzés nagy feladatát. Ő a »virtus» és »pietas» ápolásán nyugvó eszmeközösség megalapítója.

Végezetül még két szempontot kell kiemelnünk. Cato út-törője a római népi moralitásnak; alkotása tehát nem befejezett Egész, hanem csupán alapterakás és iránymutatás. Erkölcstana nagy utat tett meg Marcus Auréliusig terjedelemben és emberi mélységben egyaránt. Másodszor pedig a Catóra vonatkozó filológiai kérdésben álláspontunkat és megítélésünket Cato reális életcéljához, a helyzet egykorú adottságaihoz kell szabnunk. Ő nem eredeti eszméket felszínre-hozó bölceleti elmélkedő, hanem nemzetnevelő. Nem a spekuláció, vagy az elvont doktrína embere; tanai a gyakorlati erkölcsan légkörében születtek. A hellén intuitív megfátások után ő már az elvek aktív szervezésének, alkalmazásának, tehát a megvalósításnak hőroza. A nagy görög elmélkedőkkel megegyezik abban a hitében, hogy a kultúrténuezőknek egyéni, népi vonatkozásai, sőt kötelességei vannak. De Cato a görög szellem színes romanticizmusát a praktikus római fógába öltözteti. Ő tehát nem az öncélú filozófiai Rendszer kedvéért él, hanem az Élet számára foglalja le a teória eleven energiáit. Ha tehát keveset is jelent az elméleti filológusnak mint eredeti szerző, annál többet mond a pedagógusnak mint gyakorlati nemzetnevelő.

2. Róma ember- és államszemlélete új szint és hangot kapott Ciceró műveiben. Ezt a megváltozott életérzést a századfordulónak az a nemzedéke készítette elő, amely itáliai tanulmányait rendszerint egy görög főiskolán tetőzte be. Innen többször hoztak magukkal egy-egy rétor, bölcselőt, de elhozták magukkal minden esetben a hellénizmusnak, az egyre általánosabbá váló görög kultúrának kitárgult emberértelmezési szempontjait: a humanizmusnak az egyéniségben feloldódó, individuális alaptényezőit. S azért lett Ciceró a legeggyetemesebb hatású római író, mert bölceleti munkáiban ő kísérelte meg ezeknek a forradalmi eszmeáramlatoknak

kiegyeztetését a konzervatív római hagyományokkal. Irodalmi örökségében tehát a görög-római kultúra első elvi szintézisét bírjuk.

A szellemforduló idején az individuális emberábrázolásnak első jelentkezése C. Nepos életrajz sorozata: De ducibus excellentibus, De viris illustribus, melyek a személyiségrajzolásnak kezdő, naiv, de erkölcsi motivumokból indított próbálkozásai. A korszak egyik legkarakterisztikusabb emberpéldánya uticai Cato. Életének központi gondolata a respublica szolgálata volt. »Vir sanctissimus, fortissimus, amicissimus rei publicae.» (Cic. De domo. 8, 21.) A római hazafi ideálját benne látta Cicero: »optimus civis.» (Pro Sest. 5, 12). A stoikus életnézet meggyőződéses hitvallója, majd vértanúja: »perfectissimus Stoicus; Omnium gentium virtute princeps.» (Cic. Phil. XIII. 14, 30.), aki az elvhűségnek és jellemerőnek monumentális példáját adta (Sall. Cat. 37. Vell. Pat. 2, 35. Luc. Phars. 2, 380; M. Gelzer: Cato Uticensis. Ant. 1934, 59—91.)

Ennek az ősilveretű római jellemnagyságnak, az »animus excultus»-nak (Att. XII. 46.) összetevőit ékarka Cicero metafizikai elemeire bontani. A lelki kifinomultságnak legfőbb megjelenési formáit ő a »gravitas, lepos, facilitas, observantia, mansuetudo, comitas, animi magnitudo» (Att. IV. 6, 1.) értékrendszerében pillantja meg. Gazdag irodalmi örökséget tanulmányozva fogható közelségbe kerül hozzánk az a meglátás, hogy Cicerónál már módosul a catói embereszmény értelme. Ami az ő gondolkozásának és nemzetszemléletének sajátosan egyéni és emberi jelleget ad, az a *humanum*. Erkölcsi látásmódja tehát a catói hagyományok mellett más (hellénisztikus, sztoikus) forrásokból is táplálkozott. Így alakul ki benne a humanitás több dimenziójú tartalmának meghatározása; Humanitatis est aliorum consulere commodis (Quint. I. 1, 57.) Sőt a helyes cselekvés normáit is a humanitás jelenti. (De or. II. 85.) Ez pedig elsősorban a lélek lemérhetetlen energiája és nemes készsége: ingenuae artes, quae de naturis rerum, de hominum moribus, de rebus publicis dicuntur. (U. o. v. 3. Schneidewin: Die ant. Hum. 31.)

Ebből következik, hogy Cicero érdeklődése felöleli az etika és esztétika, a pszichológia és állambölcsélet minden mozzanatát. Műveltségünk kánonszabályzatának alaptételeit nagyrészt ő kísérelte megfogalmazni. A római észjárás pragmatizmusával ábrázolja az államépítés hőseinek, a katonapolitikusoknak lelki alkátát és vezérlő eszményeit. Történetfilozófiai elmékedéseiben a politikai geometriának római axiómáit elemzi; bölcséleti dialógusaiban pedig az emberi élet- és cselekvésmód örök kategóriáit egyikszik természetfelettivé nemesíteni. Cicero tehát nem szaktudományos keretek között mozgó filozófus, hanem gyakorlati polihisztor. Vizsgálódási iránya nem annyira mélységekbe hatol, mint inkább széles távlatokat ölel fel. A római államférfiúi böl-

cseleg és szervező készség lelki természetrajzát állítja össze. Fej-
tegetései szerint sokszor nem a képzettség terjedelme, hanem a
józan ész világos lényeglátása a döntő. Munkásságának célja a te-
remtő, szervező római élet: ez pedig elsősorban nem teória, ha-
nem praxis. Nem önmagáért a rendszerért alkot; nem elvont fo-
galmakban gondolkozó filozófus, hanem az »ars vivendi» életre-
keltetője. Moralista elvei az »ornatus vitae» (de off. I. 27.) ve-
zérkönyvét jelentik. Központi gondolata az erkölcsi jó: »honestum
animi viribus efficitur.» (u. o. I. 23.) Jellemanalizise a *becsületes élet*
elvhűségét domborítja ki: »quam sit turpe diffluere luxuria et delicate ac molliter vivere, quamque honestum parce, continenter, severe, sobrie» (u. o. I. 30.)

Az erkölcsi személyiség tudatos kibontakozását az igazsá-
gosság elve segíti elő: »iustitia, in qua virtutis est splendor ma-
ximus.» (u. o. I. 7.) Még ha kötelességeink ütköznének egymással,
akkor is az »officia iustitiae» teendők előre (u. o. I. 43.).

A római »virtus» fogalmát nem akarja Cicero beleszorítani
Epikuros szűk »beate vivere» kényelmes keretei közé. Hiszen
»virtus per se expetenda» (de fin. I. 7. 7, 25, 13, 42.). Ennek alap-
elemeiként — a kereszténység későbbi sarkalatos erőnyeit — je-
lőli meg: »iustitia, sapientia, temperantia, fortitudo» (u. o. I.
16., 49—50.) A jellemesség hordozója a természetfeletti értelemben
vett: »animus.» Benne fejeződik ki az ember vágya a töké-
letesség után: »Ad maiora quaedam et magnificentia... nati sum-
mus». A lélek az önfegyelmező akarát alanya: »moderator cupi-
ditatis», továbbá a társas érintkezést szabályozó etikai érzék:
»ad humanam societatem iustitiae fida custodia». Épen ebből kö-
vetkezik az az ősi meggyőződés: »quiddam caeleste et divinum
in esse animo». (u. o. II. 34, 113—114.) Ezért a lélek igényei
túlmutatnak a földi mulandó értékeken: »caelestia semper specta-
to, illa humana contemnito.» (Somn. Scip. VI. 12.) Ezzel együtt
jelentkezik a lélek halhatatlanságának megsejtése is: »ut in aeter-
nam et plane nostram domum remigremus.» (Tusc. I. 118.)
Sőt a túlvilági jutalmazás gondolatához is közeljut: »aeternam
domum contueri, nec in praemiis humanis spem posueris» (u. o.
VII. 17.) Így a humanista emberszemlélet kiindulópontjaként sze-
gezi le: »animi lineamenta sunt pulchriora, quam corporis». (u.
o. III. 22. 75.) A lélek emberfeletti kivirágzása pedig az erényes
élet: »quid est virtute divinius?» (u. o. III. 22, 76.) A lelkiesség
az ember igazi éltető erőforrása: »fragile corpus animus sempiternus movet.» (Somn. Scip. VIII. 18.) Az ilyen lelkiületet il-
leti meg a »gravis, magnifica, constans» elnevezés (u. o. III.
22, 75.). Kétségtelen tehát, hogy Cicerót a sztoa erkölcsfilozó-
fiája ragadta meg legmélyebben, mint amely a maga szigorú, fér-
fias keménységével a legközelebb állt a római karakterhez.

Cicero humanizmusának egyik leggyakorlatiasabb irányú meg-
nyilvánulása a De amicitia c. munkája. A lelkek egymásratalálá-

sának pszichoanalízise. A nemes barátság alapja a szeretet és áldozatos kötelességérzés. Ilyen karakterológiai alapon a barátság lelki közösséggé mélyül. Lényegadó jegyei: »probitas, fides, caritas, veritas, virtus... sine qua amicitia esse non potest.» (27, 404.) A távolabbi emberközösséggel és önmagunkkal szemben való kötelességeinket belső motívumok irányítják. Így emelkedik a pogány erkölcsbölcselet az egoista világnézet fölé, amikor az altruizmus magasabbrendűségét felismeri: »beneficium ad singulos, beneficium ad universos.» (de off. II. 21—25.)

A római értékeszme fejlődésében több szempontból elhatározó fontosságú a cicerói élet- és emberkép. Itt ismerkedünk meg emberekkel, és dolgokkal, amelyekből a sorsproblémák belső szerkezetét és a lelkiség alaptípusait fejthetjük ki. Irodalmi alkotásai az emberi érzés- és gondolatvilágnak, egy mindenre reagáló tanult főnek és kifinomult kedélynek megkapó megnyilvánulásai. A humanitás célját abban látja, hogy az emberi élet számára örök- és általános érvényű szabályokat állítson fel. Főképp nagy érdeme Cicerónak az emberi szolidaritásérzés megfogalmazása, hiszen ennek hiányában az emberek »inter se confusi sunt.» (de leg. fr. 2.); továbbá figyelmeztet az örök természeti parancsra: »ad diligendos homines»» (u. o. I. 43).

Cicero nevéhez fűződik az állampolgári és emberiségi eszme összeegyeztetése is. A sztoikus nemzetértelmezés kozmopolitizmusa ugyanis rávetette árnyékát a patriotizmus fogalmára is. Cicero — bár a sztoikus világnézet alapján áll — mégis ennek a rendszernek a *hazáról* alkotott elvét a praktikus római elme értékszűrőjén át fogadta el. A sztoa nemzetközisége Cicerónál öntudatos nacionalista színeket kap. Cato korának elzárkózó nemzetudata, a »mos patrum» szigorú öröksége görög és keleti átértékelésen megy ugyan keresztül, de ez csupán szingazdagodást és nem elfakulást jelent. Hiszen éppen a nemzeti tulajdonságok megőrzéséhez — M. Mühl. valószínűnek látszó feltevése szerint — szükséges a jó! bevált idegen kultúrkincseknek mértékletes átvétele, hogy ezáltal széles, emberi horizonon nyugvó nemzeti műveltség és öntudat alakuljon ki. (V. ö.: Die antike Menschheitsidee 72—74.) Ennek következtében tehát Ciceróban a rómaiság eksklusív tudata csupán szelidül és a humanizmus jegyében megtisztulva elmélyül: »quia patria est parens omnium nostrum» (de or. I. 196.) Miként a szülő a családot, úgy a haza a nemzetcsaládot egyesíti belső közösségben: »omnes omnium caritates patria una complexa est» (de off. I. 17, 57.) A nemzeteszme azonban elsősorban a cselekvő hazaszeretetből táplálkozik: »nullus (est) patriae consulendi modus aut finis bonis» (de rep. IV. 7.) Gyakorlati filozófiai alapon elemzi Cicero az állam erkölcsi világát, célját és a hazafiúi eszményt a becsületes és kötelességtudó állampolgár öntudatosságában érzi kiteljesülni. »Immortalis (est) animi mentisque substantia et bene merentis de republica patriae

custodibus lucida et candens habitatio debetur.» (u. o. IV. 3, 3, továbbá Phil. XIV. 12.) A gondolat ősi, de a sorrend megállapítása római: a nemzeten keresztül jutunk el az igazi embereszmé átértéséhez. Az egyes ember felelősségteljes viszonya az államközösséggel szemben transcendens forrásokból táplálkozott és így tudott Rómában olyan ritka-nemes gyümölcsöket teremni: »Omnibus, qui patriam conservaverint, adiuverint, certum esse in caelo definitum locum, ubi beati aevo sempiterno fruuntur.» (Somn. Scip. III. 5.) Ennek az áldozatos hazaszeretetnek állít emléket a polgárháború hősi halottainak felidézésekor: »Sanguinem pro vita, libertate, fortunis populi Romani pro urbe, templis deorum immortalium fundere» (Phil. XIV. 14.)

Nem lehet célunk a jelen vonatkozásban Cicero világnézetének teljes ideológiai felmérése, csupán helyét akartuk megjelölni a római embereszmény és nemzettudat kialakításában. Új életképet rajzol ő kortársai elé; elmélyíti és szélesebb alapokra fekteti az ősi etruszk-szabin-latin vér- és lélekközösség mítoszát. Korának sajátos körülményei más cselekvésmódot és világnézeti állásfoglalást tettek szükségessé, mert hiszen a birodalom életakarásának iránya és tartama lényegesen gazdagodott. Művei új és egyetemes kifejeződésai az ősi emberi vágynak: önmagunk megismerésének. Ugyanakkor azonban előkészítői egy politikai és kulturális átalakulásnak: az aranykori művelődés szellemi alapvetését Cicero végezte el. Termékenyítő eszmei kihatásait szemlélhetjük a vergiliusi, horatiusi költő-öntudatban, az írói hivatásnak missziószerű értelmezésében. De fellelhető mint küldetési öntudat és országépítő törekvés Augustus államberendezésében és politikai hitvallásában is. A görög »uralkodói» ideálnak vonásait Cicero ismertette meg a Palatium uraival s így rajzolódik ki Augustus előtt az »optimi status auctor» követendő alakja. (Suet. 78.) Császári tevékenységének és közjogi rendelkezéseinek alaphangja: »libertate omnes pares, dignitate unus princeps.» Augustus belpolitikáját, kultúrtörténelmi helyét és fontosságát a a vallás- és erkölcsvédelmi törvények jelölik meg. Házassági törvénye, továbbá a gyermektelenek öröklési jogának megvonása tulajdonképpen a mai család- és nemzetvédelmi törekvéseink előfutárának tekinthető. (V. ö.: Ferrero: Das alte Rom. 478.)

Ezeknek a törekvéseknek lesz népszerűsítő propagálója az irodalom irányzatos eszközeivel és a közfelfogás céltudatos formálása által Vergilius, Livius és Horatius. Vergilius a nemzeti és vallásos ósrómai hagyományok költője. Livius történeti alkotása a »prisca virtus» életáramába igyekszik kortársait újra bekapcsolni Róma hősi eposzának vázolásával. Augustus reformjainak legegységesebb hatású terjesztője a római ódák fenséges ritmusain át Horatius volt. Ezekben a költői vezércikkben a »Musarum sacerdos» komoly puritánizmussal mutat rá az igazságos, feddhetetlen, megalégedett, hősiesség, nemes, áldozatos élet feltét-

len parancsaira. Levelei, szatirái az erkölcsi harmóniának, az emberi és társadalmi etikának visszfényei. A bölcs lelkület természetfeletti derűjét, nemes megelégedettségét, belső egyensúlyát, tehát »verae numeros, modosque vitae» (Ep. II. 2, 144.) a humanitás lényegadó tartalmát teszi nemzeti lelkiismeretvizsgálatának központi kérdésévé: »quae sit natura boni summumque quid eius» (Sat. II. 6. 76.) Horatius a régi nagyság, egyszerű élet és római tetterő keltegetője. (V. ö.: Sat. I. 9, 59.) Ezt idézi Varro, mikor visszatekint a »viri magni maiores nostri» (Re rust. II.) embeerszményeire. A történelem intuiciója az ő köbevésett nemzeti öntudatukban kristályosodott ki az »impérium Romanum» fenntartó etnikájává. A rómaiság szilárd tudata bennük jelölte meg a nemzeti erőfeszítések célját és értelmét: »qui optimi animati erant.» (Sat. 63.)

Az augustusi kornak éppen ebben a keresési vágyában kell látnunk az antikvitás eszmevilágának művelődéstörténeti fontosságát. Ez a kultúra nem szemlélődő, sztatikus jellegű volt, hanem dinamikus kihatásai későbbi korok szellemiségét készítették elő. Hiszen irodalma és művészete, tudománya és politikája a humanitás őserőiből táplálkozó *civis*-t szolgálta, akinek egyniségét a »virtus» és »pietas» elegetesít aránya határozza meg.

Miután a tapasztalati pszichológia az emberi lélek ilyen összetevőire rámutatott, gyökeret vert római földön a görögségtől átplántált személyiségrajz és jellemábrázolás kultusza. Plutarchos a meghonosítója ennek a tapogatózó egyniség-analízisnek. »Párhuzamos életrajzai»-ban naiv életszemlélettel, távol a modern karakterológia módszereitől, nem a történeti kriticismus szempontjaiból, hanem a görög nevelői akarat, a *paideia* örökségében megkísérli az új humanitáseszmenyt a való életbe kivetíteni. Szereplése már átmenet a római értékeszme utolsó fejlődési korszakába: a humanizmusnak általános emberi vonatkozásban való kiteljesüléséhez.

3. Ez a fokozat tekinthető az előkészítő tézis és antitézis után a szintézisnek. Hiszen a császári nevelő: Seneca, a filozófus-császár: M. Aurelius és a proletárproféta: Epiktetos már igen közel férköznek a valláserkölcsi értékrendszer belső szövevényéhez. (V. ö.: Alleram Gy.: Seneca erkölcsbölcsélete. Brest 1907.)

Seneca életének egyes misztikusan értelmezett körülményei az újabb szellemű történetírás levegőjében reális színeket kaptak. Bölcséleti tételei a sztoa merev dogmatizmusán több helyen rést ütöttek s így Seneca sikeresen kísérte meg az elméletet a valósággal kiegyeztetni. A császárság első századában ugyanis a morális irányzatú sztoicizmus már teljesen rányomta bélyegét a római erkölcsstanra. A sztoikus embereszmény kitermelője a görögség volt, de ennek a lélekformáló akaratnak, mint moralitásnak öntudatos életművésze a római nép lett. A tan elvi alapon való

rendszerezését pedig Seneca műveiben találjuk meg. Seneca válialkozott először arra, hogy az emberiség összességét a maga teljességében: tartalmi mélységeiben és plasztikus külső adottságaiban nézze és ábrázolja.

Teognózisa a maga pogány körülhatároltságában is a keresztény teológia isten-attributumait fejtegeti (Ep. mor. 102, 29; 95, 47; 83, 1; Vita b 20; 5; Benef. I. 1, 9; II. 29, 4, 6; Prov. 1, 5; 2, 6; Clement. I. 5, 7.). A test és Lélek viszonyát is a természetfelettség szempontjából igyekeznek felmérni. A test: »custodia et vinculum animi.« (Cons. ad. Helv. 11, 7.). A lélek számára a halál újjászületés egy nemesebb élet feladatainak megvalósítására. (Ep. mor. 102, 23.). A pszichológia így kapja meg sajátos aszketikus jellegét, mely egyenes folytatása az ós-ztoikus hagyományoknak: »Sacer spiritus observator et custos... dat consilia magnifica et erecta. In unoquoque vivorum bonorum... habitat deus.« (Ep. mor. 4, 12.) Ebben az erkölcsbölcséleti rendszerben a »virtus« az akció lendületében jelenik meg. Senecánál élet és elmélet, forma és tartalom egyaránt a belső meggyőződés és külső megnyilatkozás egybeolvadása. Eszménye a »bölcs ember« lelki nyugalma (tranquillitas.) Az út ehhez az erényes élet és tisztult öntudat mérőföldjelzői nyomán vezet. Világító fáklya pedig az *életsegítő*, bölcséleti eszmélkedés: »Philosophia et contemplativa est et activa: spectat simul agitque« (Ep. mor. 95, 10.) Ez adja meg az életmód emelkedett szempontjait, s ez jelenti mint »pars parainetica« a lendítő impulzusokat. Innen méríthetők az élet különleges viszonyaira vonatkozó gyakorlati szabályok, melyeket az elméleti alapelvek mélyítenek el. Az erkölcsi élet törvényeit (vitae praecepta beatae) Seneca cselekvésmódunknak a legfőbb jóhoz való viszonyából vezeti le. Bölcséleti rendszerének központjában a »perfecta virtus« fogalma áll. (Ep. mor. 318.) Ennek megnyilatkozási formáját fedezi fel Regulus, Cato, Rutilius, Sokrates emberfeletti jellemerejében. (Calix venenatus Socraten transtulit ex carcere in caelum.) (Ep. mor. 67, 7.) Az erénytudatban megnyilvánuló bölcsesség megtestesítőjét nevezi Seneca »generosus«-nak. (Ep. mor. 44, 5; Prov. 4. 12.) Az erkölcsi cselekedet értékének fokmérője a szabad akaraton alapuló elhatározás: »nemo peccat invitus. Omne honestum voluntarium est.« (Ep. mor. 66, 16.)

Ezen sarkalatos erények alapján emeli Seneca a pogány aszketikának soha felül nem mult piramisát, s itt láthatjuk a humanizmusnak örökre változatlan morális tartalmát. Seneca ugyanis a maga etikájának elefántcsonttoronyát ugyanazokból az erényekből építi ki, amelyeket számunkra Péter apostol kösziklája jelképez: állhatatosság (constantia, perseverantia), hűség (fides), türelem (patientia), emberiesség (humanitas), becsületesség (frugalitas), önmérséklet (continentia), bőkezűség (liberalitas), nyájasság (comitas), előrelátás (providentia). Számos helyen tesz

hitet arról, hogy mennyire értékeli az erényesség életalakító, fel-
emelő hatását. (Ep. mor. 17, 3; 41, 4; 44, 5; 66, 2—4; 57, 16;
79, 17; 92, 3;). Embertársainkhoz való viszonyunkat a humanitás
fenkőlt nemességével állapítja meg: »communi bono operam dare,
adiuvare singulos.» (Otium I. 4.) Ez a tevékeny altruizmus —
bár eredetileg a sztoikus testvérközösségre volt szabva — hozza
meg Senecában a római humanitás betetőzését: »alteri vivas oportet,
si vis tibi vivere.» (Ep. mor. 48, 2.); kicsücsosodását pedig
az ellenszerezetben szemlélhetjük: »opem ferre etiam inimicis
(o. u. és Vita b. 24, 3). — Ennek következetes megvallása és
megvalósítása által lesz a jótett és háladatosság (Benef. IV. 12, 1. és Ep. mor. 81, 20.) a kölcsönös emberi közeledés meg-
nemesítője és a bizalom alappillére. A pogány egoizmus tehát
felmérhetetlen utat tett meg Seneca tisztult embereszményéig:
»Homo sacra res homini.» (Ep. mor. 95, 33). Ennek az elvnek va-
lóráváltója a jótékonyosság, melynek legfennköltebb pogány evan-
géliumát körültekintő beleéléssel Seneca szerkesztette meg: »Bis
dat, qui cito dat; beatus est dare quam accipere.» (Ep. mor. 81,
17, 81, 40; 90, 40. V. ö.: továbbá Bartók: Az erkölcsi értékesz-
né tört. I. k. Szeged, 1926. és Th. Birt: Zur Kulturgeschichte Roms.
1911. Quelle & Meyer.)

A jótett önmagában hordja jutalmát, hiszen olyan adomány
ez, melyet istennek hozunk. (Benef. 7, 29.) In der Lehre Senecas
erfährt der Humanitätsgedanke eine weitergehende Ethisie-
rung, Vergeistigung, und wohl auch Verinnerlichung». (Mühl. i.
m. 86.) S mindez a kereszténység tanítása nyomán fog természet-
felettivé magasztosulni, de kétségtelen viszont, hogy az a lélek-
formáló akarat, mely Senecát elmékedéseiben vezette, nagyon
közel jutott az *erkölcs* felsőbbségének átlátásához. Erre vall a
szellem önértékűségének felismerése és a belső neveltség: az ön-
uralom parancsának átérzése (potentissimum esse, qui se habet in
potestate. Ep. mor. 90., 34.) A császárkor elpuhult társadalmában,
a cinikus civilizáltság csillogása idején, mikor Róma fölött az er-
kölcsei szikza veszélye lebegett, Seneca fellépése érthető módon
fellobbantott a mélyebben érző lelkekben egy régóta lappangó vá-
gyat: A sztoikus bölcsék által magasztalt *ataraxia*, lelki vissza-
vonultság honvágyát. Az igazi bölcs szemében ugyanis a lélek
zavartalan, fennkölt nyugalma az életeszmény. Ezért tekinti az
erkölcsi rend kórokozó métegyének (morbi animi) a szenvedé-
lyeket. (Ep. mor. 106, 6.) Az *ataraxia* ritka kincsét pedig a szen-
vedélyek letörése biztosítja. Ezen a téren túloz Seneca, mikor a
sztoikus tanítás nyomán a lélek minden hullámlását, nemis fel-
indulását vagy patetikus kitörését elítéli. Így a kiegyensúlyozott
bölcset a feltétlen lelki nyugalom, a közéleti tevékenységtől és
belső emóciókkal járó szerepléstől való visszavonultság (apathia)
jellemezi. Az egyes ember, a *homo* problémája ezért kerül elébe Se-
necánál az *állam* politikai, közjogi továbbá társadalmi állapot-

rajzának és kritikai vizsgálatának. Az ő humanizmusa szerint tehát egy jó ember többet ér, mint egy nagy államférfi. Hiszen a sztoikus bölcsek az általános emberi testvérközösségről (*societas hominum*) (de off. I. 7.) álmództak. (V. ö. Diog. L. VII. 4, 131 és Ep. mor. 28, 4.). Ez a másik pontja a sztoának, ahol az egyoldalú filozófiáját viszont a későbbi nacionalizmus módosította. Az emberi művelődés szempontjából azonban meg kell állapítani, hogy Róma patriotizmusa és a sztoa széles horizonú embereszménye (*societas universalis humana*) az a két nemes fém, melynek helyes ötvözetéből a mai nacionalizmus és humanizmus eszméi formálódnak. Senecában már a hellénizmus internacionalizáló erejének hatását érezzük, mely a szűk patriotizmust szélesebb alapokra fekteti: vagyis meghozza az igazi értelemben vett humanitás történeti megtestesülését. Seneca erkölcsbölcseleti rendszerében eszerint az *individuum* fogalma a *bölcs egyéniség* tartalmi köntösében jelenik meg.

Mindezekből kétségtelen, hogy Seneca magát a bölcsélet *morális* művelőjének érzi. (Ep. mor. 106, 2.) Mivel pedig célja a lét és a humanitás végső elvi kérdéseinek tisztázása által az emberi boldogság (Ep. mor. 88, 7.), a filozófiából nem filológiát akar csinálni, hanem gyakorlati élettudományt (Ep. mor. 101, 23.). Számára a filozófia emberformáló erőtenyező: »*philosophia bonum consilium est*» (Ep. mor. 31, 1), mert a filozófus nemcsak tanítója az igazságnak, hanem tanúja, sőt vértanúja is (*testis et martyr*. Ep. mor. 96.). Nem fogalmakban gondolkodó filozófus ő, hiszen meggyőződése: »*vivere militare est*» (Ep. mor. 96, 5.) Épen ezért a »*bölcs*» életirányát is az eszménykeresésben véli megjelölhetni: »*per operosa atque ardua sursum*» (u. o.). A szellem üres tétlenségét a »*putida quies*» ernyesztő hatását a sztoikus bölcs látószögéből igyekeznek nézni (u. o.)

Ez a lelki fegyelmélettség, az akaraterőnek ez a foka domborodik ki Tacitus jellemzéséből, mellyel Senecát halálában elénk állítja. A sztoikus eszmevilágban nevelődött elszánt férfi (*interitus*) keménységével és Sokratesre emlékeztető rendületlenségével néz szembe a halállal. Így hagyta barátaira a legnemesebb örökséget: »*imaginem vitae suae*» (Ann. XV. 62.), s így lett Seneca a klasszikus kor egyik legáltalánosabb hatású erkölcsstanítója. Magasztos etikai felfogása, elveinek és világnézetének emelkedettsége nagy népszerűséget biztosított neki az ókeresztény egyházatyák előtt is. (V. ö. Holzherr: Der Philosoph L. A. Seneca.)

A kalokagathia embereszményét, az etikai jó fogalmát a görögség elméletileg rendszerezve felvázolta, a megvalósítás és gyakorlati kivitel felé azonban a rómaiak tették meg az elhatározó lépéseket. De hiányzott világnézeti tisztánlátásukhoz a kinyilatkoztatás tűzszlopa, a kereszténység transzcendens erőforrása, ezért — főleg természetfölötti téren — életszemléletükben és erkölcsstanukban sok a kezdő botladozás és tapogatózás. (I. Scipiók,

Laelius, Cato, Titus, Hadrianus). Hiszen még Seneca is hajlamos az erényt a boldogsággal azonosítani. Sőt ez a kifinomult érzékű pogány bölcselő, az erkölcsi világnézet távlatainak ez az emelkedett-lelkű szemlélője sem tudta a megismert igazságot életében — nélkülözve a transzcendens világ lendítőerejét — maradéktalanul megvalósítani. (Ep. mor. 7, 1; 63, 14;). Az észnek logikai fényét még nem lobbantotta fel a természetfelelti inspiráció. A metafizikai élet és világnézet kapuját csak a kereszténység nyitotta meg, de a maradandó értékek után kutató római lélek már szintén a »porta caeli» felé irányította lépteit. Náluk ezért ne a cél elérését, hanem csupán a célnak kutatását és kitartó megközelítési vágyát nézzük. Amint pl. a görögöknél az *erosz* magánviselte az *étosz* természetfelelti erejét, úgy a római életben is az *amores* kilengéseit a *mores*, vagyis a latin karakter alapvető vonása: az erkölcsi fegyelem egyensúlyozta. Seneca lángelméje is sokszor olyan tiszta magaslatoakra emelkedett, hogy egyes tanai rokonságot, hasonlóságot mutatnak a kereszténységgel. Ez magyarázza meg azt, hogy sokáig szent Pál barátjának tartották, továbbá külföldön és hazánkban »Seneca Christianus» címmel műveiből egyházi férfiak erkölcsnemesítő lelkiolvasmány-gyűjteményt állítottak össze. Ő tehát a görög elméletnek gyakorlati átültetője, s így az ősi emberi vágyat: az igazság kutatását — a hellenisztikus és keleti misztériumvallások összefogásával — a Táborhegy túlvilági magaslatai felé segítette.

Az ósrómai erkölcsértelmezés, mely a görög racionalizmusból sarjadt meg-megcsillan az egyházatyák tanaiban is (pl. Seneca: *De vita beata* 26, 1—7; *Ep. mor.* 80, 7; *Benef.* 71, 7; V. ö. Friedländer: *Darstellungen aus Sittengeschichte Roms.*)

Cato ösztönös megsejtője, Cicero világos megfogalmazója, Seneca, majd M. Aurelius és Epiktetos az öntudatos felmérői ennek a római talajon kisarjadt ősi humanista programnak: »*Hominis est propria veri inquisitio, atque investigatio.*» (De off. I. 2, 5.). S ennek az igazságkutatásnak központjában az ember áll az ő testi-lelki, politikai és társadalmi, művészeti és tudományos, nemzeti és kozmopolita törekvéseinek sugártörésében. Az ilyen értelemben felfogott humanizmus telítette a római eszmévilágot erkölcsi ideálokkal és magasabbrendű érték szemlélettel: »*Vitam impendere vero,*» — jelöli meg ezt az életcél-t Juvenalis. (Sat. IV, 9.)

Az antikvitás lelkületéhez és eszmévilágához csakis az egységbelátásnak ezzel a módszerével, a szünopszis mélyreható szemléletével és sok beleélő kegyelettel férközhetünk. Csak az marad mindig aktuális — Goethe szerint — ami nem a mindennap követelményeinek kielégítésére készült. A római kultúrában pedig ez az elem: a humanitás nemes talajából táplálkozó erkölcsi aktivitás. Ezért volt az actiumi csata a nyugati kultúra győzel-

me, mert a pax Augusta nyugalmas szellemi légköre segítette elő a catói és cicerói vetés belső kiérését. Így lett ez a kultúra ihletője és centruma a keresztény tudomány- és államberendezkedésnek. Hiszen egy Ambrosius, Dante ezt a cselekvően felfogott ember- és államértelmezést tette a keresztény világnézet alapjává. S míg Athén, Jeruzsálem, Babilon (civitas terrena) kihűlt holdakként keringenek tovább a közép- és újkor művelődésének égboltján, addig Róma éltető és melegítő napjává tudott lenni — a kereszténység által megnemesült humanizmusával — a mai kultúrvilágnak. A katolicizmust pl. ilyen értelemben is *római*-nak nevezhetjük. Augustinus a *De civitate Dei* II. könyvében tárja fel Róma előtt a halhatatlanság feltételeit: a pogány Virtus és földi Iustitia töltekezzék a kereszténység erőtényezőivel, és akkor Juppiter ígérete (imperium sine fine dedi... Aen. I. 279.) jelképes valósággá lesz a művelődéstörténeti vonatkozásában.

Az antik kultúra tehát több mint történeti érdeklődés tárgya. Ez a lélek és szellem első önmagára-ébredése. Közvetítője pedig elsősorban a humanista oktatás. A nevelői rend hivatástudatán fordul meg tehát, hogy ne teljesedjen be Juvenalis vádja a »vana sterilisxue cathedra«-ról (VII.203.). Ha ugyanis az ifjuság ezt a szellemet viszi magával, akkor bizonyára nem következik be Schopenhauer pesszimista proféciája: »Lebe wohl Humanität, edler Geschmack und hoher Sinn. Die Barbarei kommt wieder, trotz Eisenbahnen, elektrischen Drähten und Luftballons« (Parerga II. 522.).

Az antikvitás értékeszményének és nevelő erejének kiaknázása hathatosan hozzá fog járulni a hazai közoktatási törekvéseknek: a vallásos és hazafias szellemű új nemzedék kialakításához. Kétségtelen ugyanis, hogy az ókori kultúrnépek gondviselészerű miszsiót tölthettek be az európai lelkiség és szellemisség előkészítésében. Ez biztosít Rómának is örökre helyet az emberi életforma: erkölcsiség és jogrend fejlődésében: Qui coluere, coluntur!

Szeged.

Visy József.

A műkedvelő Purista lelki alkata.

Amin rég vajudál, nagy kín közt végre kinyögte
Szíved alatt hordott szófia gyermekedet:
Béna, vak és koldus minden tagjára szegényke;
És te örülsz, neked ő szép, dell, mert a tied.
Vörösmarty.

A dilettáns Purista körbenjár, mint a klasszikus oroszlán és idegen szavakra vadász. *Quaerens quem devoret*. Minden nap egy idegen szót kipusztítani, különben *diem perdidit* — gondolja magában a türelmetlen Purista és elégedetten olvassa reggelizés közben a dilettantizmus özönvizein állítólag elsüllyesztett csempészszavakról beérkező jelentéseket. *Magyarosan* — hirdeti a harcos Purista, ami helyes elv, ha csinján bánunk vele, de a túlbuzgó Purista elfelejti, hogy csak magyarosan tud, de nem tud — magyarul. Frakkhoz is falusi csizmát huz, hogy magyarosabbnak lássék, mint az igaz magyarok, akik szerényen európai szabású közzruhát viselnek. A túlbuzgó Purista a tájszótárt bújja, cifraszűrös *Tisza-martot* mond a hétköznapi Tisza-part helyett és azt hiszi, ha *pellengér*-t ír, akkor helyet kap a finnugor Patheonban, nem tudva, hogy a *pellengér* egész hangkonstrukciója mennyire nem finnugor, hiszen a német *Pranger* átvétele.*) *Pellengérezni* akarja németből jött szóval a szerinte magyartalanokat... Ha alkalmazták volna az ő elveit ezelőtt néhány századdal, akkor se a *Tiszát*, se a *imartot*, se a *pellengért* nem találhatná ma édes anyanyelvünkben. A túlbuzgó Puristának gyakran idegenszerű a kiejtése, nincs érzéke a magánhangzók hosszúsága iránt, a hangsúlyt rossz helyre rakja és a mondatainak melódiája messziről jelzi egyébként tiszteltreméltó telepességét, vagy álnépies, tiroli nadrágban is aszfaltjáró mivoltát. Magyarul rosszul és csak könyvekből, vagy tanyaiasan tud, a stílusról, a magyar szellem magasabb követelményeiről fogalma sincs. A túlbuzgó Puristának egyébként gyötrelem az élete. Folyton idegen szavak jutnak az eszébe és azon gyötrődik, hogy látszólag magyarabb kifejezésekkel helyettesítse közkinccsé

*) Félreértések kikerülése végett, bár tulságosan nagy megtisztelés a szerző részére, kénytelen vagyok kijelenteni, hogy cikkemhez az inspirációt Tiszamarti Antalnak *Pellengér* című röpirata adta (Budapest, 1940). A *Pellengért* egyébként főbben kipellengérezték. V.ö. Halász Gyula. Magyar Nemzet 1940. júl. 25. Napkelet 1940. 407. — A teljesség kedvéért megjegyezzük még, hogy Tiszamarti Antal soltvadkertii orvos, a sajtókamara tagja, 1934. júl. 21 előtt Frey Antal néven dolgozott az Orvosi Hetilapba (v.ö. 1934. 674. 4. hasáb, Vegyes Hírek.)

vált, ízes és hangulatos szavainkat, mint például a *suszter*, amely nélkülözhetetlen, mikor azt akarjuk mondani valakire, hogy lelkileg még nem tudott kiemelkedni a cipőfelsőrészkesztésből, ami persze semmiképpen sem azonos a tisztas cipészséggel, utóbbi lévén egyébként szintén idegen eredetű szó... A purizmusban kielégülő Puristának adhat sz a kezébe gyönyörű könyvet, mondjuk a *Mi a magyar?* című kötetet, az 1939-ik év legszebb könyvét, Ravasz László ódai írását, Babits tudós prózáját, Szekfű Gyula *Magyar történetét*, amely szintézise a legmodernebb erudíciónak és a legeredetibb magyar stílusnak — (nem mondok *korszerűt* modern helyett, mert korszerű lehet a sertésvágóhíd, de a szellem esetleg korával szemben, korszerűtlenül modern!) — a sívárlelkű Purista nem a tartalomra figyelmeztet, nem adja át magát a gondolatok hatásának, nem sikong a mehezen megfogható, tennelbező szubtilitások értelmi játékaiban, nem éli át az író révüléseit a magyarság lelkének egy-egy megpillantásaiban, — nem, mit neki Hekuba tragédiája, a művészi élmény extázisa: a kifestésű Purista idegen szavakat keres és pirosplajbássszal pecéz, mint a bogarász, aki nem tudja, hogy a Tatra magaslatain jár. Csak az állítólagos idegen szavakat (erre a nagystilű becsapásra még rátérek), csak a latinos hangkombinációkat hallja ki a nagyszerű zeneműből, csak ennyit ért meg az előtte kínálkozó textusból. Mint a kozmetikus, akit a lélek nem érdekel, az arcon, csupán csak a szépségfolt. *Du gleichst dem Geist, den du begreifst...* A terméketlen lelkű Purista nemcsak hogy olvasni nem olvas, de írni sem ír. A tudomány nem kenyeré. Megtanult néhány nyelvhelyességi szabályt, de azt már nem tudja, hogy ami ma kivétel, holnap szabály lehet; a mai tilalom tegnap még törvény volt, — és azt sem akarja látni, hogy a szórszálhasogató szabályt nem az élet, hanem a vele hasonlórú dilettánsok, vagy pedáns tudósok csinálták. A műkedvelő Purista soha nem írt semmi szépét, verset, regényt, de még úgynevezett értekező prózát sem. Lelke titkos mélyén útálja az irodalmat. Talán még mindig Pósa Lajos és Várady Antal a kedvenc költője és a harmadik grammatika óta nem is tanult semmi nyelvészetet. Talán falusi körorvos vagy nyugalmazott postaigazgató, esetleg törvényszéki boncnok. Isten ója mi magyar hazánkat a nyelvészkedő természetbúvároktól! Zsirai Miklóst valóban meg kell dicsérni, hogy a Magyar nyelvben »Nem mind bíró, akinek pálca van a kezében» címmel méltó választ adott (1940:95.) egyik amatőr nyelvészünk igaztalan támadására, aki azt hitte, hogy a magyar lingvisták nem oldottak meg bizonyos kérdéseket, mivelhogy neki nem volt tudomása róla... Micsoda sívár lélek lehet a vérbeli Purista, aki se nem ír, se nem olvasik, hanem mindig idegen szavakra haragol! Mert a diktátori hajlamú Purista haragos ember. Ki bántotta? Lipótvárosi nyelven másképp is kérdezhetném. Itt van a *punctum saliens!* A magyaroskodó Puristának lelki alkata három főmoti-

vumból szövődik: 1. Tudatalatti komplexum; — 2. Alibi-igazolás; — 3. Olcsó, licitáló érdemszerzés honunk legjobbainak befeketi-tése révén.

I. Asszimiláció és idegenszerűség.

Kazinczyék eldobtak egy gyönyörű nyelvet, ugyanekkor, amikor egy nyelvet ekartak boldog apostolsággal megjavítani... Lett a magyar nyelvbeli egy álmagyar nyelv, színtelen, alkalmazkodó, csúszgászru, más nyelvekből fordított s csak néha komikusan magyarkodó nyelv... Nyelvünknek, melynek nyolc év-tízek óta minden hírhedt védője hóhéra volt, nem kellett volna megcsufolódnai.

Ady Endre.

1. A felemás-lelkű Purista tudatalatti érzése az idegen származás, amit túlhajtott magyarkodással igyekszik leplezni. Nem szeretném, ha félreértetném. Nem akarok politikai nyilatkozatot tenni. Távol áll ez tőlem. Az asszimiláció-disszimiláció fájó-lelkesítő problémáira a Magyar Szemle hasábjain Szekfű Gyula mutatott rá (1937, 223). Klasszikus fogalmazását a kérdés irodalmi vonatkozásainak Horváth Jánosból idézhetjük (Minerva 1922:363): »A hagyományos, régi magyar izlésnek, a Gyöngyösy-félének, kik a főntartói, esküdt hívei, mondhatnám *forszirozói*? Az idegen vérből származott Dugonics meg Gvadányi... S ugyanakkor kik az újítók, az idegen izlés terjesztői, a magyar hagyomány támadói s megtagadói? A tősgyökeres magyar Bessenyei, Csokonai, Kazinczy, majd pedig Kölcsey. Ne pillantsunk vissza még hátrább a magyar Szent Istvánra, ki egy egész ősi magyar világot összegűz; a nagy Zrinyi Miklósról se, ki idegenvér létere századának leg tudatosabb magyarja; s korunkról se szóljunk, melyben ismét a gyökeres magyar Ady Endre, idegenedett el a klasszikus magyar izléstől, mit viszont újabban-beolvadottak hévvel védelmeztek...» Mikor a *Mi a magyar?* c. kötetben azt írtam, hogy »a mai nyelvszegényítő, a meglévő nyelvényanyagot variáló neopurizmus, amit főleg asszimilált, de gyöngye nyelvézőkű német honfitársaink propagálnak, — múltó jelenség; a nyelvújítás tudott nagy találékonysággal alkotni, sőt semmiből is teremteni...»: több oldalról föl-szisszenés volt a válasz. Ugyalátszik elevenbe találtam. Pedig nem véletlen, hogy a magyar nyelvvédők legjelesebbjei — akiknek nagyságához nem akarom az epigon Puristát hozzákapcsolni — német származásúak voltak: Ballagi (Bloch) Mór, Volf György, Simonyi (Steiner) Zsigmond, Kelemen (Wolf) Béla, Tolnai (Lehr) Vilmos, Radó (Rothfeld) Antal, Rákosi (Kremser) Jenő, Dengl János, Liebermann Leo. Teljes tisztelettel adózom irántuk, annál is inkább, mert érdemüket nem ezen a téren szerezték, hanem a tudományban, irodalomban; a nyelvvédelem nem

főoglalkozás, csak szórakoztató kedvtöltés volt számukra... Nem úgy az öncélú Purista, akit legjobban Kazinczy versével lehetne jellemezni:

Nem magyar a nyelv már, nem az a ruha! Németes izlés
Lepte meg ezt és azt, s korcsosodásra jutunk!
Igy kesereg Fürmender uram, mivel urfia térdig
Erő mentéjét párizsi módra szelé...

Beolvadt derék magyarjaink még közel érzik magukat az idegennyelvűséghez, családi tradícióikhoz és nem szeretik, ha származésukat feszegetik. Az igazi asszimilált már büszke lehet a családja svéb, tót, rác, örmény hagyományaira, hiszen az ő magyarságához nem fér kétség. A frissen asszimilált tudat alatt talán még büszkébb, titkos gondolatai Észak fenyői vagy Dél pálmái felé szállnak. De már ő is magyar és sírnivalónak tartja, hogy a kondorosi csárda mellett gulya ménes ott delelget. Valami sajtáságos, megható, néha félszeg keveréke él benne a fajiságnak és lelkiségnek. Külföldön, ha megszólítják: Hiszen te nem vagy magyar, a neved, a típusod mutatja! (mintha a név, a típus/irányadó lenne a nemzeti érzésben) — martirságot szenvedne a magyarságáért. Idehaza, ha nem tartják magyarnak, keserű fölényben érzí idegen-magyar származását a léha uracsok, uralomra-törtetők, éretlen tüntetők láttán. Lelkileg hozzánk tartozik, de a magyarsághoz való tartozása nem zavartalan boldogság. Talán nem is volna szabad beszélni erről, hogy érzékenységnünket ne érintsük és vissza ne idegenítsük őket a disszimilációba. De sajnós, beszélnünk kell róla, mert belőlük kerülnek ki a túlzó magyarkodók, a tüzzel-vassal magyarosítók, akik *ad absurdum* viszik a dolgot és — kellő tapintat híján, lelki finomságok iránt kevés érzékkel — mindent fölborítanak. Itt jutunk el ismét a türelmetlen Puristához.

2. A komplexumokkal küzdő Purista öntudatlanul is és jó-hiszeműen, de leplez valamit és alibit akar igazolni. Pedig nincs is rá szüksége. Mindenki elhiszi róla, hogy jó magyar ember, ha nem akar jobb magyar lenni másoknál. De meqzavart ösztöneiben — igazolni akarván az alibijét — tulló a célon. Ő az, aki másokat üldöz, akik a külföldi tudomány szempontjait idehaza érvényesíteni merészlik! Pedig ő maga is ugyanazt csinálja, nem is lehet máskép a tudományban; és lelke mélyén lenéz a magyar glóbusnak Nyugat felé elzárkózó, pipázó Maradijait. Ő az, aki idegen klasszikusokat tanyai népiességgel ültett magyarra; aki a helybeli ipartestület dísztermében füzértánc előtt heves kirohanást intéz a tótos családnevek ellen és elriasztja azokat, akiknek komoly szándékuk lett volna a nevüket megmagyarosítani; aki hétköznapra is sürgeti a magyaros ruhát és népgyűlésen szónokol magyartalan melódiával, de *vitézkötésről, paszomántról*. Melles-

leg szólva, a vitéz és a *paszománt* szintén jövevényszaak, szerencse, hogy abban az időben még nem voltak Puristáink, csak egészséges izlésű magyarjaink, akik nem féltek az idegen szavaktól, hanem, amint a példa mutatja, magyarabbá hasonlították őket, mint a mai torz neologizmusok. Persze arra nem gondol a *dolmányban* (török szó!) szavaló Purista, hogy nem a ruha teszi az embert és a magyart, Lenau például német zekét hordott, de a német ruhája alatt is magyar érzések ébredtek... Az újdonsült Puristának tegnap még idegen neve volt, senki sem bántotta érte; még meg sem száradt a névmagyarosítási dekrétumon a miniszteri aláírás ténjtája (*miniszter, tinta*: latin szavak!), — máris beáll perszekutornak és üldözi tegnapi testvéreit, a holnapi névmagyarosodókat, ha nem üldözik őket. Alibit akar igazolni, el akarja terelni a figyelmet arról, hogy tegnap még ő maga is a másik táborba tartozott, hiszen még a neve is olyan izléssel van megválasztva, hogy rá lehet ismerni a korra, amelyben született.

Itt is szeretném, ha nem értenének félre. A névmagyarosítás hive vagyok. Az a fölfogásom, hogy ha valaki magyarnak érzi magát, vonja le ennek a szerencsés állapotnak minden konzekvenciáit. (Nem mondók következményt *konzekvencia* helyett, mert a következmény mást jelent, konkrétabb dolgot, mint a szép latin szó.) De több dolgok vannak földön és nyelvben, mintsem a naiv Purista bölcselme álmodni képes! Ha valakinek a neve, mondjuk Gross vagy Klein, Weiss vagy Schwarz, Krauss vagy Freud, — amikből tízezres száriákat lehetne fölmutatni és amikhez általában semmi különösebb családi múlt, hagyomány vagy tradíció nem fűződik — akkor semmi értelme nincs, hogy valaki ezekhez a nevekhez ragaszkodjék. Még a magyarnevűek között is szerencsétlen dolog, hogy az ország lakoságának tekintélyes százaléka Kiss Péter, vagy Nagy János névre hallgat. Sokszor római számokkal kell őket megkülönböztetni egymástól: Kovács XXIII. János, — de még így is baj van velük. Ha így szaporodik az emberiség, három névre lesz szükség, hogy eligazodjunk az embersűrűs gigászi vadonban: Publius Ovidius Naso, Sokorópátkai Szabó István. *Summa summarum*: Kraussból nyugodtan és fájdalommentesen lehet Balatontawi Péter, vagy Tiszahalászhely Domokos, esetleg csak egyszerűen és andalítóan: Zagyva Olivér. De érzelmeket ne bántunk. Ne nyuljunk barbár kézzel a nevekhez, amint azt bölcsen megmondotta Teleki Pál gróf miniszterelnök egyik parlamenti beszédében: »...hirdetem én magam is régóta, hogy minden a névmagyarosításra irányuló társadalmi és méginkább minden hivatalos preszsió egyaránt magyartalan és oktalan eljárás. (Magyar Nemzet, 1940. július 23.)

A miniszterelnök, aki a mai magyarság szellemiségének legfőbb irányítója, nyilván nem ok nélkül bélyegzi magyartalanok-

nak és oktalanoknak az idegennevűség üldözőit. A szentistváni állambölcsesség, mely ezeréven át megtartott bennünket, nem ismert különbséget név és név között. Nem úgy a malomalatti Purista! A politikus Purista a miniszterelnökkel szemben, akinek neve mögött többszázados magyar történelem-alkotás áll, mérészen kijelenti, hogy aki az idegen névhez ragaszkodik, az nem lehet »teljeslényegű«, nem lehet »példás«, nem lehet „eszményi«, nem lehet »próbás« magyar. A hagyománytipró Purista bátran mer ilyen kijelentéseket tenni, mert a hazafiság oltalma alá helyezi magát. Úgy tesz, mint az ókori bűnöző: templomba menekül, hogy el ne fogják. Mert vétek és bűn a magyarság ellen olyat állítani, hogy nem példás magyar, akinek idegen neve van. Talán *Pöltenberg*, *Aulich*, *Knézits*, *Leiningen*, az aradi tizenhárom vértanu közül, nem voltak eléggé példás magyarok? Sejtelmük sem volt a mai német utánzásból keletkezett purizmusról, de életüket adták a magyar hazáért és ezzel megváltották idegen nevük számára az üdvösséget. *Haller*, a Hármas História szerzője nem volt teljeslényegű magyar? (Ha mást nem, legalább magyarul írni tanulhatna tőle az érdemdús Purista.) Így van ez más nemzeteknél is. A legnagyobb olasz államférfiak egyike, az *Italia unita* hőse, *Cavour* francia nevet viselt. Talán csak »félig vállalta az olasztságot«, mint a visszavonást szító Purista állítja nálnál magyarabbakról? A francia tábornokok germán nevűek: *Weigand*, *Huntziger*, *Mittelhäuser*. *Gambetta* olasz névvel alapította meg a Szedán utáni Franciaországot, *Napoleon* korzikai névvel lehetett francia császár. A német hadvezetők szláv nevekkkel is győztek: *Tirpitz*, *Brauchtisch*, *Bülow*, *Lützow*. A nemzeti szocializmus vértanuinak (1923) müncheni emléktábláján olvasható 16 név között van egy francia (*Laforce*) egy olasz (*Cassella*) és egy lengyel (*Stransky*). Ezek talán nem voltak példás németek?

A stílusérzéknek csodálatos, de hivatlan Puristánál érthető hiánya folytán a fogadatlan Purista épen azt az idegen név-típust kifogásolja, amely a legjobban hozzásimult a magyar nyelv fonetizmusához: az -ics, -vics végzetű neveket (V. ö. *Guzmics*, *Kresznerics*, *Vitkovics*, *Jankovich* stb.) Legmagyarosabb népies írónkat, akinek szobra Szeged egyik főterén díszlik, *Dugonics* Andrásnak hívták. Ha a vőjtűlű Purista széptan okából kifogást emel a *Kreutzigfritzig* vagy a *Bohrenbuck* nevek ellen, még hagyján! De *Dugovics* Titusztól azt kívánni, hogy mielőtt leugrik Nándorfehérvár tornyáról a törökkel, soronkívüli sürgős névmagyarosítás engedélyezése tárgyában folyamadjon a királyi kancelláriához! Jó magyar és jó horvát, — mondaná *Zrínyi*, akinek neve szintén »sokirozta« egy picit az érzékeny Puristát: talán még a régi jó Gvadányira is haragszik, mert olasz Gvadagni-nevéből nem tüntette el a magyarban szokatlan mássalhangzótorlódást. (V. ö. a *karajcár*, *keresztény*, *porosz*, *szeteda*, *csütörtök*, *paraszt*, *ga-*

ras, stb. gyönyörű jövevényszavainkat. *Sapientia sat!*) Damjánich, a magyar szabadság vértanúja, szintén ebbe a példás Purista által kifogásolt kategóriába tartozik: nem volt »eszményi», nem volt »példás» és »teljeslényegű» magyar. Példátlan dolog az ítélkező Puristának ez a példa-törvénye. De egyúttal tragikomikus is, mert a *példa*, mellyel bunkózni akar: német eredetű szó, a *próbál* pedig latin és amellet igen pongyolaizú szó is, nem illik az üresen kongó Purista erkölcsi álpáthoszához. Elijesztő példája ez az okvetetlenkedő magyarkodásnak, amely csak rombol, de nem használ. Az igaz magyarok mindig türelmesek voltak a hazai nemzetekkel szemben, az újsütetű Puristák az ő nevükkel visszaélve türelmetlenkedtek. Az igaz magyarok annyira türelmesek, hogy még ezt a türelmetlenséget is megbocsátják, de azt már nem tűrik, hogy őket másodrendű magyarokká degradálják éppen a legfrissebb Puristák.

3. A könnyűfajsúlyú Purista a legkönnyebb módját választja az érvényesülésnek. Miután nyelvvédő folyóiratainkat — amiket sajnós, kevés kivétellel, a nyelvnek nem mesterei, hanem tisztogatói töltenek meg, támadva legkitűnőbb stilsztáinkat, költőinket, — néhány rosszul összetakolt, sikertelen, nagyhangú nyúlfarkcikkével addig-addig ostromolja, hogy végre a szerkesztő beleun a dilettánsokkal szemben való udvarias visszautasításba: megjelenik a porondon az ismeretlen Purista és magának követeli az első Megbotránkozó dicsőségét. Hamarosan önállósul és ejtőernyőjével a legmagyarabb, leggazdagabb írók szövegeiben ereszkedik le. Ki meri védeni a rigorista Erkölcshíróval szemben a nemzetelleni Bűnt? Arra persze, hogy ez a bűn nem is bűn, hanem erény, hogy az egész akció csak *blöff* a tájékozatlan közvélemény megtévesztésére, és csak arra jó, hogy a megbotránkozó Purista szellemi nagyhatalommá, eleven szavak és holtak fölött ítélkezővé nője ki magát, a jámbor Olvasó nem gondolhat: eszébe sem jut kételkedni a szemfényvesztő Purista öblös kijelentéseiben.

II. Mikor fölösleges az idegen szó?

Egy és egységes ország ez... Akár a heterogén kölcsönzavakból fölgazdagodott magyar nyelv. Vagy maga a sok fajból keveredett s mégis csak egynyelvű és egytelkű magyar nemzet.

Babits Mihály (?!! a magyar ?)

Nézzünk bele a diktátori Purista kártyáiba. Miről van itt voltaképpen szó? A kérdésről már többször értekeztünk,*) de a homok-

*) Minerva 1939–40; Széphalom 1932, 26 és 75; 1933, 27; X, 51. V. ö. még Márai Sándor, Ujság 1933 jan. 6 és Bethlen Mária, Pesti Napló 1932. júl. 24

futó Purista nem vesz tudomást az ellenvéleményről. Igaz, hogy a magáét sem indokolja meg. Egyszerűen abból a tételből indul ki, hogy az idegen szó kártékony, veszedelmes. A többi szöszaporítás azután magától jön...

A tétel így szól: fölösleges az idegen szó és káros, mert kiszorítja a jó magyar szavakat. Ez igen tetszetősen hangzik és a kisvárosi asztaltársaságok (*asztal* és *társ*:jövényszó) nagyszerű sörözéseket rendezhetnek a magyar szavak oltárán (*oltár*: jövevény szó) lefizetett idegen szavak miatti büntetéspénzekből, önképzőköri tagok pedig pályadíjat nyerhetnek Zrínyi, Kazinczy, Berzsenyi, Ady egy-egy szép szavának kiirtásáért. Vegyük a 'dolgot a maga legprimitívabb egyszerűségében. Az időközben ellenállásra találó és ennek folytán szelidülő Purista odáig már leengedett a maga intranzigenciájából, hogy megkegyelmez a jövevénytiszta szavaknak s a »nélkülözhetetlen» idegen szavaknak. Ő csak a »fölsleges» idegen szavakat irtja. Persze neki minden idegen szó fölsleges. Talán még a persze (*per se*) is... Fölsleges volt a szláv *Buda* és a szláv *Pest* átvétele? A rómaiak fölslegesen vették át az etruszkoktól a Róma nevet.*) Ki állapítja meg, melyik fórum dönti el, hogy hol a határ a meghonosulatlan idegen szó és meghonosult jövevény szó között?

A Pesti Hírlap nyelvőre például olyan meghonosult, sőt már népies »idegen» szavak ellen is védi nyelvünket, mint a *bumli* (rosszmagyarul: csigavonat), a *pertút*, brudert iszik (tebarátságot kell helyette mondani). *Flört* helyett Kosztolányi szerelmeskedést ajánl. Maga sem hitte, hogy a kettő ugyanaz. A *ciha* csak a Pesti Hírlapnak idegen szó, a paraszt nem is álmodja, hogy német eredetű. A *heccel* régi szavunkat irtani, amely németből jött, mint alakpárja, a *harc*, vagy az »alakpár» *pár*-jé: egyenesen nyelvünk elleni bűn és nyelvpusztítás! A *jineli* szerinte 'nyájas ifjonc'. A *kibic* nem más, mint 'játékleső'. Barbár stilusrombolás ez is. Aki *kazuisztika* helyett 'agyarkodás'-t ajánl, annak fogalma sincs róla, hogy teológiában és a medicinában mit jelent a kazuisztika. A *klapec* nem lesz soha azonos a gyerekkel, ne is legyen soha! A *lump* hangulatos szavunk, ne mondjunk helyette vilmoscsászáruúti, pestihírlapos *korhely*-t, mert az is lumpolhat, aki nem korhely, aztán a *korhely* is németből való (Chorherr). Ha sámlit helyett *zsámoly*-t mondunk, ugyanazt a szót használjuk. A *rábillió* csak nem fölsleges? Hát a *nállió*, meg a *billió* engedélyezve van? A *zóná*-t nem engedjük kiirtani... Még a *villa* is rossz idegen szó? *Copf* helyett *varhocs*-ot ajánlani valóban »maradiság». *Kisantánt* helyett mondjunk Kisszövetséget? Szerencse, hogy már nem is kell mondani! Hozzávetőleges számitással Tolnai Vilmos kis idegen szótárában 6000 címszó van: ennyivel lesz szegényebb nyelvünk, ha ezeket kiirtják. Mert a helyettük ajánlott szavak akkor is meg-

*) V: ö, Kerényi, Apollon, Amsterdam 1937, 201.

maradnak, ha mind a hatezer »idegen» szót tovább használjuk, érzés, stíluszükséglet, mondatértelem szerint a maguk helyén!

A nyelv élete nem egysíkú fejlemény, hanem igen bonyolult komplexum és lehet egy szó közkeletű valahol, egy más stílusrétegben vagy közösségben idegenszerű. A paraszt például nem ismeri a „jogot”. *Jussa* is van hozzá. Ismeretes a budai kiskocsmá fölirata: »Kocsmá a trógerhoz. Gasthaus zum Hordár.» A jóhiszemű polgártárs joggal nézte idegen szónak a hordárt, a trógerről pedig mindenki tudja, hogy magyar... Sokunk, nyelvművelők szerint és a közhasználatban is, a *garázs* már meghonosult jövevényszó. Még pedig a javából. Igen szépen hangzik, rövid és tömör, magyaros formájú, mint a *áarázs*, a *varázs*, a *parázs*. De jön a szigorú Purista és kijelenti: a *garázs* veszélyezteti édes anyanyelvünket, kivetkőztet bennünket nemzeti mivoltunkból. Szent Kleofás! A félműveltek kara ámulattal mosolyg a dicsfényben úszó Puristára. Pedig az egész csak nagyképűség. A *garázs* kitünő szó. Ha véletlenül nem így mondanák egész Európában (ez is előny az illesztajta szavaknál), ki kellett volna találni. Eppogy nem veszélyezteti édes anyanyelvünket és nem vetkőztet ki nemzeti mivoltunkból, mint ahogy nem ártott magyarságunknak, hogy meghonosult nyelvünkben a szláv *parázs* szó és a szintén szláv *varázsol*. A nagyfokú stílusérzékhiányban szenvedő Purista azonban kitalál egy szörny-elmeszüleményt, a *gépkocsiszin*-t, úgyhogy ezentúl a szürkeszínű gépkocsit a *gépkocsiszinben* kell éjszakáztatni... Vanak új fogalmak, miket az európai civilizáció (a *polgárosodás* mást jelent!) termel: ezeket tudomásul kell vennünk (*telefon, rádió, megafon, olimpiász, rúzs*, stb.), ha nincs rá jó szavunk kéznél. Ha erőlködni kell a pótlásukra, vagy csak lefordítani tudjuk őket (»délután hívj föl távbeszélőn», »távbeszélj meg a nagymamának»), akkor már — pestiesen — »régén rossz». Hiszen, ha derék őseink úgy gondolkoztak volna, mintmai magyarkodó Puristáink, akkor a *kávétól* irtózva fordultak volna el és *feketelé* címen szürcsölik vala, a *kukoricát* csövesnövénynek keresztelik, az *akácot* pedig túskefának. Mely szegénység! Hová vezetett volna nyelvünknek ez az ősnemzése, önmagából való végnélküli megtermékenyülése? Még mindig azt a néhány tucatnyi finnugor szógyökért dadognánk a legprimitívebb variációkban. (A *tucat* német eredetű szép magyar szó.) Nem mondhatnánk *babot*, hanem helyette hosszúkbogyót, a szláv *pinct* pedig házalatti ürességnek titulálnók. Szakasztott úgy, mint ahogy a bantu-néger a tükröt »fehér-ember-csillog-ajándék-hozni»-nak nevezi gyermeklogikával. Szűztiszta nyelvünk minden szavának külön gépkocsiszint kellene építenünk, hogy nyugodtan éjszakázzanak, *bombamentes* (olasz szó!), azaz bocsánat: kerek-nagy-golvó-mentes (ez meg latin szó!) fedezékben. Aki helyesli a jövevényszót és az úgynevezett nem-főleges idegen szót, az minek harcol az idegen szavak ellen? Semmi idegen szó nem főleges a nyelvben,

mert ha látszólag fölösleges is, a nyelv örök zsenije lefoglalja valami különleges jelentésárnyalatra és hangzásban magyarra teszi; annál magyarabbá, minél kevésbé hányják a szemére idegen voltát. Végeredményben tehát gazdagodik vele a nyelv, éppúgy, mint gazdagodott a magyarság a beléje olvadt szláv-latin-germán elemekkel, akik elé nem állítottak fajvédő Puristák tilalomfát, mondván: fölösleges idegen vagy, nekünk csak hamisítatlan finnugorok kellene! Már régen kihalt volna a magyar nemzet ősi finnugorságával együtt, ha ilyen szüklátóköri Puristák irányították volna sorsát.

A *garázssal* gazdagodik és mégis magyar marad a magyar nyelv, ellenben a *gépkocsiszín* nem gazdagítja a nyelvet, csak rongja, mert a meglevő anyagot rakosgatja és újabb jelentésekkel terheli a régi szavakat, ami árt a jelentésbeli világosságnak és a hangzásban unalmas ismétlésekre vezet. Talán a népies *sofőr* helyett mondjunk „melegítőt”, vagy „gépkocsivezetőt”? Hova fog ez vezetni? Hatszótagot a tudákos Purista nagyobb dicsőségére? Azt kell mondanunk ezentúl: »géperejű jároműn kocsikáztam», ahelyett, hogy *autóztam*? A Magyar Automobil Club keresztelje át magát Magyar Géperejű Járomű-Társaskörre? Mért gyűlöljük a *ródlit*, ha annak idején nem ártott nyelvünknek a szláv *szánkó*? Az olasz eredetű *bolt* nem volt »fölsleges« átvétel; annyira hangulatos szavunk, hogy például a könyvkereskedők kezdik újabban üzletüket *könyvesbolt*-ra átkeresztelni. (A *könyv* is szláv szó.) A magyar paraszt magyarabb lesz, ha jövevény *fölsötök* helyett finnugor »reggeli«-t fog mondani? »Reggeli« sok minden lehet: reggeli haragszó, reggeli imádság, reggeli séta: jó, ha van a »par excellence« reggelire külön szó, sajnos, ezáltal csak a paraszток gazdag nyelvében. Komikus dolgot hirdet az elfojult Purista: szegény »reggeli« kihál, ha *fölsötök*-öt mondanánk helyette. Nem hal az ki, sőt erőre kap, mert levágják róla a fölsleges magyar jelentéságakat! Ezt az elemista is megérti, csak a nagyravágyó Purista nem, mert akkor mi lesz az ő érdemeivel? Rögtön fölslegessé válik, mihelyt az idegenszó-fronton megtörténik a leszerelés és a harcias Purista mehet nyugalomba, vagy vissza az *inekciós-tűhöz*. Ha kiderül, hogy Don Quijote-ként szélmalom ellen harcolt, amit naív illuzionizmusa megtett szókincsölő Sárkánynak, mondván, hogy utóbbit elpusztítani egyedül ő hivatott a nemzet előtt... Semmisem bizonyítja jobban az idegen szavak elleni harc hiábavaló, sőt káros voltát, mint azok a mondatok, amiket épen a purista cikkekből idézhetünk, amelyek arról panaszkodnak, hogy *tiszta* nyelvünket ellepi az *ideplántált burján*, amely megöli a magyar *zamatot*. Dehogy öli meg! Inkább még zamatosabbá teszi! Ebben a sopánkodásban a *tiszta* szláv szó, a *burján* bolgár, a *plántál* latin, a *zamat* német. Ha ezeket a szép szavakat nem fo-

gadtuk volna be a szótárunkba, most nem tudnánk olyan tiszta és szamatos magyarsággal a hozzánk plántált burján ellen küzdeni...
Quod erat demonstrandum.

III. Legszebb magyar szavaink...

Könnvedkén tűröm, ha nagy érzelmi vélem, hogy ő nagy:
Nem tudtam soha még tűrni, ha törpe mered.
Kazinczy

Soha még nem indokolta meg őszintén és világosan a makacs Purista, hogy voltaképen mért is haragszik az idegenből jött szavakra. Kiséreljük meg, helyette, kianalizálni a gyűlölködő Purista tudatalattiságából az általa bizonytalanul definiált, vagy ki sem fejezett érveket. Mik lehetnek ezek a motívumok? Másra nem gondolhatunk, mint a következőkre: 1. Idegen szót átvenni szégyen. 2. Az idegen szó csunya. 3. Az idegen szó, még ha nem szégyen, nem csunya, akkor is fölösleges, átvételére semmi szükség, mert megöli szép magyar szavainkat. *Vederemo.* Mindjárt előlegezem is az ellentételeket: 1. Az idegen szó átvétele és megmagyarosítása dicsősége és értéknövelője nyelvünknek. 2. Az idegen szó lehet szép is, csunya is; ha csunya, akkor talán még jobb: sok mindent ki lehet vele fejezni. 3. Az idegen szó nem fölösleges és nem árt a légynek sem, az élet mutatja, hogy szükség van rá, ösztönszerűen kapunk rajta, sorsszerűen terjed mindenhová, céltalan ellene a harc. Tehát:

1. Az idegen szó szégyen ?

Az egész szócsinálás titka igen kevésből áll:
egy kissé kevesebb mohóság, főbb izlés.
főbb meggondolás. Vörösmarty.

Szégyseljük magunkat, hogy annyi idegen szót kölcsönöztünk más nyelvekből? Miért? Először is: szégyseljük magukat azok, akiktől vettük, mert ők szintén ugyanennyit vettek más nyelvekből (egyedül a lengyelnek száz magyar szava van!). A legtöbb kölcsönszavunk vándorszó, vagy sok nyelvben él, nem is tudjuk pontosan megállapítani, melyikből való. A nyugati népek tőlünk vették a *kockás*, a *huszár*, a *csákó*, stb. megfelelő szavait. Talán szégyenkezzenek miatta? Szégyenkezzünk rajta, hogy egy bizonyos kockás szövetet *pepitának* nevezünk spanyol szóval? Megjelenik a múlt század ötvenes éveiben Pesten egy Pepita de Ortega nevű spanyol táncosnő. Kockás szövet van rajta. Azóta csak pepita! Baj ez? A *kockás* szláv eredetű. Táncosnő neve volt a *viganó* is:

Nincs okosabb, mint a ló,
Nem kell neki viganó —

énekli a székely nóta (Népk. Gyűjt. III. 258.). A *manszárd*, a *gijjotin*, a *makadám*: föltalálók nevét őrzi. Kár volna, ha elfelejtődne nek. Halle mellett van egy Neu-Ragotzy nevű fürdőhely: kinek jutna eszébe németesíteni a hagyományos nevet? Ha nálunk valaki meri kiejteni a *totális* vagy a *blokád* szavakat, félművelt rajongók vagy dilettáns Nyelvészkedők rögtön azt kiáltják rá: csak »félig vállalja a magyraságot! A német rádió, vagy Ludendorff is csak félig vállalják a németiséget, mert »totaler Krieg«-et írnak »totale Blokade«-t mondanak? Ezek művelődéstörténeti tények, mért harcolnánk ellenük? A szellemi kultúra szavai pedig (*filozófia*, *materializmus*, *kereszténység*, *kultúra*, *pszichizmus*, *idealizmus*) éppen az európai népek összetartozásának bizonyítékai. Rekesszük ki magunkat ebből a közösségből és nézzünk szét Keleten, kínai, hun-tatár, csagatáj nyelvekben? Aki *filozófia* helyett *bölcselkedés*-t mond, nem egészen ugyanazt mondja; nem is baj, ha mást akar mondani ezzel az egyébként is szép, bár kissé pejoratív szóval, de tudnia kell, hogy a *bölcs* szót (eredetileg = varázsló!) a törököktől kaptuk, fájdalommentesen és nemzetünk romlása nélkül. Izlés dolga, hogy melyiket szeressük: a török bölcslet,-e, vagy a görög filozófust. Én mind a kettőt kedvelem. Jó, ha több (van ugyanabból, vagy hasonlóból. Váltakozva lehet használni ezt a két jövevényszavunkat is, vagy jelentésárnyalatok kifejezésére. Ha például *bölcsész*-t mondok, nem érzem a szót azonosnak a *filozófer*-ral. »Filozófusunk azon bölcselkedik...«, vagy: »az igazi bölcs nem filozófál« — és más efféle változatai lehetnek ennek az egy-húron pendülő két idegenből-jött szónak. Örülj te is, Pajtás! — mondhatnám a nyájas Puristának, de ő elkomorul és vissza akarja kergetni a disszimilációba a kilencszáz éve Magyarországon élő filozófust, mondván, hogy nincsenek rendben a honossági okmányai. A *bölcs*-ről bölcsen hallgat dilettáns Puristánk, mert nem tud törökül, tehát finnugor-magyarának érzi a szót.

Sok tréfát üznek ezek a *himpellér* szavak az érzékeny Puristával. A *himpellér* is például — ugy-e milyen szép magyar szó! — német eredetű. Szégyeljük talán? *Huncfut* dolog ez, a kontár Puristát bosszantja is, pláne, ha megtudja, hogy a huncfut német, a kontár latin-német szó.*) Nincs kibuvó. Minden nyelv tele van ilyen gyönyörű szavakkal, csak a Világ-Puristái-Egyesüljetek Szövetség tagjai nem akarják tudomásul venni. A német Purista üldözi a magyar szót (*gulyás!*), a magyar Purista üldözi a német szavakat, amikből pedig olyan szép drágakövek csiszolódtak a magyar lélek szépmíves műhelyében, mint a *fortély* (Vorteil), *fullajtár* (Vorreiter), a *zsákmány* (Sackmann), a *kufár* (Kau-

*) Milyen szerencse, hogy nem köztudomású dolog a *huncfut* szónak a származása szerinti értelme (Hundsfoot). Különbösen nem mondogatnók kedves leánykának is „kis huncfut“. V.ö. Idegen szavaink és a nyelvujtás, Nyelvművelő Füz., szerk. Zsirai Miklós, 4, 1937. 57.

fer), a pompás *selejtes* (schlecht), a *frágy*, a jámbor *lator*, a *csür*, a *kucséber* (eredetileg Gottschee-ből való!), a csínos *tiszta* (ad vocem: Nyelvtisztogató!), a tiszta-magyar *csinos*, a *zamatos* magyarság, a Fuggerből lett *fukar*, előkelő öse a mai *smucig*-nak, a *frépies fertály* és az ősmagyar színekben csillogó *kacagány!* Szép dolgok ezek, semmi szégyellni való nincs rajtuk.

A szerencsétlen idegen szó jelentkezik a magyar sorompónál, jó magyar szó akar lenni belőle, olyan mint a német *sorompó*, az indogermán *száz*, a török *bor* és *buza*, de a kegyetlen Purista visszalöki. Eddig nagyszerűen fejlődött a nyelveink, idegen szavakból *csinosodott* (ez is szláv szó), *gazdagodott* (oszét szó), *pallérozódt* (német eredetű!), *iskolázódott* (a nyelvújítási »tanoda« megbukott a latin iskolával szemben, de azért nem kell bánítani a Reáltanoda-utcát!), *cifrázódt* (latin-német szó!), *példás* (német), *formás* (latin), *mintaszerű* (svéd-lapp) elemekkel gyarapodott... Ennek a nemzetrontásnak, külföld-majmolásnak azonban mostmár egyszer vége lesz. Több idegen szó nem jön Pannóniába! Most következik nyelvünkben a kecses *géperejű jármű*, az ijesztő *mitanrenőri bejárás*, a megrészegető *légszesz* (gáz!), a *kőolaj* (petróleum), a közveszélyes *öblöny* (petróleumtartó, v. ö. Nyelvőr 1911, 129), a duplán szláv *munkamedence* (dokk), a töröktől vett *gyöngyital* (köktel), a *szivarka* (cigaretta), az édes *kettős* (duett), a *hizverés* (propaganda), a *tekintélyuralom* (mintha eddig nem a tekintély uralkodott volna!), a *partfürdő* (például strand a hegytetőn, a Kékesen vagy a parádi erdőszélen), a biedermeier *irálytan* (stilisztika), a bájdalú *zenér* (philomela, fülemüle), a *bőregér* (Fledermaus helyett tévedésből a »Ledermaus« szolgálai letükrözése), az andalító *boszorkánylövet* (magyarul Hexenschuss), a *nézőkar* (tribün?), a *lyukacsosan beszegett* zsebkendő (azsuros), az *agyonvarró öltés* (endli), a *huzott fodor* (drapéria), az együgyű *nagyranövés* (elephantiasis, ne nőjjon nagyra!), a *rakotta* (parkett) és társainak dicsőséges korszaka. (Apropos: ha jó a *rakotta*, mért rossz a *terrakotta*?) Régi szép népdalainkat pedig sürgősen át kell magyarosítani. Az orvostanhallgatók keringő-mulatsága (*medikusbál*) ezzel a danával nyílik:

Hallod-e te Katika, Katika,
Kell-e orvos, gyógyszerár?

Kénytelen vagyok a *Magyarosan Puristájának*, Rákosi Jenőnek szavait idézni a dilettáns Purista ellen: »Nyelvünk tömérdek idegen anyagot szedett föl, de oly logikus szedett föl, de oly logikus erő lakik benne, hogy a fölszedett anyagot jobban a maga képére teremtette, mint bármely nyugati nemzet. Az idegen nyelvekben meglátszik a szavak idegen eredete — ebben nincs igaza Rákosinak, de itt nem fontos — de nálunk az idegen eredetű magyar szavak

kilenczizedét tősgyökeres magyarnak lehet nézni; a magyar ember nem is sejtí, — magyar tudósoknak kell jönni, hogy ellenünk bebizonyítsák, hogy ez vagy az a magyar szó idegen eredetű. Ilyen a mi nyelvünk, ilyen erő lakozik benne.» Ne szégyeljük tehát az idegen szavainkat! Legyünk büszkék a megmagyarításukra, multban és jövőben. Fogadjuk magunkévá a Kazinczy elvét: »a nyelv annál tökéletesebb, minél több mértékével bír a sokszínűségnek.»

2. Az idegen szó csunya?

Lesz új nevém, amely sok cifra url
Predikátummal pompáz.

Vargha Gyula. 1921.

Erről lehetne vitatkozni. Ezen az alapon jogos volna a harc az idegen szavak ellen. De *ne hozakodjanak elő a más izlésűekkel szemben a nemzetietlenség, a hazajáratlanság olcsó és kényelmes vádjával, amely a vádló Puristát — ő úgy hiszi — fölmenti a vád indokolásától. De gustibus non est disputandum.* De azért disputálhatunk. Milyen szép, gyermekkorba-émlékeztető szó ez a *disputa!* Akkor még disputáltak otthon az emberek, csak a parlamentben vitatkoziak. Bevallom, nekem tetszenek az idegen szavak, ha magyarnak, hagyományébresztőnek érzem őket, és ha nyelvünk finnugor hangvegyülékeibe kellemes disszonzanciákat, új harmoniákat hoznak. Nem lehet a nyelvfonetizmus, a mondatmelódia csupa olvadó mész, lágy sziszegés, elunt gyökök ismételtetése, örökös hangilleszkedés. Az idegen szó mihelyt használják, már nem is idegen, magyaros ejtést kap. Olyan mint a tengerentuli fűszer: izesíti, sózza néha tulédes anyanyelvünket. Volf György, kitünő nyelvészünk hevesen harcolt a germanizmusok, latinizmusok ellen (szerintünk fölösleges hévvel), de az idegen szavakról azt tartotta, hogy »idegen voltuk mellett is jobban ille- nek nyelvünkbe, mint az idétlen korcsok.« (Magyar Nyelvőr 1872, 446). A *flastrom* szebb szó, mint a *ragtapasz*. *Mókus*-t szabad mondani, de *fókus*-t már nem; *móka* az egész, mert a szép és magyaros *móka* olasz szó... A latin *piktor* bizalmasabb, mint a *festő*, de ha *mázolót* mondok helyette, szlávból veszem a szót, a *rajzoló* meg német eredetű (*reissen, Schattenriss*). A szláv *pecér* és a német *sintér* szebb és magyarosabb szavak, mint a németből fordított *gyepmester (Wasenmeister)*, amelynek eleje szláv, a vége pedig német... A *házsongárd*, a *hóstát*: német eredetű szavak, még ma is érzik rajtuk valami érdekes furcsaság, patina, de épen ezért ezer emléket, hangulatot varázsolnak élénk. Aki kolozsvári, helyesli szómat. A *finánc* magyarabb szó, mint a pénz-ügy-őr! Az *autóbusz*, vagy röviden *busz* (olyan mint a *szerbusz!*) szebb magyar szó, mint a rádió által is kultivált

társasgép-kocsi. Érdekes egyébként, hogy az *Ibusz*-t, amely előttem ismeretlen szavak kezdőbetűiből keletkezett, még a legádázabb Purista is igazi magyar szónak tartja, az *omnibusz* ellenben veszedelmes nemzetietlenség ... Az oszmán-török *bicska* magyarabb szó, mint az oskolás gyerekeknek való *toltkés*, a német *Federmesser* szolgál fordítása. Az »Apotheke« idegen szóból is szép magyar *patikát* csinált az ösztövé Puristáénál egészségesebb nyelvöszton: a patika magyarabb szó, mint a neológ *gyógyszertár*. (V. ö. Horger Antal, Magyar szavak tört. 1924, 39.) Nem tudja ezt az avatatlan Purista, de tudják a székely legények:

Beteg az én rózsám szegény,
Én vagyok a *doktor* legény...
Beteg az én szívem tája,
Te vagy annak *patikája*. (Népk. Gyűjt. III. 175.)

Ha valaki agyon akarja ütni a nóta szépségét, tegyen a »fölsleges« doktor helyébe orvost, a nemzetrontó *patikát* pedig csapja el a gyógyszerészár kedvéért.

A *szimpatikus* rokonszenvesebb és hangulatosabb, mint a rideg »rokonszenv«, de ha már megszületett ez az ellenszenves szó, hadd éljen ez is... *Groteszk* helyett mondjunk *odorias*-t, *bigott* helyett *imáncsi*-t, amint Ballagi Mór szótára óhajtaná? Legszebb magyar szavaink nem a néha sótalán finnugorok és az idegenszerű neologizmusok, hanem az izes beolvadtak, a *rózsá*, a *galamb*, a *tubica*, a *gerlice*, a *rozmaring*, a *muskátl*, az *ábránd*, az *andalog*, a *nóta*, vagy más körből: a *korhely*, a *hóhér*, a *lator*, a *büszke bérc*, a *házsártos*, a *zivatar*. Utóbbi a gyermekded Purista szerint *bömböröbönnek* kellett volna elkeresztelni, hogy meg ne honosodhasson a csunya Zivatarká. Ne menj rózsám a *tarlóra!* — énekl a münépies Purista, mert a *tarló* bizony török szó. Szomorú, hogy ezerévv el azelőtt nem akadt olyan *bátor* (a *bátor* is török szó!) tiszaparti legény, aki odakiáltsa a tarlóhozó idegeneknek: Vissza neki! A tarló fű-tő lesz, amelyen »talprejtve« kell járni, hogy ne szúrjon!

Komikus dolgok ezek bizony, de egyuttal szomorúak is, mert a mai villamossággal teli légkörben erkölcsi bátorság kell hozzá, hogy valaki — vállalva a népszerűtlenség ódiumát — szembehelyezkedjék állnemzeti illuziókkal és leleplezze a mumusokkal ijesztgető monopoliumos-hazafi Puristát.

A hazafiasságot egyedárusító Purista az idegen keresztnevek ellen is harcol. Csunya és magyartalan ez a sok *Daisy*, *Médy*, *Béby*, *Alisz*, *Felisz*, *Szeszil*. Rozgonyi Ceciliáról már bölcsen hallgat a pellengérező Purista, mert a magyar történelmet mégse meri »ostorozni«. Annak viszontag, bár elveit megtagadva, örül, hogy egy lelkes magyarbarát angol patrióta a Klapká nevet adta keresztnévül a fiának; Becker Fülöp-Ágost lipcsei azelőtt budapesti professzornak pedig van egy fia, aki ma is magyarosan

Henrik Becker-nek írja magát és írja ezen a néven szép könyveit. A szüklátokörű Purista nem akar tudni róla, hogy vannak európai divatok is, a *chinoiserie* a tizennyolcadik században, az Észak-rajongás ugyanakkor (Dugonics *Ételhája*: idegen név!) és hogy keresztneveket is tündér szerencsájük kénye hány, vet. Én például nem keresztelném a leányomat a manapság divatos *Denise* nevre, de *Fruzsinnának*, *Euláliának*, *Trézsinek*, *Klárcsinak* vagy *Ludmillának* se hívnám, mint a biedermeier apa-arszlánok tették. Izlés dolga. A nevek divatcikkek és múlandók, mint a *Lolli* barna szemöldöke. De a »handabandázó» Purista, ha véletlenül a pogány korban születik, finnugor izlés-alapon tiltakozni fog a »csunya-török» *Árpád*, *Vid*, *Géza*, *Aba* nevek ellen, kifogásolja vala *Vajk* szlávságát, *Vazul* görög uralkodóságát. Szegény árpáházi idegen-nevű vezéreink! Később már a keresztény nevek ellen tiltakozik vala és idegen metelynek bélyegző, »szép-magyar neveink-pusztító-beléndek»-nek hirveré a *Szent István*, *Szent Imre*, *Szent Gellért*, *Mihály*, *Antal*, *János* stb. görög-latin neveket. A humanizmus idején lángostort fon vala a családnevek latinositása ellen, mint *Sylvester*, *Pannonius*, *Melius*, *Listius*, *Abstemius*, *Helopoeus*, *Sambucus*, *Herlinus*, *Lascovinus*, *Enyedinus*... Az *Ételkát*, mint hun-német nevet, kiirtja vala. És önönmagát nevezé Nagy-Halnak, avagy Kis-Menyétnek. És lón az első Purista.

Szerencsére a nyelvi tényeket hatalmasabb és egészségesebb erők irányítják, mint a szobaköltő Purista. Petőfi az »öregasszony» nevet így idegenszerűsíti: *Matuzsálemina* (Bolond Istók). Szabó Dezső, akinek magyarsága Gaurizankár az irtó Purista lapossága mellett, ezt írta a minap: »Nem is utca, utcácska, *utcikula*.» (Magyar Nemzet 1940 aug. 15.) A nép humora, mindenható szelleme ösztönösen keresi az új hatóeszközöket, az expresszív szavakat. A hódmezővásárhelyi tanyákon ilyen kutyanevek vannak divatban: *Kurázs*, *Cézár*, *Doktor*, *Finánc*, *Kadét*, *Milord*, *Pátor*, *Kasztor*, *Hektor*, *Néró*, *Májer*, *Kuffjer*, *Mider*, stb. (Nyelvőr 1911. 142.) Ezentúl majd így beszél a paraszt a pulijával: Nem mész, Pénzügyör! Kuss, Főorvos! Füző, idegyere! A pesti argot, amelyben sok fiatalság, életenergia nyilatkozik meg, szinte keresi az idegenszerűségeket, a *familiáris* (nem »családiás») nyelv játékait, amik furcsa hangkombinációkból tarka magyar tréfa-nyelvet gyártanak — amint azt Bárczi Géza kimutatta a *Magyar Nyelv c. folyóiratban* (1932, 91) —: *rendicsek*, *szladi* (*szálloda*), *lízse*, *potyesz*, *of potyíng*, *elcsakliz*, *nimolé*, *hekus*, *Lipócia*, *dorgatórium*, zri. Nehogy a furfangos Purista diák azt csavarja ellenem, hogy nekem ideálom a pesti jassz-nyelv, sietek kijelenteni, hogy nem eszményem, nem is tartom irodalmiságra alkalmasnak, de elvégre ez is benne van az életben és írók, akik jobban tudnak magyarul, mint a papirnyelvű Purista, alkalmilag többre mennek vele, mint a döcögő géperejű-járművel, amely örökre levezsgázott a magyar Izlés előtt. Majd elfelejtettem, hogy a magyar nyelvösztön akkor is szép

»idegen«, de már magyar szavakat használ, ha *parásztikusan* akarja magát kifejezni. Például azt mondja: *nem olyan matériából van az gyűrva!* Megirigyelhetnék az anyanyelvűek! A *portéka* is magyarabb, mint az árú; télnivaló, hogy kihal, de azért a *Boráros-teret* sem engedem bántani, mert ez megint egy emléke a multnak. »Jaj, uram, drága portéka az!» — mondhatnám a székely Orbán Balázs szegény emberével. (Népkölt. Gyűjt. III. 382.) »Milyen *akkurátosan* tudja» — mondja a jóízű magyar paraszt (Rózsá-hegyi) Babay József Furulyaszó c. vígjátékában. Aztán *muzsikáról* beszél, a tizenkilencedik században csinált »zene» helyett, — ami egyébként kitünő szó és nem ártott a muzsikának, mert semmi sem fölösleges a nyelvben. A magyar paraszt pedig van annyira magyar, mint a tiszaparti nyelv-műkedvelők. A magyar néplelek kohója, amelyre a Purista jogtalanul szokott hivatkozni, a németből jött *kohól* is magyarrá olvasztotta.

3. Az idegen szó fölösleges.

Az idegen szó fölösleges és megöli a szép magyar szavainkat! A csörtető Purista negyvenezer magyar szó haláláról »hírverez», mintha az idegen szavak gépesített osztagokban hengerelnék le a magyar szavak gyönyörű vetését. Egyike ez a tétel a legnagyobb-stilű ámitásoknak. Fölfújt hólyag, amely — ha nemzetünk gaudiumára valaki beleszúr, — egyik pillanatról a másikra szétpukkad.

Ott kezdődik a dolog, hogy az idegen szavak, mihelyt az érdemszerző Purista észreveszi őket, már nem is idegen szavak, már nyakig benne vannak a közhasználatban. Ha nem így volna a dolog, az ezerkarú Puristának minden lehetséges, nyelvenként negyvenezer idegen szó ellen kellene preventív harcot indítani. Mihelyt megnevezi a léprement Purista azt az idegen szót, amely ellen hiába tusakodik, már elismeri, hogy a közhasználat magáévá tette, tehát már nem is idegen. Lehet, hogy már magyarosabb, mint sok újsütetű szófaragvány, amiket egyébként magam is kedvelek, mert egy helyett lehet két szavunk és mert ezek is gazdagítják a nyelvet, föltéve, hogy jól sikerültek és nem olyanok, mint a senkitől sem használt, csak hivatalos presszióval létező *géperejű jármű*.

Honnan tudja a tájékozatlan Purista, hogy minő idegen szavak ellen kell harcolnia? Előveszi például a székely népballadákat... Nézzük csak! Elsőbb azonban nyissuk ki a gyanúsán-bőbeszédű Purista zsilipjeit és eresszük le a nagyhangú szóáradatot, amit ő az állítólagos idegen szavak védelmezőinek fejére zudít. Azt mondja, hogy: idegenből »fattyazott» szólásokat, »szótani szennyeket», »kiebrudalni-való», »becstelen», a magyar nyelvhez sem alakilag, sem hangzásra nozzá nem édesedett s jelentés-tartalmuknál fogva is teljességgel fölösleges (mely dilettáns fogalmazás!) idegen szavakat hozunk, amik bitorolják a magyar

kifejezéseket. (Közbevetőleg: a *bitorol* középnevet eredetű szó.) Ezeket a fattyu és bitor szavakat bizony nagyon kedvelik a székelyek. Tele vannak a Purista által fölöslegesnek és becstelennek bélyegzett szavakkal a székely balladák és rokonneműek.

Én ott addig *diskuráltam*,
Mig a csordát visszavártam, —

énekli a (székely) pásztor (Népk. Gyűjt. III., 217). *Notabene*, a *pásztor*: latin szó; talán jobb lett volna helyette bevezetni: *legeltető*. A tudálékos és fölöslegesen tisztogató Purista persze nem örül ennek a diskurálásnak. De hát pásztorok ellencsak nem hadakozik. Mert a csiki pásztor mégiscsak van annyira magyar, mint a dunámarti Purista, ha nem is hangoztatja folyton a magyarságát, mert erre nincs is szüksége, senki sem vonja kétségbe. »Szeresd hazádat és ne mondd...» De hát akkor mért ajánlja a félhivatalos Purista a társalog, a beszélget szavakat a diskurál kipusztítására? Van az ilyen Puristának fogalma arról, hogy *mű a magyar?*

A Benedek Elek-gyűjtötte székely mesékben ilyen nemzetrontó, nemteljes-lényegű, nem-példás, becstelen szavakat találhat megdöbbenve a frázishazafi Purista: *estrázsa*, *gyenerális*, *appetitus*, *zsandár*, *kulimász*, *firhang*, *jertály*, *kalamáris*, *ráma*, jó *summa* pénz... Utóbbi az ok nélkül magyarító Purista szerint jó összeg pénz-nek kellene mondani (a *pénz* is valamikor szláv szó volt), de akkor csak papirosmagyar lenne és nem lenne székely, nem lenne jómagyar. A papirosmagyar Purista dallamot, danát mond, ami helyes, de közben ki nem ejtené az *áriát*. (Még a szegény Rádiót is beugratta, duettban, azaz kettősben dallamoznak.) De azért csak legyen szabad a székely lakodalmakon továbbra is énekelni a tilos, de jómagyar szavakat:

Nosza, Laci koma, *cimbalmod* zendüljön...

Verd el a Rákóczi híres *áriáját!* (Népk. Gyűjt. III., 265.)

A székely bizony *perorál* a lakzin, a papirformaszereinti Purista hiába parancsolja neki, hogy szónokoljon, mert az mást jelent, csak tudni kell hozzá magyarul. Az angolkóros nyelvérzékű Purista persze ezt nem érzi, mert ő csak »tud« valamit a magyar nyelvből, de ösztönösen nem érzi a finomságokat. Apropó: a latin *finom* szó is nyelvünk finomságai közé tartozik, pompás szavunk a latinból való *pompás*; a debreceni *civis* pedig nem tartja magát pógár embernek (= Bürger)...

Kérdezhetjük tovább: hát még honnan veszi a lesipuskás Purista a tilos fattyúszavakat, a nemzetrontó, bár magyáros idegen-szerűségeket? Bizony a népdalból! A kuruc vesrekből például megtudja, hogy veszedelmes szó a *regnál*, meg a *porció*:

Nézd el csak, mint *regnál* rajtad az németység!
Már az te országod, életed is kétség...
Nem köll magyarnak magyarra támadni!

De egy szívvel-lélekkel öszvefogni,
Az porciót országunkból kiverni.

(A regnál ma is élő tájszó Fehérmegyében.) De hát persze a kurucok nem voltak példás magyarok. »Kávéházi» magyarságuk messze elmarad a dunaparti Purista tündöklő magyarkodása mögött... Kiirtani-való, tilos fattyuszavakat, meghonosult és mégis nemzetrontó idegenségeket talál a példás magyar Purista egész garmadával (*garmada*: szép, szlávból jött szó!) más szintén nemzetietlen népenekeinkben is. Ilyen — a bitor-talan Purista ékesszólása szerint — hazaáruló, »tisztos és szép magyar szavak százait külső sötétségre kivető» tákolmány például a Kossuth-nóta:

Kossuth Lajos azt üzente,
Elfogyott a *regementje*.

Vagy a közismert, de eleddig még be nem tiltott baka-nóta:

Harmínkettes baka vagyok én,
Gyalog *masirozok* én.

Az a szegény matrózruhas terézvárosi gimnazista lány, akit már évek óta félemlít a magyarkodó ujság, a rádió, a főigazgató, az igazgató, a magyartanár, hogy ne merjen »idegen» szavakat használni, mert akkor tettét követendő gyász és borulásra van oka, igen zavarba jön, mikor hallja a masirozó bakákat, vagy énekli a Kossuth-nótát. Ezred, vagy regement? Menetel, vagy masiroz? Szerintem mindakettő. Az árral úszók szerint csak ezred és csak menetel... (*Notabene*: az ezer iráni, vagy ind eredetű szó.) Micsoda rombolás folyik itt a fiatal lelkekben! Elidegenítik őket nemzetünk legszentebb hagyományaitól.

A Zrínyi Ilona leánygimnázium növendéke fölüti Zrínyi Miklós műveit és ijedten látja, hogy nemzeti bálványaink tele vannak fölösleges, nemzetrontó fattyúszavakkal. Zrínyi odáig megy, hogy szántszándékkal, stilus-meggyőződésből használja a Purista szerint kiebrudalni-való, nem-próbás szavakat. A Zrínyiász előszavában írja: »Török, horvát, deák szókat kevertem verseimben, mert szebbnek is gondoltam úgy.» A Szendrey Julia-önképzőkör titkárnője kétségbeesésében Arany Jánoshoz folyamodik, a magyar stilus legnagyobb művészehez. És mit talál? Mindjárt a kötelező olvasmányok között van egy, ezzel a szörnyűséges »idegen» címmel: *Naiv eposzuk*. Két »idegen» szó is a címben. Az osztályfőnöknő nem lép elő, ha túri az illet. *Együgyű hősköltemény* — így kellett volna Arany Jánosnak fogalmazni, ha tud magyarosan... Mely együgyűség! Szegény Arany szerencsére csak magyarul tudott és nem írt a magyarosankodó Purista nyelvén. A népies Arany tele van ilyen — az aszfaltról-pattant Purista által népietlenségnek bélyegzett — fattyúszavakkal:

Ha a beszéd nem szófia
És áll a *geográfia*...

(A hegedű.)

Tiltakozni kell az ilyen kihágások ellen, mert kihal a földrajz! Arany nem tiltakozik, csak szerényen protestál:

Ag is húzza a szegényt,
Életében annyifelé

Protestál,

Hogy ha meghal, csak megáld, de
Nem testál. (Arkádia-féle.)

Talán egy modernebb költő — gondolja az egókettedes dolgozat szelid szerzője. És a leányszoba polcáról leveszi Adyt. Nem, — ez dekadens, nemzetrontó! De talán Kosztolányi, az *Erős várunk* a nyelv szerzője? Csak nem fog bort inni, mikor vizet prédikál? De bizony. És még milyen óbort iszik, akarom mondani, milyen szép régi szavakat használ, mihelyt elfelejti, hogy irodalompolitikus és a költészet hatyu-vizein uszik:

Elöttem egy gránát-szilánk a *kalamáris*,
Meggylilkoltan hever, nem szól egy szót se Párizs.

(1921, Modern költők, I. 30.)

Még szellemesen játszani is tud, persze hogy tud, a kitűnő Kosztolányi az »idegen« szavakkal:

A belga nép nagyon csodás,
A kenyere a majmolás.

Vérbajt kap s ez garancia

Neki, hogy ő farancia. (U. o. I, 80.)

Ezt utánozza a bajnok Purista! (*Bajnok*: szláv szó!) Baudelaire-t pedig igen helyesen nem magyarosantja Kosztolányi, hanem meghaquja olyannak, amilyen: »Nagy *gesztusom*, a végtelent betöltő...» (U. o. I, 66).

Mit csináljon a nemzetietlen magyar klasszikusokért rajongó diák, aki szívében quölöl minden latinra emlékeztető szót? Az iskolának sikerült beléje csepegtetni az egész magyar mult, évezre-des latinosságunk szent emlékeinek utálatát. Meoborzong a *kultúra* hallatára, mélabús lesz a *melancholia* olvasásakor. Szerény fiú, latin szavaidat korán játszottad el! Dédapád talán a derék Perföldy volt, akinek jóízű, *kuriális* beszéde magyarabb volt, mint mai gyökértelen Puristánk *kulissza*-, azaz bocsánat: színpal-zengető szavalmányai. Mért kell haragudni erre a szép, régi latinos-patinájú kulissza-világra? Csak a finomabb lelki kultúra hiánya quölölheti a latinosságot. Más nemzetek erővel latinositják magukat, hogy Európába tartozzanak, mi meg kizárjuk magunkat a szentistváni lélek országából. Vissza a volgamenti Lovashoz, Dentumogériába... Jókai írta, de hiába idézem, a struccpolitikus Purista rá se hederit: »mennjivel hatalmasabb szó volt ez: *demonstrál*, mint a mai *tüntetés*.» Hát még a régi szavaink eltűntetése, kiirtása, bevallott üldözése! A magyar ifjúságot már sikerült megfertőzni a pusztításnak baktériumaival és egyéb kórokozóival.

Nem az állítólagos idegen szavak miatt hal ki negyvenezer magyar szó, hanem a hagyománytípró Purista szeretne kiölni kétezer magyarrá lett jövevényszót, hogy helyébe tegye gyökértelen elmeszüleményeit, a *géperejű járóműveket*, a *műtanrendőrt*, a *lelátót*. A Tucatpurista, aki tudományban, stíluskészségben, irodalmi kultúrában, a magyar lelkiség ismeretében, a magyar írás tanulmányozásában mélyen alatta áll azoknak, akiket bírálni merészel, ha önmagához és elveihez hű akar lenni, sürgősen javasolja a miniszteriumnak (pardon: szolgaságnak, bár a *szolga* is szláv szó), hogy tiltsa ki a tankönyvekből Csokonai, Kazinczy, a két Kisfaludy, Kölcsey és főleg Berzsenyi verseit. A nemzetietlen Kisfaludy Sándor törlendő a magyar klaszikusok sorából, mert ilyeneket írt, Purista ezt hallja iszonyal:

Lelke csupa *sympathia*,
Harmonia érzése,
Szava kedves *melódia*,
A *sphaeráknak* zengése. (Kes. szer. XIII.)

Mert addig nem lesz béke és leszerelés az állítólagos idegen szavak *frontján*. (nem arcvonal, amint a megfélemlített Rádió is mondja, mert az arcnak is vannak vonalai, de ám legyen ez is) —: addig nem lesz zavartalan fegyverszünet, amíg el nem tűnnek a *nebulók* elöl az olyan szövegek, amelyekben előfordul a *literátor* — erre igen haragszik a vékonypénzü Purista, látszik, hogy semmi köze a literátorsághoz s bizonyára az sem tetszik neki, hogy ma is él egy székely-nemes familia *Literáti* névvel —, a *poéta*, a *melódia*, az *allegória*, a *világória*, a *harmónia* és más efféle gyilkos becselenségek. Mert amíg a tanuló maga előtt látja a szép magyar multnak ezeket a latinos, de évszázados és ma is élő, magyar és hangulatos szavait, addig félő, hogy beleszeret ebbe a magyar multba, amelytől el kell szakadni, hogy a ciripelő Purista átvehesse csöndes birodalmát a magyar kultura lapos és martos síkságai fölé. Ha másképp nem megy, bízzák meg a leggyökértelenebb és az operációskéssel legjobban bánni tudó Puristát, hogy metélje ki költőinkből a »fölösleges» latin-görög nemzetrontó szavakat. Például a Hymnust így kellene tanítani, *ad usum Delphini*, nehogy megfertőződjenek a fiatal magyar lelkek:

Tokaj szőlővesszein
Egnedüt csepegtettél,
Zászlónk gyakran *tűzdeléd*,
Vad török *fölahányására*.

És hogy — Csokonai szavait idézve — meg ne fulljanak önnön bölcsőikben a pajkos szófaragóknak törvénytelen ágyból született csonka-béna Idétlenjei Berzsenyi Fohászzkodását imigyen korrigáljuk: »Teged dicsőit Tetőpont és Talppont.» A gyönyörű *melancholia* pedig ezenképpen lesz *harmóniásabb*:

Te a setét erdők vadonjain
Szeretsz álmodozni ó *Buskomolyság!*
A puszta vár bus omladékain
Nyögdező lágú szellő neked *hangegyezés.*

Az idegen szó örökre leszakad az átadó nyelv testéről és hangban, jelentésben az átvevő nyelvhez alkalmazkodik. Idegen szót jövevényyszóvá magyarosítani: nem hódolás az idegenség előtt, hanem elhódítása és átalakítása indifferenssé lett nyelvi kifejezéslehetőségeknek. Hasonló ahhoz, amikor a nyelvösztön semmiből teremt magának új eszközöket. Jó bornak nemj kell céger, de a német *céger* izesíti nyelvünket.

IV. Az „idegen“ szavak hasznossága.

Vannak esetek, amikor az idegen szó úgy jó, ha sohasem magyarosodik meg. En a *Ding an sich* kanti műszót például le sem fordítanám és mindig németül idézném, kurzív szedéssel. Ne feltse a filozófiátlan Purista népdalainkat! Nem fenyegeti őket a *Ding an sich*. Ahol van, filozófiai szövegben, ott úgy is komoly felnőttekhez szól, nem tubicázó játékszini szendékhez, akiknek selypítésére szabná a kellemkedő Purista az övénél nagyobb viharokat látott magyar nyelvet. Hadd maradjon a *Ding an sich* a maga racionális ridegségében és lefordíthatatlanságában! Legmélyebb értelme ugyanis az emberi ésszel meg-nem-közelihetőség. A *magánvaló* elbujhat mellette, a *lényeg* nem fejezi ki, ami benne a leglényegesebb. A Dunántul ruhát jelent a *magánvaló*...

A franciák szántszándékkal meghagynak a maga idegenségében némely külföldi szót. Németország nekik: *le Reich*, a német császár: *le Kaiser*, a német vezér és kancellár: *le Führer*. Miért? Mert a *Reich* szó számukra kézzelfoghatóbban, jellemzőbben és tömörebben jelöli meg a birodalmi Németország fogalmát, mint mondjuk a francia »*empire allemand*» kifejezés. Császár, vezér, kancellár pedig sok van, de *Kaiser* számukra csak egy. Mi is *cár* alatt csak az orosz cárt értettük.

Az angol *Herr Ribbentrop*-ot mond, *Signor Ciano*-t és *Monsieur Flandin*-t. *Mister* csak angol lehet, vagy kínai: — ez történelmi fejlemény a nyelvben, ami iránt a hagyományüldöző Puristának persze kevés érzéke van. Ő azt hiszi, hogy a nyelvet equ ember csinálja. Pedig már Horatius megmondotta *Ars-Poeticájában*: *usus... quem nenes arbitrium et ius et norma loquendi*. Arra kériük a vádaskodó Puristát, engedélyezzen nekünk is macskakörmök között néhány *Ding an sich*-ot, *convoy*-t: a *hajókaraván* nem elsőrangú szó az utóbbira és a karaván maga sem magyar... A többit pedig fogadja jószívvel, hadd magyarosodjanak meg minél hamarabb. Mert ha elfogadom a *konvoj*-t, akkor

új szót viszek a nyelvbe, tehát gazdagodom, míg a hajó és a karaván össze-nem-illő összetétele nem szaporítja a meglevő szömmennyiséget, és ezenkívül még fölöslegesen meg is zavarja a karaván szó eddigi jelentését: sivatagban haladó csapat, emberek, állatok, málhák, expedíció... Hadd ugathassa tovább is a kutya a haladó karavánt! Félő, hogy unokáink már nem fogják érteni, mért ugat a kutya a haladó *konvoj*-ra, mikor nem is látja a párt-ról. Az ezeregyéjszakai, költői emlékeket idéző karavánt ne zavarjuk össze a modern haditechnika és légháboru prózai kény-szercsoportosságaival és a fegyveres kísérettel. Egyébként nem ra-gaszodom a *konvoj*-hoz, mert az angol szavak távolabb állanak tőlünk. Vegyünk egy frappáns példát. Az egyik csángó faluban a vörös ribizlit, szőlőt *ruzsín*-szemnek hívják. (Nyelvőr 1911, 94.) A *ruzs* olyan magyarosan hangzik, mint a szláv *guzs*, vagy *huzs*-daráló. Ha valaki kitalálta volna gyári névnek a *ruzs*-t, semmi baj nem volna vele. Minden purista helyeselné. De sajnos, a francia nyelvből már ismeretes a *rouge*...

Mi előnye van az ártalmatlan *ruzs*-nak az ajkpirosító fölött? Az, hogy új szót hoz az »ajk» és a »piros» mellé és pregnánsan megjelöli azt a különleges, tehát pl. nem tojásokat pirosító pirosítót, amit az ajakra kennek. Ha elfogadom, mondhatom azt is, hogy nagyon *ruzsos*, szörnyen *ruzsosza* magát, pedig *ruzsztalanul* szebb lenne... Micsoda kár származik ebből? Miféle *lucrum ces-sans*? A púder a franciában csak port jelent. A magyarban a por megmarad az utcán, a cipőn; az arcra finom rizspor, röviden *púder* kerül. Az átvevő nyelv mindig fölényben van az átadó nyelv fölött, mert speciális jelentésében kapja a szót. A *povedál* a szlávban csak beszédre utal. A magyarban különlegesfajta beszédet jelent, nem éppen a legelőkelőbbet. Ilyen árnyalatok kifejezésére ad módot a jövevényező.

A francia csak szoba-zenét tud mondani (»*musique de cham-bre*»). Mi abban a szerencsés helyzetben vagyunk a *kamara* be-fogadása óta, hogy van *kamara*-zenénk és a *spejz*-ot egy magyaro-sabb idegen szóval, a *kamrá*-val helyettesíthetjük.

Az angol sok mindent nevez *bridge*-nek. A magyarnak is meg-van a hídja, nem dől össze egy idegen szótól, mint a kártyavár. De ha egy bizonyos kártyajátékot magyarul »par excellence» meg-jelöléssel *bridzs*-nek nevezünk, akkorbékében hagytuk az összes hidakat, nem terheljük őket újabb jelentésekkel és játszva *bridzsel-hetünk* az új szóval; *bridzselőt*, *bridzsezést*, sőt *bridzsisztát* is mond-hatunk, amely utóbbiban már van valami rosszmájúság. Egyéb-ként nem látom be, mért szabad *ferblizni*, *tarokkozni*, *máriásozni*, *bakkozni*, *smenezni*, *sakkozni* idegenszavakkal, csak éppen *bridzsezni* tilos, mert még új. Pedig a *bridzs* és társai révén gazdag lehetősége nyílik az új szavaknak, expresszív képzéseknek! De a rigorózus Purista örökké »hidon» akar lovagolni. A »játékos» kedv-nek nem ártott a *spiller* bevezetése: a németben csak »játékost»

jelent, a magyarban már *zsugázót*, szenvedélyes kártyást, sőt egy kicsit hamis *blattozót* is... A nyelv végtelenül gazdag, a Purista szókincse igen szegény.

Az idegenből jött szavak, minden nyelvben a gondolkozás tehermentesítői lehetnek, mert új formulát, kifejezési lehetőségeket hozhatnak. A görög *pán* a maga nyelvében csak annyit jelentett, hogy »minden». Minden kultúrnyelvben meghonosult, de sűrített értelemben (*pánszláv, pantragizmus, pánamerikai*), amit nem lehet ma már letükrözéssel visszaadni (»mindenszláv»). *Tradicionizmus* általánosabb és elvontabb fogalom, mint a szép hagyománytiszteltet: a hagyománytiszteltet régi *tradíció* Magyarországon. Milyen jó familiáris szó lett az orosz *duma*-ból, amely parlamentet jelentett, nálunk pedig üres szószaporitást (v. ö. *dumál*), amit a »beszél, a »fecsegés» nem tudott kifejezni.

Egy másik előnye az idegen szavakból lett meghonosult idegen s majdan jövevényszavaknak, hogy nem finnugor vagy újabb közismert, elnyűtt, agyoncsépelet gyökérből vannak származtatva. Nézzük meg a Balassa-szótárt: három és fél hasáb *ér*-rel kezdődő szavunk van: *ért, érték, értekezik, értelem, értés, érv, érvény, érez, érzék, érzet, érzestelenít, érvényes, érkezik, stb.*, hogy csak ízelítőt adjunk belőlük. A két *jog*-gyökérből öt és fél hasábnyi szavunk termett, a *jogad*-tól a *jogzás*-ig. Nyelvünk agglutinációs alkata hozza ezt magával. Annál inkább kell örülnünk az olyan hangkombinációknak, amik ezt a velünk született monotóniát ellensúlyozzák. Az idegenből jött *barázda, berkenye, gerenda, tornác, garmada, koma, gatyá, tanya, csárda, csorda, paraszt, abroncs, sonka, kolbász, borostyán, major, suba, sintér, betyár, ruzs, bridsz, priccs, fércel, vitéz, puszka, puttony, puli, pocol, puccos, dáma, prédikál, pöröly, potroh, pór, pont, pondró, pólya, polgár, póráz, a német *verkli* és a latin *kintorna*, a vén *csoroszlya*, a libbenő *csónak*, meg öccse, a *ladik*, az izes *cseresznye* (bár nem jó nagy Puristákkal egy tálból cseresznyét enni), az illatos *levendula*, az olasz *tálca*, a szláv *pálca*, az udvari *bolond*, a burgundiai *burgonya*, a levantinus *levente*, a szláv *drága*, népies formában *dérága*, a lomha *gálya*, a félmüvelt *dufla*, a latin *nekidurálja* magát, a lengyel *durák*, az orosz *ukáz*, a *derék*, mely valóban nem félt az idők mohától, a régi idők *moha*, Balássi titokzatos *morotvája*, a tréfás *vicc*, a komolyabb *tréfa*, a latin *turpisság*, a görög *trágya*, az ófrancia *tárgy*, a tisztos *matróna*, az égi *patronus*, a magas *trón* stb. egészen más hangvegyületeket mutatnak, mint: a finnugor gyökök, bár eléggé magyarosan hangzanak.*

Nem is vezethetők vissza semmiféle gyökérszavakra. Ezért olyan költői, archaikus a hangulatuk sokszor! Ezért örülünk, mikor Arany Jánosál ilyen sorokra találunk:

Zolnai Béla: A műkedvelő Purista lelki alkata.

Csillag esik, föld reng: jött éve *csudáknak!*
Ihol én, ihol én *pörölyje* világnak!
Összerogyott a ló. Most a *garaboncok*
Mint *keselyű* had gyül taglani új koncot...
Igy Buda gondoktól üresíti keblét,
Emeli két kézzel nagy *billikom* öblét...
Apám, nagyapám élt *kabala* tejjével:
Burján leviért, mond, azt nem hagyom én el.

(Buda Halála.)

Ebben a régi világot festő, szép szövegben a csuda, a konc, a kabala szláv jövevényszó; a keselyű: török; a burján: bolgár; a pöröly és a billikom: német; a garabonc pedig ismeretlen eredetű, de nem finnugor. Arany János népies szavai között igen sok a jövevényszó: a latin *kaláris*, a török *tekenő*, a német *kolonc*, a szláv *csoroszlya*, az olasz *bakacsin*, a latin *penná*. Régi eleink, ha egy új szóval találkoztak, nem azon törték a fejüket miképpen lehetne finn-ugor szóval pótolni, hanem örömmel kaptak rajta. Mikor megismerkedtek az orosz!ánnal, nem nevezték el bögő-állatnak, hanem elfogadták a török *arszlán* szót. Ma mindent »magyarítanak». *Tröszt* helyett Egyesülés, mintha az egyesülés-nek nem volna más dolga. *Agyegyesülés?* Jó, hogy a rádió nem lett *körszakra*, a Rundfunk mintájára. A *fasisztát* talán *nyalábosra* kellett volna fordítani? Mért kell az *optimistát*, a *pesszimistát* mindenáron, erőlködve magyarítani? Elég magyar mindakettő. Sem a *derüt*, sem a látásunkat nem fenyegeti veszély. Ellenben komikus stilizálások adódhatnak, ha például nagy szárazság idején a *derülátók* tartós borút remélnek, de a *borülátóknak* lesz igazuk, mert kiderül az ég...

A legfontosabb érv az idegen szavak befogadása mellett az a tény, hogy soha két szó jelentése nem azonos. A magyarítás tehát, ha jó és elfogadható, nem szünteti meg a jövevényszó jogosultságát, mert finom jelentésbeli és hangulati megoszlások mindakettő számára lehetővé teszik a létezést. Az ember Isten *teremténye*, de Arisztidről azt mondják, hogy a nagubácsi *kreaturája*. *Kántálni* és énekelni: két dolog. A *náció*-ról a Magyarosan írja, hogy »kicsinyítő értelmű» a nemzet-tel szemben (1935). A *naturstzelet* sem *természetellenes*! Ha *modern* helyett *újkori*-t, *jelenkori*-t mondunk, akkor mit mondunk az *újkori*, a *jelenkori* helyett? A *precedens* nem azonos az *előző eset*-tel, mert — amint más, *előző esetekből* is kitűnik hasonló jelentés-sűrűsödés — a *precedensben* több van: benne van az is, hogy jogalapul szolgáló előző eset. Ha a *tenni* mellé gazdagodásul nem vesszük át a szláv *csinál* ígét, ma nem tudnánk különbséget *tenni* a *visszacsinál* és *viszszatesz* között... *Emlékirat* egynek vesz *memorandum*-ot és *mémoires*-t. Ami visszamarad az idő rostáján (Ady), az mind magyar: a szláv *rosta* is. Örüljünk a jó neologizmusnak, vagy a régi-

magyar szónak és ne taszítsuk ki a magyarosodó idegent: használjuk váltakozva vagy érzés szerint mindakettőt.

Vegyük az *asszony* és a *doboz* fordított, de egy eredményre vezető esetét. Az *asszony* oszét eredetű, ősrégi átvétel. Átvettük a finnugor *nő*, *né* mellé, de nem »fölsőlegesen«, hanem »úrnő«, sőt »Isten anyja« jelentésben. Ha nem vesszük át ezt a »fölsőleges« szót, ma nem tudnánk *Boldogasszony*-t, *Asszonyunk*, Szűz Mária-t mondani, hanem mindent a *nő*-re bízánk. A *doboz*-t Baróti Szabó Dávid vette föl a népnyelvből (1792), a már meghonosult *skatulya* (sőt népiesen: *iskátulya*) kiszorítására. Szerencsére mindakettő megmaradt. A *doboz* kitünő szó, belseje nem elemezhető tovább és magában, rokntalanul áll, pusztá gyöker, még származéka sincs (legfőljebb: *dobozos*). A *skatulyát* pedig nem zavarja abban, hogy ilyeneket mondhassunk vele: *beskatulyáz*, mintha *skatulyából* húzták volna ki. A *vígjáték* maradjon *víg-játék*, de a *kutyakomédia* is, ahogy a teremtő nyelvöszton formálta. Más a *minuciózus* és más az aprólékos. Más ize van, ha azt mondom: »Ebben a *minutában*«, mint mikor a hivatalos jelzést halljuk: »Tizenhat óra negyvenhat perc, huszonhat *másodperc*.« Földrajz-ot szívesen mondok *geográfia* helyett, de a *geografus* nem nevezheti magát földrajztudósnak. A *becsvágy* kitünő szó, csak kicsit föllengző a szerényebb *ambició* mellett, amelynek előnye, hogy — *faute de mieux* — ígét is lehet csinálni belőle. A *tragédia* szélesebbkörű, mint a »szomorújáték«. Madách műve szebb és magyarabb lenne ezzel a címmel: *Az ember szomorújátéka?* *Allam* és *státus* kiegészítik egymást; beszélget és *diskurál* szövetkezzenek a társalog-gal; laktanya és *kaszárnya* ne háborozzanak egymással! A laktanya *tanyá*-ja maga is szláv szó, mégpedig újkeletű.. *Sine ira et studio* fölülvizsgálva a *békerevizió* és a *béke-fölülvizsgálás*, a *revizor* és a *fölülvizsgáló* közötti hangzásbeli, jelentéstani és hangulati különbségeket, a *revizió* és a *revizor* javára kell döntenünk, ami természetesen nem öli ki a használatból a *fölülvizsgál* ígét és származékait, csupán más alkalmakra utalja. Ha elfogulatlan Puristák vésztörvényszeke arra itélne, hogy igazoljam fejesztés terhe alatt állításaimat, nyugodtan vállalkozom rá, hogy a magyarító és nyelvvédő szótárak minden félig, vagy már alig-alig idegen, sőt meghonosult szaváról kimutatom, hogy nem fölsőleges, mert valami árnyalattal különbözik magyar megfelelőjétől. Ezt a Magyarosan is, legutóbbi számában, elismeri (1940, 83):

Találomra kinyitva a Magyar Nyelvvédő Könyvet, például a *jampec* szó helyett ezeket a magyar kifejezéseket olvasom: *ficsur*, *himpellér*. Két magyar szavunk is van tehát a *jampec* helyettesítésére, bár voltaképen sem a *ficsur*, sem a *himpellér* nem magyar eredetű, de régiebb, mint a *jampec*. Mindnyájan érezzük, hogy a *jampec* szó hangulata sokkalta nyersebb, mint akár a *ficsur-é*, akár a *himpellér-é* s így a fogalom megjelölésére, hogy benne legyen megvetésünk is az ilyenfaja emberck

íránt, mégis megfelelőbb a *jampec* szó. Vagy például a *clinikus* helyett: elfásult, gunyoros, káián, rosszmáiu, sivárlelkü. Egyik sem olyan, hogy tükrözethetné a görög-latin szónak közismert értelmét. Igen sokan haragoszunk a *muszáj* szóra, de már nyelvtudósoktól is hallottam, igaz, hogy nem írták meg (mert nem merték megírni), hogy „muszáj” tünnünk ennek a *muszáj* szónak a használatát, mert olyan magyar kifejezésünk, mely a *muszáj*-nak megfelelően többet mondana, mint a *kell, szükséges, kénytelen vagyok vele, köteleességem*: nincsen.

A cikk konkluziója azért — ellenkező premisszákból — mégis az, hogy »irtsuk irgalmatlanul« az idegen szókat. Tehát: az »idegen« szó szép is, jó is, magyaros is, titokban használjuk is, nem is pótolható mással, mégis irtani kell! Hol itt a logika? Pláne egy nyelvtörténész részéről, aki tisztában van a nyelvek és szavak sorsával, nem úgy, mint a műkedvelő Purista. Ez a nyelvi önel-látás valóban fölfordult világot tükröz. Az autarchia elvét az élet csak *ultima ratio* esetén alkalmazza. Grönlandban nem lehet kávé-t termelni, a magyar pulyka Londonba kívánczik, a newyorki néger párisi regényt olvas, a világhírű magyar lovat angol telivérek nemesítették, a tokaji nektárt Délfranciaországból plántélták. *Gedanken sind zollfrei*. Nem védővámok, hanem *free trade*... Hiszen az »idegen« olyan jámbor és hasznos, hogy végül is a purizmus málmára hajtja a vizet. Ha a közép-félnémetből ma jelentkeznék magyarosodásra a *címer*, a hangos Purista visszalökné mint nemkívánatos idegent. Ma pedig nem tudnánk magyarosítani az *adressz*-t, a *titulust*-t, ha nem volna *címünk* hozzá.

Az említett hibás következtetéssel szemben vegyük elő a nem-nyelvész Puristának vaktában hangoztatott kifogásait. Nézzük például Ravasz László »idegen« szavait. Mindenekelőtt: a turpis-ság ott van, hogy a haragos Purista megtéveszti a közvéleményt, ami már tiszta destrukció, épen leqkitünőbb stilsztánkkal, a ma-gyar nyelv egyik mesterével szemben. Kipécéz egy-egy »idegen«, illetőleg szerinte idegen szót, egy nagy tanulmányból és el-felelji figyelembe venni, hogy tudományos értekezésről van szó, amelyben mégiscsak a tudós szavaké az elsőség, nem pedig a hangutánzóké. Nem pósalajosi publikumnak írunk, hanem or-vosoknak, jogászoknak, nyelvészeknek, stb. Ezek pedig nem ije-deznek a tudomány stílusától. A másik suskus ott van, hogy a kifogásolt pár idegenszó-fűszer alig teszi az összes használt szavak 2—3 százalékát vagy még ennnyit sem (pontos számításokat végeztem a *Mi a magyar?* kötetben), tehát észre sem vevődik a nagy szótengerben. Ezzel a módszerrel a ferdítő Puristát is kérdőre lehetne vonni, hogy mért hemzseg az írása fölösleges szavaktól, mint *pandur, stílus, professzor, klasszikus, poéta, próza* (mért nem kötetlen beszéd, szlávból kapott szóval?), *rang* (ein Wort ersten Ranges!), *stilszta* (mért nem irányonc vagy formalzmozok?), *árgus* (ejnye, a görög szavát!), *kurta* (a »rövid«

nem jó?), *mozaik*, *ritmus*, *kalamáris* (úgy látszik, nem tudja, hogy latin szó), *kontár*, *akta* (kihal az ügyirat!), *kuli* (elsorvad a napszámos), *behemot*, *propaganda*, stb.

Az ál-Purista tehát maga szegi meg a saját tilalmait. Nyilván ő maga is érzi, hogy nem árt az irályt, a kötetlen beszédet, a tanárkodást, a feketeirólétartót, az ügyiratot időnkint ielfrisíteni egy-egy — mennél többet használjuk, annál jobban magyarosodó — »idegen» szóval (*stílus*, *próza*, *professzor*, *tinta*).

Ezek előrebocsátása után vegyüik sorra a más szemében szálkát kereső Purista által kifogásolt szavakat. Persze a mondatot kell nézni, nem a meztelen szavakat, mint a magát ambulancián hívó Purista teszi. »Magyarságuk *existenciális* volt s legkevésbé a lét szokott gyakorlati kérdés lenni» — írja Ravasz László. Ezt másképp felnőttek számára nem is lehet mondani. Aki gondolkozik — az öntelt Purista nem gondolkozik, -csak plajbászol — az mélyen átérzi az *existenciális* filozófia műszónak értelmét ezen a helyen. A Magyarító Szótár javaslatai: életfeltétel, létérdek, ami az élethez szükséges: — itt nem segítenek. Existenciális itt annyit jelent, hogy lényük szerinti, lényükkel azonos, magától értetődő, lényük természetessége, lényegükben rejlő. De ez a sok körülírás nem éri el az *existenciális* szó mélységét, amelynek ereje épen a homályban, a szintézisben van. Ha egy fogalmat szétanalizálunk, elhigiturk, — amint az oskolás Purista szeretné — a lényege már kikiszlott értelmiségünk öleléseiből. Hogy föstene például Kant vagy Madách a pellengérező Purista sótalan, szétfolyó, båtortalan, néha igen pongyola nyelvére átmagyarosítva! Nem tetszik a Puristának Ravasz László *génusza* sem. Talán Nemző-t, vagy Nemtő-t kíván helyette. Mintha róla irta volna Kazinczy Purismus című disztichonját:

A *genie* s *sanctionál* füledet bosszantja. Nem érted.

Értsd! s nem fogja tovább sérteni gyenge füled.

Nézzünk egy másik mondatot Ravasz László tanulmányából. Az első meglepetés, aminek következtében külön meg kell róni a pellengérező Puristát, hogy alig talál az ember idegen szót ebben a szövegben. Igazán csak a kiskaliberű Rosszindulat veheti magára a fáradtságot, hogy gombostűzzön benne »idegen» szavak után. Ravasz László még a *predesztinációt* is eleve elrendelés-nek, az *ethnográfia*t néprajz-nak mondja; nem *attitude*-öt ír, hanem magatartás-t, nem *objektivitás*-t, hanem tárgyiasulás-t. De jön a genetikus! A büntetlenül pellengérező Purista itt elsikkasztja a mondat felét. Ravasz ezt írta: »Ez volna az *eredezettő*, vagy *genetikus módszer*.» A hamis-purista csak a genetikus-t idézi! De Ravasz László nem szorul védelemre. Inkább tanuljon tőle — Inas a Mestertől — magyarul, filozófiai mélységek fölött rendületlen biztos járást, magasságok felé törő tiszta lelket és kristályos magyarságot.

Nézzünk egy pár esetet, ahol nyilvánvaló, hogy a magyarítás és a meghonosodott szó között jelentésbeli megoszlás van. A *reflexió-t* kifogásolja az elismerésre reflektáló Purista. Helyette ajánlja az elmélkedés-t, a gondolkodás-t, a meggondolás-t, fontolgatás-t, mérlegelés-t, okoskodás-t. Ráhibázott: a stilus halála valóban az okoskodás! Erről a mondatról van szó: »Amikor elmélkedünk a szerelemtől, az érzés nem olyan erős, mint amikor *reflexió* nélkül, vakon és mélyen szeretünk.» Ez az, amihez ugylátszik a legjobban nem ért a szikárlelkű Purista. Két *elmélkedés* egy mondatban: bántó stilustalanság lett volna. A többi variáns pedig bántó megsértése a szerelemnek. Csak a lelepező eufemisztikus *reflexió* van itt helyén. Külömben a *font* és a *lat* idegen eredetű mértékek, amik szerencsére még idejében megmagyarosodtak, annyira, hogy a dilettáns Purista nem ismeri föl idegen származásukat és ezért megkegyelmez nekik. A fontoskodó Purista ilyeneket nem tud. A nemtudó ember bátorságával hadakozik, mint a kisgyerek, aki megpaskolja az oroszánt. Az oroszlanok ezuttal igen kegyesek a Puristafival...

Nunc venio ad fortissimum! A *misztikus* nemzetrontó, becs-telen, magyarságpusztító szórul van szó, szórul-szóra! Van fogalma az írástudatlan Puristának az *unio mystica* édességeiről? Itt nem segít senki és semmi. A vasárnapi Purista ugylátszik még a Magyarosan c. folyóiratot sem olvassa, ahol pedig írva találhatta volna a következő megfontolandó igéket: »A *miszticizmus* és a *szenimentalizmus* azok közé az idegen szavaink közé tartozik, amelyeket alig tudunk eredetivel pótolni. Tolnai Magyarító Szótára még csak meg sem kíséri magyarításukat.» A titkos, a rejtelmes, a homályos, amiket az anyagelvű Purista ajánl: pogány dadogások a misztika örök világosságában. Egész középkorunkat, modern filozófiánkat sutbadobja a képromboló Purista. Itt már nem lehet érvelni, csak Horatius *Ars poeticájá*t idézni arról a bizonyos *sutor-ról*... Vagy a lelkes istenfi Kazinczyt:

Jót s jól! Ebben áll a nagy titok. Ezt ha nem érted,

Szánts és vess; s hagyjad másnak az áldozatot.

Vigasztalásul Szabó Dezsőt idézem a *miszticizmus* ellen berzenkedő Puristának. Vitázzon Szabó Dezsővel, legnagyobb élő stilsztánkkal, ha mer bajt vivni az éjeháborúval. Az Elsodort falu első kötetéből veszem a textust: »Bőjthék már Attila korában nőttek a Székelyföldből, de *miszticizmus*, *metafizika* s *ültengő lélek* sohasem kezdte ki ezt az acélfajt. Protestánsok voltak a protestántizmus előtt s Kálvin csak tudatossá tette előttük azt, ami nekik olyan természetes volt, mint a lélegzetük». (1919, I, 6.) Az Alpuristával szemben megint a Magyarosan helyes megállapítására vagyunk kénytelenek hivatkozni: »A *már átvett és sikeresen áthasonult idegen szók természetesen nem ártottak nyelvünknek*, nem ártottak különösen az ujkori nyelvekből való

Zolnai Béla: A műkedvelő Purista lelki alkata.

átvételek, mert nagyrészüik képes volt a mi szavaink alakjához idomulni. A középnémetből lett *cél* szó például teljesen beleillik a magyar *bél, dél, fél, kél, szél, vél, tél*, szavak sorába; a szláv-ból magyarosult szent épügy hangzik, mint eredeti *bent, fent, kent, lent, ment* szavaink, stb. (1936, 37) Quod erat demonstrandum.

V. Negyvenezer magyar szó halála.

Ne véld, Barátom, hogy nyugalمامat
A sandaságnak gáncsa megzavarja;
Ismérem én azt s megmosolyogni szoktam ...
Nem úgy tanultam Szócrat iskoláját,
Hogy a közember változó eszének
S ítéletének rabja lenne Muzám.
Berzsenyi, Döbrentei Gáborhoz.

A nagyközönség és az árnak ellenállni nem merő félhivatalos »közegek» előtt legtetszetősebb érve a »hírvérő» Puristának, hogy a magyar szavak, — mint ő mondja — »kiebrudaltatnak», »kül-sötétségre vettetnek», elpusztulnak. Pedig ez az érv is ös:zeomlik az igazság és higgadt szemlélet világánál. Ha kérdi az ember, mondják meg, melyik az a magyar szó, amit kiszorított az idegen, alig tudnak egyet-kettőt megnevezni. Más nyelvekben százával avultak el a szavak és keletkeztek, vándoroltak helyükbe újabb százak. Baróti Szabó Dávid idézi Kisded Sztótárában (1792) Horatius erre vonatkozó versét:

Multa renascentur, quae iam cecidere, cadentque

Quae nunc sunt in honore vocabula...

Nálunk egyéb okokból is, alig pusztult valami, de folyton gazdagodtunk, belülről és kívülről. Az *imette*, a *joh* kihaltak nyelvünk-ből idegen segítség nélkül... *C' est la vie*. Az összes polémiákból idáig mindössze csak két szóról derült ki, hogy vég-érvényesen kihalt: a *süv* (sógor) és az *atval*, *fiul* (mostoha atya, fiu). *Tant de bruit pour une omelette!* Olyan nagy szerencsétlenség ez? Kaptunk helyükbe ezerannyi jó magyar szót. A mostoha szép szó, de ám támasszuk föl melléje halottaiból az *atval*-t. Itt jeleskedjék a harcos Purista, ne a végnélküli összetételekben: életre támasszon, ne holtra bunkózzon. Támasszuk föl a *süv*-et is!*) Legalább több szavunk lesz a rokonsági megjelölésekre, az atyafi, pereputty, ija-fija, retye-rutya, mispóchesz mellé... De a német sógor-t azért ne üssük agyon. Mert akkor mi lesz a nótával:

Jó bor, ugy-e sógor?

Sógor, ugy-e jó szó?

Volt aztán még a régi nyelvben egy *séd* szavunk is. Erre azt

*) Ennek a *süv*-nek kihalása sem egészen biztos. A Szinnyei féle Tájszótárnak van egy adata rá. Marót Károly szíves közlése szerrint a háboru előtt Arad vidékén közkeletű szó volt a *süve*, „rokona” értelemben.

mondják, a szláv *patak* kiszorította. Hát a csermely-t, az ér-t miért nem szorította ki? Kiszorult az magától is! Ha egy költő lantjára venné, mindjárt elterjedne. Nosza hát! De hiszen nem is tűnt el, a Balaton vidékén ma is séd-nek hívják a kispatakat, a ritkán csörgedező csermelyt. Veszprémen átfolyik a *Séd*. A *séd* nem halt meg, csak alszik. Azt is mondják, a régi nyelv *fél* (felem, feleim) szavát kiszorította a szláv *barát* szó. Ilyen barát-ot kaptunk volna benne? Szó sincs kihalt szóról! A *fél* ma is megvan és virul, jobban, mint kellene. Tele van aggatva jelentésekkel. Három alma meg egy fél. *Ügyfél*. *Kapufélfa*. *Felebarát*. *Félhold*. *Feleség*. *Félrebeszél*. A szláv barát szónak éppen hálával tartozunk, hogy magára vállalta a *fél* szónak »barát» jelentését. A barátság helyett most félség-et kellene mondanunk, barátokzik helyett esetleg azt, hogy felezkedik, ami félreértésre adna okot, hiszen belevág a fél-dimidium körébe. Meg kell dicsérni őseinket, hogy — nem hallgatva az akkori őspuristákra, — fölismerték a szlávokkal való *barát*-kozás jelentőségét és nem fosztották meg szókincsünket a gazdagodás lehetőségétől. Van még egy kihalt szavunk, amit a *szent* szorított ki: az *egy*. Ez sem igaz ilyen ridegen. Megmaradt az *egyház* = »szent ház»-szóban és az *Egykő* névben. Azt is hallani még purista kávéházakban, hogy a szláv *kalapács* kiszorította a régibb magyar *verő*-t. Jól tette! Mert a *verő* nem volt egyéb, minthő főnévként használt melléknévi igenév, amely ma is él és virágzik. Csupán az a könnyebbség esett vele, hogy átadta a »kalapács» jelentést a hasznos jövevénynek, a *kalapács*-nak, úgyhogy ma már nem pleonazmussal, azaz verővel verjük, hanem kalapáccsal verjük a szöveget és ragyog a *verőfény*, török*verő* Hunyadink dicsősége. Az *alkotó* nem halt ki a konstruktív befogadása miatt: a konstruktív politikusnak is lehet csekély az alkotó-képessége! De az *ekhó* már-már kihalt, pedig milyen szépen *visszhangzott* a magyar berkekben, megölte a rideg »vissza-hang», pedig mind a ketten élhetnének egymás mellett, a mai ekhótlan szekerek világában, ahol még a *parádés* kocsis is »gépvezetői» igazolványt szerez... *Spékel* és *szalonnáz*: az egyik német, a másik szláv, mindakettő jómagyar; izlés dolga, hogy melyiket hol, mikor használjuk.

Ennyi az egész állítólagos veszteségszámla a »magyar» szavak frontján, de ha tovább megyünk visszafelé, kiderül, hogy a világ minden szava magyar, vagy pedig minden finn-ugor szavunk idegen, mert hiszen a paradicsomban egy nyelvet beszéltek első őseink. Minden relatív.

Arról, hogy hány meghonosult, magyarrá lett szót akar kiirtani, vagy talán már ki is irtott a nyelvirtási mozgalom, bölcsen hallgat a kronikátlan Purista. *Gargarizálni* nem szabad, csak száját öblíteni, bár az öblítést szívesen átengednék a szennyes ruhának. A *gargarizál* hangutánzó és csak a képzője lati-

nos: ezt szereti a magyar, amikor *urizál*, vagy *Őr* mellett *pityizál*. Ma már a saját *familiánkban* sem beszélhetünk szabadon, mert kijavít a »középiszkolás« diák. (Még szerencse, hogy Hóman Bálint visszaállította a *liceumot*.) A *kém* ma már szinte egyeduralgó, pedig nem árt neki, ha van mellette — jelentésárnyalatok kifejezésére — *spion* is. A *besugó* mellett hadd éljen a *spicli*, ha már van ilyen... A *tudor* szerencsére nem tudta kiszorítani a *doktor-t*, bár egyébként váltani valónak jó néha a *tudori* szigorlat is a *doktorátus* helyett. *Hektikát* már alig hallani, eltűdövésszedett ez a szép, népies szavunk. A *prefektus* tanulmányi felügyelővé magyarosodott. A *menza* diákasztal, kettős szláv szóval. *Pedellus-t* alig látni. Talán a régi jó Erdélyből még előkerül néhány. Helyükbe jöttek a szakaltisztek, »egyéb« (sic!) altisztek. Még jó, hogy a királyi *tábla*, meg a *kúria* még a mienk, de már a »fellebbviteli bíróság« igen *aspirál*, vagyis becsvágyódik a helyükre. *Szintézis* helyett mondjunk — a pamfletíró Purista ajánlatára — *ölelkezés-t*? Nem valószínű, hogy a szintézis miatt kihal az ölelkezés... A *pánik*, mely minden kultúrnyelvben a görög mitológia egyik rokonszenves alakjára emlékeztet (Pán halála!) szintén száműzetett; helyette »vakrémület« járja,» mintha félni kellene a »vak« és »rémület« kihalásától. Emlékszünk még a kolozsvári *Unió-utcára*, amely nem valamely mindennapi egyesülést jelent, hanem két ország örök unió-ját hirdeti; Nagybányán ma is *minc*-nek nevezi a nép a pénzverőt, de a *Promontorium* — a hazai római kultúra szép emléke — ma már csak Budafok, szláv szóval. Még szép, hogy *Aquincum*-ot ilyen néven mutogathatjuk testedzeni vágyó sportifjainknak, a külföldnek és nem keresztelték át *Vizes-szállás*-nak vagy esetleg még divatosabban *Dr. Város-álya-telep*-nek. Az óbudai *Filatorigát* valami régi »filatur«-nak emlékét őrzi. De meddig?? Mikor lesz Szövéstetigát? Megvan-e még Pesten a *Külső-Stáció-utca*? Fölforgat a nagy Puristánk érkeze mindent. Ledőlt már a nemes *Politechnikum*, *Oktogon* s az erős *Ludoviceum* leomlott. *Katalogus* helyett központi névjegyzéket olvasnak és a jogászok nem *abszenciát* fognak, hanem óránemlátogatási följegyzésekben részesülnek a magyar nyelv nagyobb dicsőségére. Mennyivel magyarabb a latin *lectió*-ból lett leckekönyv az *index*-nél? Várhatjuk a szóirtó-hadjárat legközelebbi fejleményeként a következő szivarkák és szivolyák bevezetését: *Testedzés* (azelőtt Sport), *Asszonyka* (azelőtt Dames), *Középkirály* (*Regalia Media*), *Hercegnő* (*Princessas*, bár a herceg is német szó). Azt még elfogadhatjuk, hogy a *Cuba* legyen Guba-szivar, mert amúgyis így hívják, pénz *kiguberálás* közben... Nem kell félni a szavaktól a magyar parasztot!

Volt egy szép szavunk, amivel repülőgépek elhelyezésére szolgáló épületeket nevezünk: a *hangár*. *Akkurátosan* (latin szó a népnél, az urak kiirtották) úgy hangzott, mint a *bankár*, a

zsandár, vagy — ha már elemezni akarjuk — a *hang-ár*. Senki sem tudta erről az ártatlan hangárról, hogy véletlenül a franciák is majdnem így írják és hasonlóan ejtik. De jött az irtagató Purista és meghúzta a vészharangot. Elnémult a rádió ajkán a szép, magyaros, de nemzetrontó hangár. Ne tanuljunk új szót! Mondjuk inkább három régi szóval és öt szótaggal: *repülőgépszín*. Most már magyarok vagyunk ismét! Hasonló dolog történt az *avatar* szóval, bár erre tényleg nincs égető szükség. Egyik fordítónk használta először. Gyönyörű új magyar fabrikáció, a lélekvándorlás, a lelki átalakulás, az istenség alakváltozásainak megnevezésére... Az *avatar* dicsősége azonban rövid ideig tartott. A nyelvújítótnak látszó, érdekes, új hangcsoportról csakhamar kiderült, hogy franciából való, oda meg a hindu filozófiából, a szanszkrit nyelvből került. Mert van hindu filozófia is és klasszikus szanszkrit nyelv, csak a struccpolitikus Purista nem akar tudomást venni róla. Az ő olvasmánya a nyelvvédő könyv, amellyel tönkreteszik az egészséges stílusérzékét, *uti figura docet*. Mihelyt kiderült az *avatar* keleti származása, lett nagy ijedelem. Ki az *avatarral*, külsötétségre vettessék, dkiebrudaltassék! (Apropos: hogyan ebrudalna ma az elme- és szómozditó Purista, ha annak idején nemzetünk csorbulása nélkül át nem vesszük a szlávból a *rud* szót? Egyébként a szép *csorba* is szláv szó, csorba ne essék rajta!)

A Purista általában kiskorúnak tartja a magyart, akit a fuvó széltől is óvni kell. Megárt neki, ha megtanulja a *hangár*-t, az *avatar*-t, amely pedig van olyan magyar, mint a szláv *zivatar*, vagy a falvainkban népszerű, bár elég csunya *Schmoll*-paszta, *Lux*-mosó, vagy a szépen hangzó *Flóra*-szappan. Ha *penziót* mondok, ettől nyugodtan hívhatok vendéget a házamhoz, egyik sem fog kihalni. Ha ellenben *penzió* helyett *vendégház*-at mondok, fölösleges újabb jelentésterheket rakok az amúgyis igénybe vett »vendég», és »ház» szavakra és egyébként semmi újat nem vittem a nyelvbe. Nyelvgazdagodás csak akkor lesz, ha nem csupán párosulnak, de fiadzanak is a szavak.

A *propagandát* szintén bombázzák a Purista bukó-repülők. Helyette *hírverést* kell mondani, mintha a »hír» vagy a »verés» kihalna a propaganda miatt... Naiv elképzelés. Még a *hírverés* sem fog kihalni, bár részben megérdemelné. A magyarban bármikor össze lehet tenni két szót. Ez nem új találmány, nem *kunaszt* mifelénk. De a *propaganda* nem mindig veri a hírt és nem is mindig hírt ver, hanem cáfol, véleményeket terjeszt, vicceket mesél, barátságosan mosolyog vagy krokodilkönnyeket hullat. Sokkal többre megy a suttogó híresztelésekkel, a leplezett híradásokkal, az ártatlan formában való szelid és halk hircsempészettel. Mindezt legjobban a homályos propaganda fejezi ki. Lélekmérgező nem dolgozik *hírveréssel*, *hírharanggal*, nem akar dobbal verebet fogni, bár a *veréb* szláv szó.. A félre-

magyarításoknak legnagyobb hibája, hogy definiálni akarja a dolgokat, amiket nem lehet egy szóba szorítani. A propaganda-minisztérium például könyveket ad ki, tanszékeket szervez, iskolákat állít, pénzjutalmakat oszt ki, stb. Ez is hírverés? Nem, ez csak szerény propaganda. Legjobb propaganda meghívni a külföldit hazánkba, nem is kell szólni, hozzá, vegyen észre minden szépet és jót magától. Ez is hírverés? Számunkra a legjobb propaganda ellenségeink nyilvánvaló hazugsága, ellenfeleink véresszájú támadásai. Mondjam azt, hogy »számunkra a legjobb hírverés»? Verést érdemel, aki azt hiszi, a hírveréssel kirtotta a propagandát. Mert eltereli nyelvünk igazi problémáiról a figyelmet és olcsó sikerrel akar kurálni nem is létező bajt.

Az *avatar*-esetnek fordítottja történt a *stósz*-szal. Irni nem, mert kissé lompos, de mondani szoktuk, kedélyesen, hogy kapott egy *stósz*-t, adj *neki* egy *stósz*-t, inkább átvitt, mint eredeti »lökés» értelemben. (Ellentéte a még kedélyesebb *defter*, amely viszont, bár török szó, közeli hangrokona a MFTR-nek). De jön a pecérkedő Purista és elfogja a fattyú *stósz*-t. Kihal a lökés! Ellenben megalakult nemrég a Segédhivatali Tisztviselők Országos Szövetsége, amely röviden STOSz-nak nevezi magát. Ez a *stósz* már engedélyezve lesz és használtatik, a *Stósz*-fürdővel és a cipszer Veit *Stoss*-szal együtt, pedig magyar fülnek a STOSz époly bizarr, mint a német társa, vagy a *Fiat*, amely szintén betűszó, vagy a *PLM*, a *KSOD*, amit a legjobb magyarok ilyen idegenszerű mássalhangzó torlódással ejtettek... A világ nyelvei véges számú hangkombinációkra vannak utalva, ilyen tréfák gyakran előfordulnak. Haragudjunk a *harag*-ra, mert Szomáliában van egy *Harag* nevű város? Ha kapnánk onnan fűgét, esetleg »haragosi»-nak nevezhetnők.

Megállapíthatjuk tehát, hogy a negyvenezred magyar szó hálála nem egyéb komolytalan hírverésnél, ellenben a hamis-hír-verő Purista szabadon irtja a magyarrá lenni akaró vagy már századok óta meghonosult jövevényszavakat.

VI. Magyar szavakkal magyartalanul.

Oskolai törvényekhez
Nem szabom én versemet.
Kisfaludy S.

Üres hangkombinációk a szavak, a beszéd lelke nem a szavakban van, hanem a mondatokban, a szavak alakulásaiban és összefűzésében. »Magyar» szavakkal lehet magyartalanabbul beszélni, mint »idegen»-szavak-fűszerezte, vagy idegen-szavakkal egyenlő-hangzású-szófaragványok-tarkítottá jóízű mondatokkal. Az autó-pótlék *jármű* például németes összetétel, ha szigorúan vesszük. En tölem meglehet, de a magyarkodó Puristának haragudnia kellene a sajátmaga-gyártotta németiségekre. Ilyen sültnémet

például a *csúcsteljesítmény* (Spitzenleistung) is... Az ilyen neologizmusokra mondja — igen helyesen — a Magyarosan, hogy »semmikép sem szabad az új magyar szót az idegen szó eredeti értelmének magyarra fordításával alkotni»... (1936).

Hogy mennyire lehet magyaros szavakkal németül gondolkozni, arra legjobb iskolapélda maga a Purista, aki — bár magát igen hangosan és mellveregtetve, hirveréssel hirdeti magyarnak, — kétségbeesetten nem tud magyarul. Rejtély, honnan veszi az erkölcsi bátorságot hozzá, hogy taccsbírónak lépjen fel a szabályvonalakon kívülre guruló labdák lesipolására...

1. *Dagálydús és társai.*

Fogj tollat és írd, hogyha van erőd
Haladni, merre más még nem haladt;
Ha nincs ragadj ekét vagy kaptafát,
S vágd a föltávhöz silány dorombodat!
Petőfi.

Kezdjük a finomabb hibákon a magyar nyelvszellem-nem-érzésének bemutatását. A »szellemdús» Purista hallott valamit harangozni a németes összetételekről, újabban olvasott nyelvvédő könyveket is és most már azt hiszi, megindíthatja az offenzívát a *dagálydús* ellen, amit egy általa megnemértett szövegből pécez ki. Annak előrebocsátása után, hogy én magam voltam az, aki a mindenáron magyarítani akaró Neologizmusnak szolgálai, németből-tükrözött kifejezéseire — amilyen például a *lift* fölösleges kiszorítására kitalált *fölvonó* (Aufzug) — ismételten felhívom a figyelmet, a *dagálydús* védelmére legyen szabad néhány klasszikus idézettel szolgálnom, amik egyszeriben leomlasztják azt a nagyhangú kommentárt, amit a műkedvelő Purista a *dagálydús* használatához fűz. Kezdjük Arany Jánossal:

Ha pedig a *tettdús* férfikor elhíván

A lanttól, komolyabb munkásságot kíván...

Ezt írta Arany János Geszten, tanítványának, Tisza Domokosnak, 1851-ben. Szeliden kérdezhetjük a tizenhárompróbás Puristát, fönntartja-e a tanár és költő Arany Jánossal szemben is a vádat. A *tettdús*, *dagálydús* németes, ezt a nyelvészek előbb tudták, mint az ujdonsült Purista, de már annyira elterjedt és korjellemző, hogy helyel-közzel lehet élni vele. Majdnem *jogerős* már, mint az ugyanebben a hibában leleazó *jogerős*. Deák Ferenc egy országot föl tudott rázni ilyen »germanizáló» szavakkal: »Nehéz idők, *vészteljes* évek menték el fölöttünk...» Czuczor és Fogarasi szótára például 1862-ben bizonyára nem germanizáló célzattal ismeri el törvényes szónak sőt még ajánlgatja is a *dús* németes összetételeit:

Kellemdús, bájús, szellemdús, aranydús, reménydús, Bájús. A maga nemében igen bájos . . . Bájús alaku, viseletű, beszédű nő. Bájús fuvolahangok. — Kellemdús. Abban kümbözik a kellemes-től, hogy ezt mind személyről mind dologról mondhatjuk . . . Kellemdús nő, kellemdús társalgó.

Elég dus virágzás! De a *fantáziaszegény* (ez is németes, de már benne vagyunk) Purista bosszuságára toldjuk meg a sort egy Petőfi-idézettel: »S ha ajkam örömteli végszava zendül...» Mintha csak tréfálni akart volna a kritikusok-üldözötte Lángész: Nyelvtisztogató, megdöflek a versem végén! Avagy itt van egy más idézet, a Helység kalapácsa című népies hőskölteményből, amit ha emlékezetem nem csal, szintén egy Petőfi nevezetű poéta követett el:

S vala még több *érdemtelves* egyn
A vendégek koszorujában.

S hogy a hamarkodó Purista tovább szegyenkezzeék legjobb magyarjainak pellengérezése miatt, ime még egy hamisgyöngy a Petőfi ékszerdobozából:

A szemérmes Erzsók
Nem szóla reá;
De tengervizü szemének
Bájdús kifejezéséből
Ezt *sillabizálta* ki...
Fejenagy.

Ugy látszik, a kiebrudalnivaló-idegenszavakat-terjesztő és németes összetételekben dúskáló Petőfi a legjobb uton van arrafelé, hogy kitiltsák az ország valamennyi középiskolájából. Szekundát kap az »irálygazdag» Puristától és *consilium abeundi* lesz a *vége breviter!* De azért a »helybeli lágy szívű kántornak *düh-teljes* döngönyözője» mégiscsak örökbe faragott szobra marad a magyar humornak.

Szabó Dezsőt *konzultáljuk* még. Ha a magyar nyelvérzéknek ilyen idegesen *reagáló* Eötvös-ingája, mint ő, le mer írni egy »dagálydus»-tipusu összetételt, akkor ez a formula már magyarrá lett. Más gondolkozási egyezések is vannak a kulturális rokonságban élő európai nyelvek között. Nemcsak a szavak, a gondolatformák is (latin!) asszimilálódnak. Az Elsodort faluból (I. 7) veszem a robusztus szót: A gyermek *földeros*, gazdag étvágyu test és mohó étü lélek...» Arany megmondta már: nyelvész urak ezt jobban tudják, a költő jobban érzi! A dilettáns Purista se nem tudja, se nem érzi.

Végül még egy tekintélyre hivatkozunk a »dagálydus» mentességül: Frey Antal dr-ra, aki az Orvosi Hetilap 1934 jan. 20-i számában a hypogalactiás (valóban csunya szó, de szerencsére a klinikán marad) magyarosítására a *tejszüksős*, *tejszegény* németes összetételeket ajánlotta, kérve az »orvosrend érdemeseit», hogy »éljenek vele előadásaikban, közleményeikben, eszmecsereik alkalmával.» Szegény kitünő Frey doktor persze 1934-ben még nem tudhatta, hogy a negyvenes évek legnagyobb Puristája néhány év mulva mit fog írni a *dagálydus*, *tejszüksős* és társai összetételekről. Ajánljuk is a derék Frey doktornak, ne bocsátkoz-

zék »eszmecserébe» a »nyelvszegény» Puristával, mert azt fogja tőle hallani virágnyelven, hogy menjen... »a magyar nyelv kögyes tündéréhez». Mert ha vitázni mer vele, ilyen kioktatásban fog részesülni*) »Mivé fajulna szegény magyar nyelvünk, ha a Frey-Tiszamarti Antalok nyelvrontásával ellentétben együgyűbb köreink (pl. parasztok, kocsisok, *kofák*, *hóhányó*, stb.) magyaros nyelvi tevékenysége nem eredményeskednék? Már ebből az egyszerű dagálydusból meg a tejszükös-ből a délszaki napnál világosabban, tisztán kitündöklök, hogy Frey... a magyar nyelv-helyesség elemi oskolájának fölvételi vizsgáján is lehervadna.» Frey Antal, Petőfi Sándor, Arany János a tanunk rá, hogy a pel-lengérező Purista részéről valóban »nem közönséges böstörködés ez, hanem valóságon alapuló megállapítás.» Be kell látnunk valamennyiünknek, hogy magyarságunk nyelvi eszményeinek, a kofáknak, hóhányóknak van igazuk...

Most beszélhetünk aztán egy olyan mozzanatról, amely végképen használhatatlanná teszi a *dagálydus* körül röpködő Purista összes vadászgépeit. Megint csak a mondathoz kell visszatérnünk. Minden szavak szülőházájához. A stílusnemértő Purista által kifogásolt szöveg ilyen hangzik:

Nézzük azt a *dagályos* homályt, mellyel Berzsenyi a gazdagságot akarja jellemezni:

Más az Atridák ragyogó *dagályát*

Tarka pórázon mosolyogva nyögje...

Irodalmunk is eljutott néha oda, ahol a XII. századi trubadurok voltak a tudós homályhoz. Néha nehéz is eldönteni, vajjon a mindent homályba burkoló érzés vagy a tudós nyelvmesterkedés, stilizálás vagy a kefftő együtt okozza-e a hétköznapi világosság hiányát. Ilyen keveréke az elképzelések egyensúlyát megzavaró *pindari* hévnek és klasszikus könyvemlényeknek Berzsenyi *dagálydus* szakasza:

Te, mint az orkán s mint az Olympi láng,

Megráztad a gőztorlaszok álpeszít;

S villám szavad megszegyeníté

A gonoszok s cudarok *dagályát*.

Nyilvánvaló, hogy itt olyan finom *nuance* fölisméréséről van szó, amilyent egy mondvascinált Puristától, aki talán épen az orrfür-gége-szakmában jeleskedik, nem is lehet kívánni. Nem más ez, mint az átképzeléses stílus, mikor valaki öntudatlanul, vagy szándékos mimikri módjára hozzá hasonul, hozzászinesedik, vagy sürkül a tárgyához, hogy ezzel is jellemezze. Az író, még ha tudományos is, szerepet játszik, beleérzi magát a szellemi légkörbe, amelyben mozog. Klasszikus példája ennek a mimikriének azok a bevezetések, amiket Döbrentei Gábor, a népieskedő huszárdalköltő irt a Régi Magyar Nyelvmélekek kötetei elé. Ő maga is a kódexszövegek hatása alá került: olyan a stílusa, mintha kétháromszáz évvel korábban készültek volna a bevezetések... Vagy hivatkozhatom drasztikusabb példára is, Szabó Dezső cikkére,

*) V. ö. mutató nomine, szóserint: Pellengér.

Zolnai Béla: A műkedvelő Purista lelki alkata.

amely tele van ilyen stilusjátékokkal: »Egy dobozszerű kis kocsiban egy jobblétre szenderült házörzészeti hűségvény (kutya) liliumként elhajlott tetemét viszi az Örök Honba Visszatértek Nagy Tallózója (pecér).» (Magyar Nemzet 1940. aug. 15.)

A kifogásolt szövegben tehát a szabályos *dagályos* és a haragot jelentő *dagály* mellett egy kicsit variációs szójáték a *dagálydús*, amely odaillik a pindari hév és az *olympi* láng korfestő szavai mellé. A szerző tehette volna idézőjelbe is, mint a kor szavát, de finomabbnak találta így, vállalva részben érte a felelősséget és számítva a finomabb érzékű olvasó titkos egyetértésére. A cudar Purista *dagály* ezuttal tehát melléfogott és csak a saját stilusérzékletlenségét dokumentálta, még pedig *ad oculos*, hogy *okuljanak* belőle más Puristák is. Nem mind magyartalan, ami németes! A *dagálydús* pellengérezése visszafelé sült el.

2. Utszéli magyarság.

Nem teszek szokás szerint a kicsiből nagyot nem kiáltozom nyelvünk pusztulását... Neveteges dühösködés ez, mely egyszersmind azt is jelenti, hogy még sokan Bessenyei szerint igen a kérgeken rágódnak.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Vörösmarty.

A hivatalában bizonyára választékos modoru, de írásművében igen utszéli Purista utszéli magyarságot is emleget, másokkal kapcsolatban. És olyan szabályokra hivatkozik, amiket csak ő ismer. Kár a papírért, idézni valamennyit. De az ember elámul: mivé lenne a magyar stilus, ha a szórészálhasogató Purista állana mellette védőként. Egyébként tipikus dolog, hogy az Átlag-Purista nem ért a nyelvtudományhoz és nem tud jól magyarul*) Epen ez a tudatalatti inferioritás-érzete hajtja őt nyelvcsöszködésre.

Hát az »utszéli« magyarságra bizony az előkelő Purista szövegéből lehetne igazi példákat idézni. Ő adott polgárjogot kritikai irodalmunkban a *téglafejű*, *bárgyu*, *ökörtség*, *bakafántos*, *szólotyó*, *céda* szavaknak. Ilyen mondatok vannak leghangosabb Puristánk szövegében: »Farkas Gyula dolgozatában éppen elég *facér* idegen szó tülekszik.« Igen választékos, »tudományos« kritikába való ez a *facér*, amelyről a Purista bizonyára azt hiszi, hogy a finnugor őserő maradványa. Nem tudja róla, hogy a latin *vacare* elzüllött szó-utódja, utszéli-német közvetítéssel hogy végül pellengérező Szalonfacér legyen belőle »érdemdus« Puris-

*) V. ö. Mészöly Gedeon megállapítását egyik nyelvtisztogatónkról: „A szerzőnek a történelmi és leíró nyelvtanban való járatlansága, nyelvtudományi módszertelensége, magyar nyelvérzékének hiányos volta, idegen anyanyelvűségre valló mondat szerkesztése, nyelvhelyességi bizonytalansága...“ (Magyar nyelvhelyesség és magyar stilus, Szeged, Egs. M. Gyorsírás Könyvtára, 1938, 13.)

tánk szótárában, megtagadva facércseléd rokonait.

Arra sem gondol az idegen tollakkal ékeskedő Purista, hogy mikor másokat pellengérré állít »céda szólotyók» kedvelése miatt ugyanakkor az ő *pellengér* szava szintén ilyen »céda szólotyó», a német *Pranger* megmagyarosodásából és megtisztulásából lett »ostor» a purizmus ellenségeinek megfélemlítésére...

Aztán azt is olvassuk a nagy Purista írásában, hogy »amíg az egyetemi szék magasságából megtorlatlanul sorvaszthatjuk nyelvünket, addig egy percre sem *szabadna* (sic!) ellanygulni az erős, sőt kiméretlen és rendszeres ellenállásnak.» Bizony nem »szabadna» így írni annak a felnőtt Puristának, aki »szorgalmasan söpörget» a más tiszta udvarán, míg a magáén *facér* és *szabadna* alakok nyüzsögnek. Ezek azok a »tösgyökeres», »becsületes» magyar »szókötések», amikre fennen hivatkozik? Elemista se írná le azt, hogy *szabadna*, de a higszavú Puristának minden szabad.

Van egy pár gyönuörü mondata az izlésnemesítő Puristának. Azt mondja például, hogy »a bikaidézó és bikavadító stílusnak ideje volna már lekotródni a porondról.» Az ilyen nyelvet kár volt védelmezni! Hát még ez a mondata a stílusával kérkedő Puristának: »A mondat hasában megemésztetlenül pangó mellékmondatgombócokat is ki kell operálni.» Így vergődik a kiegyensúlyozatlan Purista a vaskos, sőt utszéli izléstelenység és a précieux, élettelen papirosnyelv Scyllái és Chrybdisei között. Semmi érzéke a szavak érzelmi hangulata iránt, pedig itt kezdődik a stílus. Leírja például ezt a mondatot: »Akkor aztán nagyot ámulhat, hogy mi a *fészkes fájdalomnak* kellett ezt az egyszerű dolgot ilyen *faramuci* görög szóval kitenni.» Meg kell bocsátani neki, mert nem tudja amit cselekszik. De hogy megtanulja, ideírom a *faramuci* jelentését az Etimologiai Szótárból:

faramuci ... kaszárnyai szó ... bakajáték, amely abból áll, hogy körbe ülve herezacskójukra spárgát kölnék, mindegyik spárgaszál végét más fogja és húzza. s aki legelőször fölajdul, az a vesztes.

Notabene: ez a *faramuci* nem is magyar szó, hanem Itáliából hozták haza bakáink.*)

Azt is írja továbbá a kaszárnyai szavakat terjesztgető rokonszenves Purista, hogy az általa kifogásolt és »nemzetközi szólotyó» címen elkönyvelt állítólagos idegenszavak »izléstelenek, otrombák és igazi magyar urak már régen levetették őket!» Megtudjuk ebből az épületes dorgatóriumból, hogy a *huszár*, a *kocsi*, a *csákó*, amiket a magyar nyelvből minden európai nyelv átvett, immár a »nemzetközi szólotyók» — vagyis szótáraink szerint: feslett nőszemélyek, »szajhák», — rangjára emeltettek. Igaz, hogy francia, német, olasz vagy angol »igazi úr» még sohasem

*) Van egy igen elterjedt olasz kifejezés *Fare a mosca cieca*; jelentése: „sorta di giuoco piu che altro fanciullesco.” V.ö. Vocabolario degli Accademici della Crusca X. 1910. 577. V. ö. Magyar Nyelv, 1940. okt. Másékp de szintén olasz-ból: Lazicius Gyula, Magyar Nyelv 1936, 255.

mondotta róluk, hogy szolotyók, izléstelenek és otrombák. De idézünk néhány igazi magyar urat, hogy lássuk, miként vélekednek ezekről a — nyelvpusztító Puristánk szerint »átökrendett», »céda» — szavakról. Kossuthot és Széchenyit idézem, mint igazi magyar urakat. Kossuth írja:

„ . . . a kártya legjobb esetben is a legkeserűbb *satyra* az emberi nemnek annyi sok kedélydus éldelettel kínálkozó társalgási lehetőségére . . . a magyarság az *aristocraticus* sáncok között . . . ; de *institucióit* még távolról sem illette meg korunknak *geniusa* . . . *factornak* nem számítatik . . .

Igy Kossuth. És Széchenyi: »Ha honi szavunk csak egy árnyalattal is mást jelent, mutassunk az *idegen, minket gazdagító's az anyanyelvvvel majd-majd összeforrandó* szó iránt épen annyi vendégszeretet, mint amennyivel régi magyar szokás szerint fogadjuk a jövevényt.» Széchenyi tehát úri dolognak tartja az idegen szók befogadását, mert gazdagodik velük a nemzet. Ujkeletű Puristánk ennek az ellenkezőjét állítja. Én inkább követem a legnagyobb magyart, mint a legkisebb Puristát. Azt hiszem, Puristánk minden igazi magyar úrral szemben egyedül marad azzal a fölfogásával, hogy az általa megrótt *misztika, géniusz, kultúra, misszió, ideál, heroizmus, literátor, tradíció, spirituális, nosztalgia, szimbolikus, idea, humanitárius*: »céda», azaz léha erkölcsű szavak, »nemzetközi lotyók».

3. Baj van a névelő körül.

Ne grammatikából tanulunk nyelvet, hanem a nyelvből grammatikát.
Csétri Bálint.

Egyik vesszőparipája a kaszárnyákban, höhányóktól, kofáktól magyarosan tanuló Puristának a névelő. Az ő papiros-magyarsága itt is »tülkompenzálja» magát és hibát keres nemlétező törvények, rossz nyelvérzék alapján.

»Ezért olyan mély a Széchenyi látása» — olvassa a bakáktól *jaramuci-t*, kofától *szabadná-t* tanuló Puristafi. Hopp, itt hiba van! Ez »tiszteletlenség» Széchenyi iránt. Ő akarja Ravasz Lászlót Széchenyi iránti tiszteletre tanítani és ő meri a laikus közvélemény előtt vád alá helyezni legjobb stilsztáinkat. *Semper aliquid haeret*, — nehéz az ilyen »ökredezés» ellen harcolni. Miben áll az illetlenség Széchenyivel szemben? A Purista olvasott valahol egy szabályt, de magyarul már nem tud hozzá. Azt mondja a szabály, hogy »a névelőt személynevek előtt csak a bizalmas köznyelv alkalmazza, pl. a *Pali*, a *Bethlen*.» De azt már nem érzi a tudósainkkal, költőkkel, püspökökkel szemben valóban tiszteletlen Purista, hogy a mondat, a helyzet, a beszélő érzése tesz mindent a nyelvben. Körülbelül úgy áll a dolog, hogy mennél jobban tud valaki magyarul és mennél nagyobb a látóköre, annál többet meg-

ért és elnéz. Az őrmester, — hogy a Purista kedvenc bakái és kofái körében maradjunk, — sokkal, de sokkal szigorúbb, mint a táborno. De itt nincs is szükség elnézésre. Szabálydús minden.

A régi magyar nyelvből számos példát idézhetünk. A tizenhatodik századi Tolnai György széphistóriájában:

Add kezembe, megmutatom tenéked,
Hogy az Jób szembe tisztel csak téged!

Ilosvai Péternél: »De a Fülöp király az ü leányát... Az Sándor ezt tartá egy nagy csudának... Mikor az Dárius először érté...» Zrinyi Miklóst csak elfogadja a höhányók mellé magyarosnak a Purista? Mátyás királyról való elmélkedéseiben írja a Mátyást mindenek fölé emelő Zrinyi: »...a Mátyás király megvendéglé a többi királyokat... jó prókatori valának az Mátyásnak...» Bonfiniusról pedig így ír: »Mesterkedék ugyan a Bonfinius...»

Dicsértessék a Jézus Krisztus! Ez talán tiszteletlenség? Márk evangéliumából: »Mi módon mondják az irástudók, hogy a Krisztus Dávidnak fia?» (12, 35.) Ez is tiszteletlenség? Érezni kell, hogy a személynevek előtt is állhat névelő bizalmaskodás nélkül, különösen, ha a személynév jelzőnek fogható föl vagy jelzős szerkezetben van: »És uralkodik a Jákob házán... A Szent Lélek száll te reád és a Magasságosnak ereje árnyékoz meg téged.» (Lukács I., 33-35.) Cluj / Central University Library Cluj

Nézzük Aranyt. »Nemdenem a Toldi Lőrinc fia volnál?... Mert attól félt, hogy a Miklós erős karja...» (Vojtina.) »Mért nem jön a Szondi két dalnoka, mért?« Mért talál a Purista mindenütt hibát, mért? Nincs itt semmi hiba, csak a Purista nem tud magyarul. Ugyáltszik hiába lesi a kofák »magyarosságát».

Van még egy névelő-szabálya a magyarostalan Puristának. Szerinte »szinnémetes» Babitsnak ez a mondata: »Nem egyszer olvastam már a panaszt, hogy...» Hibás e sorok írójának mondata is: »Mindenekelőtt: az esztétikai hátrány, hogy igen terjesztősekké válnak szavaink.» Idegenszerűen ír még Kerecsényi Dezső: »Értjük a nyelvet, mely ezt az irodalmat csak nekünk tudja igazán közvetíteni.» Az ember mosolyogva kérde, hogyan kellene hát mondani ezeket a »nyelvpusztító» mondatokat a »sokezer magyaroknak Hangerősítője» szerint, aki equike azoknak, akik a legmagyarosabban tudják önmagukat dicsérni? Szerinte ilyenformán kellene mondani a hangerősítővel kifogásolt mondatokat: »Sőt nem egyszer olvastam már azt a panaszt... Először is: az az esztétikai hátrány... Értjük azt a nyelvet...» A dilettáns Purista nem tud magyarul. Nem érzi, hogy épen az általa javasolt és szabályozott emelt az a: pongyola és népies, míg ellenben Babits, Kerecsényi és csekélységem szövege irodalmibb, emelkedettebb hangú stílust követ.

Nézzük a Puristával szemben, hogyan versel a »szinnémetes» Kisfaludy Sándor:

Zolnai Béla: *A műkedvelő Purista lelki alkata.*

Mert jegedhez *a* tűz nem fér,
Mely égeti keblemet.

Hogyan énekel Vörösmarty? A Szózat-ra bizonyjára emlékszik a szó-doktor Purista:

Ez *a* föld, melyen annyiszor :
Apáid vére folyt...
S *a* sírt, hol nemzet süllyed el...

Aztán vegyük elő megint a jó öreg Arany Jánost, aki már annyiszor megvédett bennünket a nyelvvédő könyvek szilárd irányzatai ellen. A Toldi-t, a negyedik osztályból, ugylátszik elfelejtette már a szivesebben »szólotyókra» vadászó Purista: »Túl *a* tornyon, melyet porbul rakott a szél...» A kofák között magyaros szavakra leselkedő Purista szerint Aranynak így kellett volna írnia nem-németesen: »Tul *azon a* tornyon, melyet porbul rakott a szél...» Elmondhatjuk mi is, a purizmus áldozatairól emlékezve, Szondi apródjának szavait:

Apadjon el *a* szem, mely őt célba vevé,
Száradjon el *a* kar, mely őt lefejezte.

És még hozzátehetjük: Némuljon el a Csösz, ki nyelvem kezdte. Szomorú dolog, hogy Kisfaludy Sándor, Vörösmarty Arany János »szarvashibákat» irnak »behemót németességgel», de meg is érdemlik érte az »ostort», amivel eddig az *a* Purista csak a *Mi a magyar?* szerzőit pellengérezte...

Van itt még egy kis hiba a névelő körül. Kerecsényi Dezső azt merészelte írni, hogy »értünk *ritmusokat, hangsúlyokat*, melyekre más fül süket.» Jövevényszavaink »sírásó» Puristája — az ő szótárából veszem a szót — itt is hiányolja a névelőt és a rámutató névmást. Pedig így jó, általánosító értelemben. Ugyancsak »idegenszerűség a határozott névelő elhagyása némely párosan szerepeltetett fogalom elől. — jelenti ki a szófia-kedvelő Purista. Ez is egyik pillére lesz ugylátszik a Purista által új életre hozott magyar nyelvnek! Hibás szerinte ez a mondat Kodály Zoltán szövegében: »*Dallam és kíséret* a többszólamu zenében elvben egyenrangu tényező.» Helyette tiszamartiasan így volna: »*A dallam és a kíséret...*» A dilettáns Purista szerint, aki nem így ír, az a magyar nyelv szellemi dallamának hamis hangjait hallatja. Például a hamis hangokat hallató Vörösmarty: »*Szív és pohár*, tele buval borral.» Erre csak egy feleletünk lehet: huzd rá cigány, ne gondolj a Puristával! Vagy pedig — gyöngébbek kedvéért megnevezem a szerzőt — ismét Vörösmartyból: »*Múlt és jövő* nagy tenger egy kebelnek.» *Nyelv és stílus:* nagy teher egy Puristának... Itt már erősebb szót kell a fejére olvasni, ugyancsak Vörösmartyból:

... égesd az áruút,

Ki elforgatni kész a férfiszót.

A Fóti dal-ból: »*Lélek és bor két atyafi gyermekek...*» Ha minderre azt mondaná a pedáns Purista, hogy ez csak *poetica licentia*, ime egy prózai dokumentum, Toldy Ferenc nyilatkozata Arany Elvesztett Alkotmányjáról: »Bár *nyelv és vers* sok kívánandót hagyott... (V. ö. Pintér Jenő, M. Irod. 1933, VI, 438.) A hóhányók, bakák és kofák kényes és precieus nyelvvezé- kére hagyatkozó Purista nem birja az ilyenfajta »modorosságot» Kodály szövegének egyik fejezetcímében: *Zene és társadalom*. »Modortalanul», ahogy a Purista kívánja, így hangzának a cím: »*A zene és a társadalom*.» De mely különbség! A sötét bakacsillag után bujdosó Purista a két féle fogalmazás között nem vesz észre jelentésárnyalati és hangulati különbséget. *Költők és stílusművészek* azonban nagyon jól érzik. Kodálnak egész tanulmánya erre a hangnemre van beállítva. A *Mi a magyar?* c. kötetnek egyik mélyen-magyar fejezete ez, talán épen ezért nem érti a Purista. Ilyen alcímei vannak: *Egyszólamu műzene; Népzene; Többszólamuság; Előadóművészet; Zene és társadalom; Jövő*. Hiba ez? Ellenkezőleg: erény. Vörösmarty verscíme: *A sors és a magyar ember*. De: *Sas és fogoly, Tűz és víz, Virág és szerelem, Gyász és remény, Álom és valóság*. Kemény Zsigmond regénye: *Élet és ábránd*. Novellái: *Erény és illem, Szerelem és hiúság*. Tanulmányai: *Classicismus és romanticismus, Élet és irodalom*. Ady szimbolikus versköte: *Vér és arany*.

A nevelő körül agulátszik tényleg baj van. De nem a magyar nyelv művelőinél — Kisfaludy Sándornál, Vörösmarty-nál, Arany-nál, Kemény Zsigmondnál és a *Mi a magyar?* szerzőinél — van a baj, hanem a magát nyelvművelőnek nevező, de csak nyelvet-műveletleníteni tudó Puristánál. Így jár, akinek baka és hóhányó, meg kofa az eszménye és aki büntetlenül meri állítani, hogy nálánál magyarul jobban tudók »a magyarságot csak félig vállalják.» Azt az egyet mindenestre elérte a Hyperpurista, hogy már a magyar sajtó, a rádió is észbekapott. Így nem lehet folytatni. Ad absurdum viszi az ilyen Purista a nyelvművelő mozgalmat, amely a magyarság legszentebb ügye: ávatatlanok kezébe nem való.

VII. A nyelvujítás pellengéren.

... a nyelvpöcér
Régóta zaklat engem is, kít a
Külföld szerelme vétkes utra szédit.
Én a magyar németté tenni igyekszem,
És franciává, rómaiává, görögge,
És ronlom e szép nyelvet, szabdalom
Szavunknak farkokat, teremfem a szót,
A régít új formába fűzöm össze ...
Kazinczy.

Miután megállapítottuk, hogy a pellengérező Purista maga is használ fölösleges, kiebrudalni való idegen »szólotyókat»; hogy másokét utszélínek tituláló stílusa a szónak igazi és teljes értelmében utszéli sőt a szkatológia határát surolja; hogy s: imi érzéke a magyar nyelv stílusfinomságai iránt; hogy az állítólagos bántó idegenszerűségek az ő saját tiszta-magyar és hangoz-magyar stílusában is megtalálhatók: — vegyük szemügyre még egy pár kifogását, amiknek hallatára a jóhiszenű közvélemény talán elcsodálkozott, nem mervén föltételezni, hogy a görögtűzet kiáltó Purista maga is bűnös a görögtűz tölgyujtásában.

A leghumorosabb, hogy a nyelvújító Pellengérező, anélkül, hogy tudná, maga is beáll a nyelvújítás ellenségei közé. A purizmus ellenfelei azonban a dilettáns purizmussal szemben szívesen megvédik a nyelvújítást, a magyar szellemnek ezt a páratlan és az egész világon egyedül álló hőskorát. (V. ö. erről bővebben: Nouvelle Revue de Hongrie 1940 aug.-szept.) Sajnos csak egyszer volt Budán nyelvújítás!

Láttuk a nyelvújítás összetételei ellen (*dagálydus*) való harcát a dilettáns Puristának, aki pedig effélet csinálni maga is próbálgat (*tejszegény*). Babbitssal kapcsolatban, — aki bámulatos költői megérzéssel ujtott föl sok nyelvújítási formát és szót, helyes módszerrel gazdagítva önmagából is nyelvünket — a »fölbzorlódo» Purista kifogásolja a *védbástya* szót. Szerinte *védőbástya* a helyes s ilymódon nyelvünknek feldult *védfalából* rak palotát pellengérező helyének... Mely barbár érzéketlenség a stíluszépségek iránt! Talán *honvédőt* mondjunk a *honvéd* helyett? A legszebb stilizálásokat, a korfestő, vagy öncélúan archaizáló ornamentikát letördelné nyelvünk orozzatairól ez a fogadatlan prókátorság. Prókátor helyett *ügyvéd*-t akar? Vagy a *véderő* legyen ismét *ármádia*? Én örömmel használnom mind akettőt. De a tudalékos Puristának nincs menekvése az önmaga állította csapdából. Mondjunk a labdarugó *hátvéd* helyett ismét *back*-et? Persze a Puristának folyton uj meg uj hibákat, rossz szavakat kell föltedezni, különben megszűnik a *raison d'être*-je, vagyis magyarán mondva mehet vissza tisztes polgári foglalkozásához. Apropos *védbástya*: az már eszébe sem jut nyelvünk egészségügyi Főpuristájának, hogy a *bástya* 1475-ben még »fölsőleges», »céda», »szólotyó" volt, ma pedig már — a szócsinálta nyelvdoktorok ellenére — *Halászbástya* és nemzeti ereklye-muzeum neve.

A Purista rengeteg humoros tantétele között szerepel a következő: »Bár minden negyedikes tudja, hogy a görög-latin nevek végét tilos (!) német módra lenyisszentesíteni, Babbit mégis *filozóf*-ra csonkítja a *filozófus*-t. Szadizmus ez a nyelv ellen». Egy pár ilyen szadistát rögtön bemutathatunk a nyájas olvasónak. Kazinczy például ilyen szadista módon dicséri a magyar nyelvet:

Nyelve *Homernak*

S *Virgilnek*, ha találtak-e mást Európa határin,
Mely szent lantotokat ily híven zengve követné?

Néhány sor a szadista Berzsényiből:

A legmagasabb menny s aether *Uránjai*...

Plutarch karjára dülve...

A Magyar egy *Pindár*...

Flaccus! Eldölt már az Olympig ötlő

Róma...

Petőfi hazafiatlan szadizmussal írta *Homér és Osszián* című halhatatlan versét. Arany pedig imígyen szadizált: »Maradj *Homér* fénydús egeddél...» (A *fénydús* ügyét főntebb már eligazítottuk.)

A nyelvplasztika és nyelvsebészet Ellensége azonban »nevetéses alakú»-nak tartja a *filozóf*-ot. A baka, meg a kofa, a Purista jóhangzásbeli mesterei bizonyára nevetnek rajta. Az irodalomban jártas, középosztály azonban — mert ehhez szól a *Mi a magyar?*, nem a hóhányókhoz — patinát, különleges hangulatot érez a filozóf alakban. Épen Babitsnak, aki megjárta Dante mélységeit, a világirodalom magasságait, igen finom érzéke van az ilyen árnyalatok iránt. Mond ő *górcső*-t is *mikroszkóp* helyett (vagy *mikroszkoposz* kellene?), ha a mondatba ez való, épen a *Mi a magyar?* c. kötetben (49). Használ idegen szót is, gazdag palettáján minden szín megvan. Egyik legszebb verse: *Egy filozófus halála*. Nem ártana, ha az útszéllil szavakban gyönyörködő Purista stílusának higiéniai berendezéséhez Babits Mihálytól kérne tanácsot. A latin filozófus mellett »magyaros» alakokat is használ Babits (gyöngébbek kedvéért: azért tesz em idézőjelbe a magyaros-t, mert magyarosnak tartom a használatos »idegen» szavakat is):

Ó de hol van a vánkosod már, tépett Ész, a Nyugalom? *Heidelberg*a nyugalma hol van? — Messze, mesze zug a hon: Örült tények *Fáiuma* vitt el, tépte lelked, életed . . .

A kipellengérezett mondat egyébként így hangzik: »Ady ugart és haláltót látott. A filozóf olykor visszhangozza a költő érzéseit és látomásait. Kivált, ha valamely új nagy költő hatása alá kerül s nem alkalmazza korrektívumul az egész irodalomtörténetet. Így lettek Ady sötét hangulataiból újabb *gondolkodóinknál* nemzetkarakterológiai és történetfilozófiai megállapítások.» Nyilvánvaló, hogy itt a *filozóf* szembe van állítva a Költő-Lángésszel. Van a szóban egy hajszálnyi lekicsinylés. A *filozóf* csak visszhangoz. Babits nem akar *filozófus*-t mondani, aki metafizikával foglalkozik, hanem csak *filozóf*-ot és *gondolkodó*-t, aki nemzetkarakterológiát ír... Kár a szót vesztegetni erre a bagatell ügyre. De a laikus publikum előtt mégis fölhozok néhány példát a köznyelvből. Naív dolog azt állítani, hogy a görög-latin nevek végét lenyisszantani tilos. Egész sora a latin-görög szavaknak ilyen »lenyisszantett» formában honosult meg nálunk és a nyelv

újításnak épen egyik vívmánya volt a szavak csonkítása és az elvonás. Híres volt erről Helmeczy, ki a szavak végét »elmetszi«. Törülmetszett latin-görög szavaink: *Cirill, szemafőr, frigid, stilszerű, József, Agost, Úzseb* (Eusebius), *György* (Georgius), *prépost*, (praepositus), *angyal, papír, Ferenc, Fülöp, Pál, Balázs, Márton, elem* (elementum), *elefánt*. Voltak nyelvészeten illetégtánszkodó természetvizsgálók, akik azt hitték, magyarabbak lesznek, ha visszaállítják az eredeti latin végzeteket. Mintha egykaptafára lehetne húzni mindent a nyelvben, hallgatóiktól *naivus-t, pozitívus-t, iodeum-ot* (utóbbi sohasem létezett) követeltek a szigorlaton; az egyik meg is tréfálta: *cókmók* helyett *cókuts-mókus-t* írt a dolgozatába... Talán széplelkű Puristánk is *detektívus* akar lenni a bűnös szövegzetek kinyomozásánál? Komikumba fül az egész nyelvcsöszködés, ha nem hozzáértő ember csinálja.

Hogy Babits milyen Csimborasszó-fölényben van a nyelvkuruzsló Purista fölött, arra még mutassunk be néhány adatot. Sokhúrú hangszerén mindenféle dallam megszólal, könnyen zavarba ejtve az egyhelyben mozgó nyelvzatócs Puristát. Például ő az, aki modern versbe modern neologismusokat vegyít:

Fekete éjszaka, hajnal előtt
gépkocsi áll meg a házunk előtt...
De hallom a gépkocsist...

A vers címe: A halál *automobilon*. Szimbolikus versben latin szót használ:

A véghetetlen *portükusznak*
egyhangú oldalívei
rejtett forrású fényben úsznak.

A *Turán i induló*-ban elkerüli a nyelvújítás »németes« össze-tételeit és egy régi mondatképletünket, a közölést újítja föl:

Sátrunkat csak seprűszárral,
Nem kerítjük azt mi zárral,
Mégis *nyusztal dús* bazárral
Vetekedünk a kozárral.

Huj, huj, huj!

Meg ne ijedjen a nyelvvédett helyeken pellengérező Purista az ilyen elavult régiségektől:

...s hullád is égeti, majdan, ha *elbukál*.
...E házba *valék* bezárva.

A »bakafántos« Purista — az ő szótárával jellemzem — a nyelvújítás korában divatos *miszerint* ellen is hadakozik. Nem érzi, hogy mondataink tele vannak a *hogy* kötőszóval és hogy néha jólesik megkönnyebbülésül egy kis stilizáló *miszerint*. A hi-giénikusan író Purista azonban jobb magyarnak érzi magát Bártucz-nál, mert ő nem használ *miszerint*-et. Lonovics József érsek

emlékbeszédében használta *hog*y helyett a *miszerint*-et... *Verba valent usu*.

Kitűnik ebből a fejezetből, *miszerint* a hivatlan Purista még a nyelvújítást sem becsüli meg. Tanulhatna nyelvújítás-tiszteletet azoktól a tékozló fiúktól, akiket, mint a nyelvújítás ellenségeit, pellengérezni merte.

VIII. A magyar nyelv szelleme.

A táncoló Grácia sokszor hibásan lép, de gráciásan, s Iaj annak, aki ennek alkalommal szabja ki, meddig kellett volna lépnie.
Kazinczy.

A nyelvterápia Főorvosa többször is büszkén hivatkozik a magyar nyelv szellemére, mintha ő volna a nyelvszellem hivatott képviselője. Hogy milyen magyartalan szellem az ő általa emlegetett magyar szellem, arról is essék néhány szó.

A purifikáló és desztilláló eljárások után így fest ez a meg-regulázott magyar nyelv: »A magyar nyelv szelleme szerint csak élőlény *fekszik*, akár állat, akár ember. Csak aki, vagy ami le tud feküdni, vagy kivételesen, amit le lehet fektetni, az *fekszik*.» Az új tantétel szerint nem lehet Budapest szép *fekvéséről* beszélni, mert senki sem fektette le fővárosunkat. Megszűnnek hazánkban az összes *fekvő* birtokok, a *fekvőségek*. A tőkét nem lehet többé gyümölcsöző vállalatokba fektetni. Törölni kell szótárainkból ezt a közmondást: »Nincs a tudománynak röst ágyban *fekvése*.» *Kézfekvő* dolog ez, még akkor is, ha a német szintén azt mondja: *es liegt auf der Hand*. Az emberi lélek nemzeti lelkekre oszlása nem jelenti azt, hogy a nemzeti lelkek mindenben különböznek is egymástól. Ha így volna, nem *szabadna* névelőt használni, mert az ősmagyarban nem volt és mert a modern németben és franciában van. A *horizontális*-t vízszintes helyett eredetileg *jekirányos*-sal akarták magyarítani. Aztán a gyom helyett virágokat irtó Purista nem tudja, hogy vannak szóképek is a nyelvben. Feküdheth, állhat az is, aminek nincs se keze, se lába. Például mondhatom azt, hogy a *borulátás* ráfeküdt a lelkekre, vagy *jelült* Lackó a béresek nyakára. A Purista terméketlen racionalizmusa alapján azt sem volna szabad mondani, hogy *leszáll* a kocsirol, mert az ember nem száll, legföljebb csak röpi, de csak gépellyel. Ilyen *zászló* alá akarja sorakoztatni a jóhiszemű járatlanokat a jártas-költés Purista? (A zászló egyébként szláv szó, de nem szorította ki a régi *lobogót*. A zászló — a Purista elvei szerint »nemzetközi lottó» — ma már nem »kuruttyol», hanem fennen lobog a magyar szívekben.)

Van Kodálnak egy gyönyörű mondata: »Aki *zenész elmé*-lyed benne, megtalálja az utat a legmagasabb szellemi magyar-

ság felé.» Régies, hangulatos, tömör, magyaros mondatszerkezet. Nyelvünk Csudadoktora szerint »értelmes magyarsággal» így kellett volna mondani: »Az a zenész, aki elmélyed benne...» Aki Purista ennyire nem ért a magyar nyelv belső zenéjéhez, kérjen bocsánatot Hunnia szellemétől.

Azt állítja a kákán csomót kereső Purista, hogy »nyelvünk az ige nyelve.» Eddig megjárja, de mi lesz a székelly beszéddel, amely néha furfangosan kerül az igét? Ime, egy kis izelítő legízesebb íróink egyikéből, Tamási Áron szövegéből: »Mert én nem osztán — tiltakozott amaz... Avval neki a fűrész a fának s reszelni kezdjük... A száját kitáltotta, látom. Ki az a torkát is... Se jel rajta, se egyéb ábrázolat...» Ha ez az igétlenség olyan jóízűen magyar, akkor már baj van az általánosítással. Tudvá levő, hogy a nominális mondat, amelyben nincs verbum finitum, éppen egyik legjellemzőbb sajátága a magyarnak: a ház fehér, a Puristá dilettáns. Volt egy magyar író, Orosz Ádám, aki »Ida, vagy a pusztai sír» címmel kiadott egy »beszélyt ige nélkül», Egerben, 1853-ban. Semmiféle európai nyelven nem lehetséges az ilyen remekelés. Még ma is van több igénk, mely az ősi nomen-verbum formáját mutatja tövében: nyom, les, fagy, tér, ér, amik lehetnek igék is, főnevek is. De ezek már szakdolgozok. Nézzük, mit következtet tételéből a hibás nyomra leső, fagyos Purista. Szerinte nem magyarosak a »segédigés» kifejezések: kifejezést ad. Ugy kell mondani, hogy kifejez. Kár, hogy a mondatot nem idézi, de ellenbizonyítékkal könnyen szolgálhatunk: megadja neki a tisztelet erősebb, mint a tisztel. Irva vagyon. Nem oly hangon volt ez mondva... (Arany). Számot ad valamiről (elszámol), például a számadó juhász. Véleményt ad, mond helyett magyarosabb talán az aktaszerű véleményez? Bagatell dolgok ezek. Csak a kiskaliberű Purista fújja föl a szunyogot oroszlánna, hogy nemesebb vadat ejthessen el. »Agytekervénycsiklandó» például az a tétéle is, »miserint» (szándékosan használom!) dupla alany után egyes számba tétetik az állítmány. Hát ez miféle bolondéria?, — hogy ezt a jóízű, latinképzős, szlávból kapott magyaros szavunkat használjam. Például Arany magyartalan volt, mikor a »Fülemülé»-t írta:

Péter és Pál, tudjuk, nyárban,
Osszeférnek a naptárban.

Kár vesztegetni a szót a pellengérező purizmus más hasonló okvetetlenkedéseire. Siessünk levonni a konkluziókat. Előbb azonban álljunk meg egy percre. Idézzük azt a konkluziót, amelyet Bisztray Gyula vont le a Kosztolányi halálával elárvuló nyelv-míves mozgalom eddigi kudarcaiból: »Kosztolányi utolsó éveiben buzgó munkása volt az Akadémia köréből kiindult nyelvtisztogatói és nyelvhelyességi, úgynevezett magyaros-mozgalomnak. Minden nyelvi mozgalom csak akkor talál kapcsolatot az étellel, ha

akad író, teremtő géniusz, aki e törekvések célját és eredményeit írásaiban a gyakorlatba is átviszi. Ezt tette Kazinczy, ezt Kosztolányi is. Halála után egyre világosabban látható, mennyire lelke volt ő e mozgalomnak s hogy a költői alkotó szellem ereje, lendülete és merése nélkül, fogadatlan prókátorok és kirurgus-grammatikusok, egyszóval tündöklő dilettánsok kezében, milyen szürke, száraz, unalmas és kicsinyes szalmacsépléssé válik a legszebb tudós és írói föladat! Kosztolányi a Kazinczyak, Kölcseyek, Vörösmartyak és Arany Jánosok példája szerint való nyelvész volt, aki mindig ihletett kézzel és szent hevülettel áldozott, diákos rajongással, édes anyanyelvünk szépségeinek. Aki nyelvünk szelleméhez, paragrafusokba nem pécezhető, örök és változó törvényeihez közelebb akar jutni, annak ajánljuk Kosztolányi Erős várunk a nyelv c. könyvét.» (Magyar Szemle 1940, 221.)

A kirurgus Grammatikus többhelyütt megmérgetett és minde-nütt könnyűnek találtatott.

IX. Bucusu a dilettáns Puristától.

Ez a nemzet legnagyobbjait szektá meggyö-törni, hogy sirva keresse őket, amikor már nincsenek. Ebben az országban a hazaáruló nevet minden időben a leglobbak szokták viselni, sulyos és nemes, szent kereszt gya-nánt erős vállakon.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Szekfű Gyula.

Majdnem tíz év telt el azóta, hogy — régi óhajok beteljesülé-séképen és nyelvészeti folyóirataink állandó gyakorlatának szent-esítésére — az Akadémia megindította nyelvmművelő mozgalmát. Az új nyelvvédelmi akció sok viszontagságon ment keresztül, az ujságok a nyelvészkedő patrioták légioját szabadították rá a tá-jékozatlan közvéleményre; a rádió, — igen helyesen — állandóan fölszinen tartja a divatossá lett nyelvészeti eszmecseréket, maga is nehezen tojástáncolva a tilalomfák és új jelzőablák útvesztő-jében; néhány nyelvvedő kiadvány enyhe kudarcol szenvedett, *pro* és *contra* nagy viták keletkeztek szavak és újból szavak körül, — egészen a dilettáns és ismeretlen Puristának nemrégén meg-jelent, nagy derűtséget keltő förmedvényeig, amit egy németnyel-vű kereskedőnk árusított *Pellengér-Pranger* címmel.

Mérlegelve az összes fölmerülhető szempontokat és az eddigi viták anyagát, tizenkét pontban foglalhatjuk össze — a magyar-ság, a hagyományok, a jözanság és a szellemi kultúra nevében — a hivatalos és publicisztikai nyelvvédelem ellenzékének tételeit és követeléseit:

1. A nyelvmművelést ne dilettánsok, hanem elsősorban írók, másodsorban tudósok irányítsák. — 2. Ne csak a szavakat gyo-

láljuk, hanem, legfőképen, a gondolkozást, a stílust nézzük. — 3. Ne bélyegezzük nemzetietlenné, rossz magyarnak a más-izlésűt és a nyelvi hagyományok védőit. — 4. Ne szégyelljük nyelvünk magyaros jövevényszavait. — 5. Ne terjesszük az ellenszenvet régi és szép »idegen« szavaink és latinosságunk iránt. — 6. Nincs biztos elv annak meghatározására, hogy melyik »idegen« szó fölösleges. — 7. A magyarosuló idegen szó hasznos szolgálatot tesz magyarságunknak és gazdagítja nyelvünket. — 8. A jövevényszó nem öli ki a régebben-magyar szavakat. — 9. Kazinczyék, Vörösmartyék nyelvújítása még hibáival is gazdagította nyelvünket. — 10. A mai epigon neologizmus és nyelvvédelem lehetőségeit tisztázni kell. — 11. Nem minden magyartalan, ami idegenszerű. — 12. A természetes fejlődés erői döntik el a mesterséges nyelv-irányítás sorsát.

1. *A nyelvművelődést ne dilettánsok, hanem elsősorban írók, másodsorban tudósok irányítsák.* Modern irodalmi és köznyelvünk megalapozásának hőskorában olyan művészi nyelvérzékű írók vettek részt az alkotás és kritika munkájában, mint Batsányi János, Baróti Szabó Dávid, Báróti Sándor, Berzsényi, Czuczor Gergely, Csokonai, Dugonics András, Faludi Ferenc, Gyulai Pál, Jósika Miklós, Kazinczy Ferenc, Kisfaludy Sándor, Kölcsey Vörösmarty. Sikert a mozgalmuk, mert az egész nemzet minden szellemi erővel egyesült egy közös föladat megoldására; mert négy évtizeden át szívósan harcoltak a nyelvnek akkor valóban szükséges megújulásáért; mert az újítást nem az idegen szavak üldözésére korlátozták, hanem nyelvünket öncélú teremtéssel tettek mindenféle irányban hajlékonnyá és fölösen is gazdaggá. Hajlandó az ember azt gondolni, hogy egy nemzet életében kétszer ugyanaz a szellemi erőfeszítés nem is jöhet létre. Egy huszadik századi nyelvújítás mindenképen másodlagos epigon kell, hogy maradjon. Hiányzik hozzá a hit, a hőskori szellem és — valljuk be — nyelvünk mai gazdagsága, hajlékonysága mellett nincs is rá szükség. Egy irodalom, mely Prohászka, Ady, Szabó Dezső, Szabó Lőrincet, Tamási Áront termelt, nem szorul arra, hogy ankéteken, szójegyzékekben, iskolai dolgozatokban, orvosi hetilapban istápolják. Amikor a nyelvében él a nemzet ígéje megszületett, még nem élt nyelvében a nemzet. Ma már íróiban él a nyelv. A nyelvművelő folyóiratokat pedig — Arany szavával élve — nem éneklők, hanem énektanárok tartják fenn. Sok hamisan éneklő is van köztük, sok szakács, aki elsőzsa a legjobb leveseket, de még hivatlan bába, sőt kuruzsló csoda-doktor is. Egy pillantás folyóirataink »nyelvművelő« munkatársaink jegyzékére: rengeteg ismeretlen név és néhány kitűnő tudós, akik azonban nem valamennyien tartoznak nyelvünk mesterei közé. Hát még a sok bogarászó iskolamester, félbemaradt filozopter, cédulázó, kivonatoló, szüklátóköri nyelvészinas, a haj-

bókoló *minorum gentium* köréből! És a dilettánsok serege, akik félművelt ujságok, reménytelen hivatalszobák íróasztalai mellől vagy más tudományokban sikertelen érvényesülni-vágyókból rekrutálódnak... Seholy egy igazi író. Pedig a mozgalom megindítója Négyessy László, azt hirdette, hogy a »nyelvművelés elsősorban az írók ügye, nem a tudósoké.« A polgári iskola II/B. osztályának növendékei is beleszólhatnak a nyelvelesztés férfimunkájába. *Risum teneatis amici...* A diák már *biflázni* sem mer, az igazgatót nem nevezheti golyózás közben *diri*-nek, viszont kritizálnia szabad a tankönyvek, az osztályfőnök magyartalanságait. Ez már a denunciació rendszerét vezeti be az iskolákba. Fölkavarták az egész pedagógiát, megzavarták a rádiót, rászabadították a hírlapokra a műkedvelők hadát, akikhez lelkesen csatlakoztak a »drogista-szakirányú kereskedő-tanonciskolai» tanárok, a »hivatásművészet tartalmi kellékeit magyaros nyelvhasználattal párosító» ügyvédek és más »kedvtöltő» (amatőr) szókigondolók. A tudomány kis diurnistái, büsképű téglahordói akarják Móríc Zsigmond »ragozási hibáit» korrigálni? (Persze, hamarosan kiderült, — Zolnai Gyula mutatta ki, Magyarosan 1936, 152 — hogy ezek a »hibák» régiségünkben és népnyelvünkben a legize-sebb mondattani sajátosságok közé tartoznak.) Pellengéreznek olyanok, akik nem tudnak magyarul, akiknek sejtelmük sincs nyelvfőrléne-tről és a hagyományokat ledöntenek, hogy helyükbe a maguk gyökértelen, híg és sötét, gátlásokkal haloványra betegített »magyaroskodását ültessék. Hát bizony, ez így nem lehet tovább, mert nyelvművelésünk szégyenletes nagyidai katasztrófája lesz belőle. Föl kell göngyölníteni az egész frontot és új alapokra fektetni a mozgalmat. Maga az a tény, hogy ezek a nyelvművelő folyóiratok évenként változtatják a szerkesztőjüket és szűkebb vezérkarukat, beszédes bizonyítéka az állandó kormányválságnak és belső krízisnek, amely nyelvvédő körökben uralkodik. Itt már csak az segít, ha visszamenekülünk az idegen szót, nyelvíjtást, dialektust józanul kedvelő, bölcs Arany Jánoshoz és megfogadjuk az ő tanácsát:

Valóban ideje most, midőn már az újítást a főmeg vette át, midőn nemcsak költő, író, tudós, hanem minden ember, ki valamit ír vagy fordít, legyen az bár egy boltcím vagy szatócs hirdetmény, jogot érez a saját hézagos szókészletében hiányzó vagy hamarosan eszébe nem jutott magyar szó és fordulat helyébe újat faragni, ideje, hogy a *hőzzáértők e rakoncátlan újítási dühöt mérsékelni megpróbálják.* (M. T. Akadémia, 1875)

Még Kosztolányi Dezsőből is idézhetünk erre az alkalomra. Az »Erős várunk a nyelv» című szép, posztumusz könyvben írja Kosztolányi, a magyar nyelvet támadó egyik külföldi tudóssal szemben: »Racionalizmus ez? Vagy nacionalizmus? Nem: ez nyelvészeti oligarchia.« Hozzátehetjük: kis kényurak, diktátori pózzal föllépő adminisztrátorok, demagóg frázisgyártók vet-

ték át a nyelvművelés fölötti uralmat, nagy költők és higgadt tudósok helyett.

*Apropos Kosztolányi: mégis van egy költő a nyelvművelők táborában. Kosztolányit a puristák a magukénak számítják. Irt is néhány ilyenfajta cikket. Egyet az Akadémiában be is mutatott »Négyesy öméltósága» elnöklete alatt. Az igazi Kosztolányi azonban a nyelvi szabadság és a művészi hatalom híve. Verseibe gyönyörű, színes »idegen» szavakat fűz: modern regényében és novelláiban az élet nyelvén ír, szövege a »mitugrász»-t a *plausibilis*-sel váltogatja, *jazz-band* hangjaira *one-step*-et táncoltat; tanulmányaiban pedig, épen az »Erős várunk a nyelv» c. kötetben, ilyen téglákkal erősíti nyelvünk várát: *licitál, nulla, civilizációs, apoplexiás, fanatikus, telefonoz, aszpirin, lomabik, patika*, stb.*

2. *Ne csak a szavakat gyomláljuk, hanem, legfőképpen, a gondolkozást, a stílust nézzük.* Itt megint a mélyen-magyar Arany Jánosra és az okos Kosztolányira hivatkozunk. »Sajnálattal vesszük észre — írja Arany (Voinovich-kiad. V, 11) hogy csaknem minden figyelem, érdek, szenvedély, törekvés, kutatási szomj a szavak teste körül forog; ami azoknak s így a nyelvnek is szelleme, a szavakkal élés, igaz magyarosság a kifejezésekben, a helyes, ékes *syntaxis* aránylag mellőzöttek, művelés nélkül hagyottnak mondható. Az etymologia... többnél-több vizsgálót vonz a körébe; de amaz eredeti értelem (*etymos*), hogy kelljen magyarul igazán beszélni, vagy írni, kevés méltatásban részesült.» Kosztolányi pedig ilyen megértő elveket hirdet: »Legnagyobb az érdeklődés a nyelvújítás leginkább szembeötlő célja, az idegen szavak kigyomlálása és helyettesítése iránt. Sokan most papábbak a papánál. Egyetlen egynek sem hajlandók megkegyelmezni. Cikkeket küldenek be nekem, melyeknek minden egyes idegen szavát vörös írónnal keresztezik be. Ezek a cikkek néha úgy vöröslenek rám, mintha a bírálók már megölték volna áldozatukat és kiontott vérével kenték volna be. Mások viszont az idegen szók használata mellett kardoskodnak. Szabad-e összezsugorítani gondolatkörünket, mesterséges béklyókat rakni magunkra? Nem egyértelmű-e ez nyelvünk elszegényesítésével? — ... Én egyik félnek sem tudok föltétlenül igazat adni... Csak annak van igaza, aki a belső nyelvújítást óhajtja. Lelkünkben kell megfoganni a vágynak, hogy a magunk nyelvén gondolkozzunk. Mihelyt eljutottunk ideáig, máris magyarul beszélünk, és írunk s a mozgalom teljes diadalt aratott... Csak a nyelv szellemébe való áhítatos beolvadás segíthet bennünket munkánkban... A nyelvtant nem lehet kaptafára húzni. Ahány szabály, annyi kivétel.» (131—138. I.)

Hogy a gondolkozás, a stílus mennyire lényege a nyelvnek, arra két példát mutatok be, a jóhiszemű, de naiv szerzők megnevezése nélkül. Az egyiket kéjgáz-stílusnak nevezném, a másikat pedig nebuló-írmórnak. Hírlapjaink, tudományos könyveink, falragaszaink és honfitársaink levelezései tele vannak ilyen csoda-

bogarakkal, sántító mondatokkal, helyesírást nélkülöző primitív-ségekkel; a szegedi női felsőkereskedelmi iskola értesítője, amelyet egy kir. főigazgató szerkeszt, olyan kócos, kiscimnázista nyelven jelenik meg, hogy fogalmazása az elégséges érettségi dolgozat mértékét sem üti meg...

Íme, a kéjgáz-stilus, amely valóban veszedelmes nyelvünkre, mert a gondolkozás gyökereit támadja meg:

Görög fáklafényénél az aegyptológia utvesztőiben kutatni kockázatos kaland . . . A diadalmas értelem hányaveti fontoskodással könnyedén ereszkedik a hiszékenység kényelmes völgyébe . . . Felkapott vélemény szerint állami erőforrások híján a sorvatag hit maradék vérsavója elapadt . . . Az ősi nagyság foszladozó gyászleplere kárhoztatott szellemalakok az értelem hajnalának halvány derengésekor hatalmasodtak el a Nilus fekete televényén . . . Itt a delelő napkorong, Ráktérítőt suroló röptében, függőlegesen zudítja tüzes szigonyait a vak és kopár bérczek kéterejű kényuralmának sötétről tömzsiökké dermedt szörnnyállataira . . . Julius Caesar Moloch-torku kelepcecjét a ptolemaeusi tekercshalmok megsinlették ugyan, de Marcus Antonius lovagiassága a műbarát Pergamon tudományos ér.ékeivel kárpótolja a Hethor-tisztelő királynő büszke fővárosát . . . Amott az ősi-Esz kimeríthetetlen fénytengerének párányi gyémántcseppjét szürcsöli fel a sóvár viz. Anya s az imént kigyullt lidérc bágyadt villódzása már ezerszinű életbarázdát szánt a Világtér lomha habfodrain. . .

Hibátlan és magyaros itt minden a Nyelvcsöszök szerint, és mégis, mintha valami halandzsza-nyelven íródott volna. És most nézzük a nebuló-irmodort egy nagytekintélyű tudósunk iskola-könyvéből:

Szent István a *haragos kardrántást* bünteti legszigorubbán . . . Egy hüvelyben két kard nem fér el, *Ezzel* izgatta Vid bácsi ispán Salamont a hercegek ellen . . . András király két évvel utóbb halt meg, *miután megérte az örömet, hogy harmadszor is megnősült* Beatrix eszei ögrófkisasszonnyal . . . Tatár nők és gyermekek *játszva nyilazták le* a magyar nőket és gyermekeket az Alföldön . . . Béla irt a pápának, hogy kár volt a francia királyt kereszties haddal Egyiptomba *ereszteni* . . . Albrechtet 300 *befonthaju, szakállas magyar* segítette . . . Zách leánya a királyné udvarhölgye volt s megsértette őt a királyné öccse . . . Lajos király vakmerően kitelte magát a veszélyeknek. Egyszer ő is felmászott létrán az ostromlott vár falára, *de* nagy kő lesodorta. Akkor a magyar urak megmondták neki, hogy *nem illik királynak falra mászni* . . . Lajos utána ugratott, a legényt kihuzta *és fejfelé kirázta belőle a vizet.*

Látjátok, feleim, mik vagyunk! Kéjgáz-tudósok és nebuló-magyarosankodók vagyunk.

3. *Ne bélyegezzük nemzetietlennek, rossz magyarnak a más-izlésűt és a nyelvi hagyományok védőit.* A nyelvvédők, — tisztelet a kivételeknek, — általában igen haragos emberek. Ha rövid az érvük, megtoldják egy haragudás bök- és pöflabdaccsal, amitől ellenérv-sorvot és kedvszottyantási csökkiszenvet remélnek. Mért magyartalan, aki védi az idegen szavakat és

az idegenszerűségek kérdésében is körültekintésre int? A magyar multnak csaknem valamennyi, legmagyarabb és legértékesebb képviselője, költőink, íróink, tudósaink *anathema* alá kerüljenek? Megtagadjuk európaiságunkat, amelyről elmélkedve írta Makkai Sándor, hogy »a lelkiségre, humánusra, kultúrára, emberhez méltó életre vágyó magyarság mindig európai volt és az is marad»? (Debreceni Szemle, 1937, 6.) Kiss János superintendens, Berzsenyi istápolója, talán nemzetietlen, magyartalan volt, mert az idegen nyelvekből való gazdagodást ajánlotta nyelvművelőinknek, a »magyar nyelvnek állapotjáról» írott bámulatosan eszmegazdag könyvében (1806, 86)? Ime:

(A nyelvművelő tehetsége:) a szükséges idegen szókat szokásba hozák . . . A magyar nyelv gazdagítására nézve **szükséges valamely idegen nyelvből kölcsönözni** . . . Nem csak az eddig bevett idegen és megmagyarosodott szókat kell megtartanunk, hanem még többeket is kell idegen nyelvekből kölcsönöznünk . . . Az idegen nyelvekből vett szóktól némelyek a magyar tudósok közül úgy irtóznak, mint anyai nyelvük pestisétül. Az ilyenek nem tudják, vagy elfelejtik, hogy minden kiművelt nyelvek gazdagságuknak nagy részét más nyelvektől kölcsönözték. A német nyelv vajjon nem a deák és francia nyelvnek köszöni-e számtalan szavait? A francia, olasz és angulus nyelvek pedig egészen elmerítették ősi örökségüket az idegen szavak tengerébe és mégis ki nem tudja, hogy csudálkozásra és irigységre méltó virágzásban vagnak? A rémaik vajjon nem plántáltak-e sok szókat a görögöknek nyelvéből a magukéba? Ugyde a magyar nyelv szűz nyelv s aki idegen szókat kever belé, megszeplősíti azt. — Ez az ellenvetés egészen nevetségesnek látszik lenni. Mivel szűzebb a magyar nyelv a német, tót és deák nyelveknél? Ha ezek a nyelvek **az idegen szók felvétele által meg nem betelenedtek**, mely gyalórság volna a magyarra nézve olyasmit szentségtörésnek tartani, ami minden nyelvnek nagyobb virágzására szolgál?

Jókai szintén nemzetietlen volt a Magyar nábob-hoz csatolt végszavában? Arra a vádra felel: »miszerint nagyon sokszor használja az idegen szavakat.« Két érvet hoz föl. »Ha tréfálni akarnék, azt mondhatnám, hogy annyira bele voltam merülve azon kor tanulmányozásába, hogy még nyelve is rám ragadt.« Kénytelen őszintén megvallani, »miszerint... a végletekig vitt purizmust azért nem szereti, mert újabb időkben avatatlan, a nyelvek jellemét nem értő nyelvészek annyira elszaporították a rossz új szavakat nyelvünkben, hogy kénytelen a régieket visszakérni.« Szarvas Gábor, — akinek magyarságát talán nem vonják kétségbe a dilettáns Puristák, hiszen akkor a szobrát menten el kellene távolítani az Akadémia melletti parkból, azaz sétányból — úgy nyilatkozott, hogy épen az idegen szavak üldözése vall nemzeti gyöngeségre:

Mire tanít bennünket a tapasztalás? Arra hogy a tudomány hangos követelésének ellenére is testünk-lelkünk borzad az idegen szók kérdésének hallatára, Honnan e borzalom, miben rejlik e kézzel-lábbal való ellenküdelemnek az oka? Mást alig tudunk felelni rá, mint: **egyik kiváló gyöngeségünkben, hluságunkban . . . A meghonosult**

idegen szók többé nem idegenek, hanem sajátunk; s ennél fogva kiirtásukra, hisszük, még a legérzékenykedőbb, legtulhajtottabb nemzeti-eskedés sem akar gondolni. (Magyar Nyelvőr 1882, 304.)

Sajnos azonban, hogy a dilettáns Puristák nagyon is gondolnak ilyesfajta gyökeres kiirtásokra és sok más, nyelvregulázó atrocitásra; még a magyar parasztot is *móres-ra* tanítják.

Volf György kitünő nyelvészünk annakidején szintén tiltakozott a nemzetietlenség vádjá ellen és rámutatott az idegen szavaknak arra az előnyére, hogy olyanok, mint a régi magyar gyökérszavak:

Az idegen szóban sohasem érezzük, hogy mi módon van képezve, tehát jelentését nem az egyes részeiből találgatjuk, hanem csak úgy egészben véve ismerjük. Nem érezzük és nem is érezhetjük . . . E tekintetben tehát az idegen szavak tökéletesen hasonlítanak saját ugynevezett forszók szavainkra . . . Azért sohasem tartunk attól, hogy nyelvünk szerkezetét akármilyen csekély mértékben is megváltoztassák. Pedig ez a fő meri nem a szavak, hanem a szerkezet teszi a nyelvet nemzetivé. (Magyar Nyelvőr 1872, 444.)

A magyar paraszt talán magyartalan és nemzetietlen, mikor a *föltöstök* után a *lájbjaja* zsebéből kivesszi a *masinát* és az *ámbituson* rágyujt a pipájára? Féltség a parasztot a *propagandától*, de szabad bejárása van hozzá a *Schnoll*-nak, a *Dreher*-nek, a *Stülmer*-nek... Sok idegen szót használni nem magyartalanság, legfeljebb *pedáns póz*, *komikus affektáció*, tudós nagyképűség, ha valaki a *touti prix* dokumentálni akarja *erudiciójának maximumát* és *akcentuálja*, hogy nem *kommunikál* a *dilettáns purizmus* és *lingvisztikai xenofobia principiumaival*... Ilyen ártatlan humorú mondatokat szokott büszkén szerkesztgetni a kismagyar-horizontú Purista a szélesebbkörű magyarság híveivel szemben. A legtöbb, amit elér, hogy összeeszkábal effajta könnyen kéznél levő mondatot (ez a könnyűség is mutatja, hogy idegen szavaink mennyire magyarok már) és akkor eljutottunk végre — nem a magyartalan nemzetietlenséghez, hanem a derék Perföldy Tóbiáshoz, akinek minden mozdulata magyarabb, mint a felszegen magyarkodó Puristáé. *Ne quid nimis!* Zárjuk le a vitát. *Punctum.*

4. *Ne szégyelljük nyelvünk jövevényszavait*, mert akkor a magyar szótár harmadát tűzbe kellene vetnünk. Törődjünk bele abba a történelmi ténybe, — amelyhez hasonló a kelta-latin-germán keveredésű franciáknál és angoloknál, a szlav-germán poroszoknál is megtörtént, — hogy nyelvünk finnugor, török és indogermán elemekből alakult ki, aminthogy a magyarság ethnikumá is nem tiszta finnugor, hanem török és indogermán keveredéssel alakult ki mai büszkeségünkkel a szentistváni keretek öztött. Ez a szempont megérdemelné, hogy mélyebb indokolást nyerjen és a magyar nacionalizmus tudatába utat találjon. Itt csak Szvatkó Pálnak »Indogermán magyarok« című tanulmányából (Apolló 1938), legyen szabad idéznem néhány mondatot: »Az indogermán keveredés

nem szégyen, hanem a magyarság megnyerő és átalakító tehetségének bizonyítéka... Magyar csodálatosság és magyar vonzóerő... Az indogermánok büszkén csatlakoztak a Habsburgok erőszakoskodásaival viaskodó nemzethez, mint Kossuth, vagy Petőfi családja... A történelemben nem ritka a hasonló jelenet, amikor új nép születik különböző más népek konglomerátumából.»

Akiktől mi kaptuk a szavakat, azok éppannyit kaptak másoktól, tőlünk is. Az *akác*, a *kukorica*, a *burgonya*: tengerentúli növények és mégis jellegzetesen magyarrá lettek. Az idegen szómagból buja tenyészlet virult ki magyar földön. A szláv *csin* szóból lett a *csinos*, a *csinosít*, a *csinja-binja*, nyelvünk *csinosodása* és az idegen szóval *csinján* bánni nem tudó Purista *csintalankodása*, a nyelvújítási *csíny*, Széchenyinek *csinosult* szava... Ki gondol itt már idegen eredetre s ki haragszik a valamikor idegen *csin*-ra, hogy új földesúr lett Magyarországon és utódaiban megsokasodott? Igen relatív fogalom a szótári eredetiség, leginkább csak a demagóg frázisgyártás ködképeiben él. Az igazi eredetiség a gondolkodásban, a formarendszerben rejlik, bár ez is alá van vetve változásoknak, belső és külső hatásoknak. Ha azt mondom *dokfor* helyett, hogy *tudor*, akkor ugyanazt az -or képzőt használom, mindkettőben; a »dok« hangkombináció pedig megvan a magyarban is (»tudok«); a »tud« viszont latin szótöredék is lehet (»studió«). Sok olyan idegen eredetű jómagyar szavunk van, amiről még csak annyit tudunk, hogy nem finnugor, de származása nincs kimutatva. Volf György, akinek nyelvújítási-elleni elveivel, germanizmus-perszekutórságával egyébként nem értek egyet, az idegen szavak természetes csereforgalmáról a következő megszívlelendő dolgokat írta:

A nyelvtudomány mindenütt mutatott ki idegen szavakat . . . A nyelv szívósan ragaszkodik minden oly szóhoz, melynek szükségét érzi . . . E részben nem tesz különbséget eredeti vagy nem eredeti szavak között . . . Az idegen szavakat csak úgy lehetne elküldni, ha a nemzetek egymással nem érintkeznének . . . Jól értsük a nyelv tisztaságát, mert mi van tisztábban mondva, ez-e: *enyém feleség hagyta övét téli felöltő igazítani*, vagy ez-e: *plebánosunk megreparáltatta templomunk ablakait*, amelyben nincs egyetlen eredeti? A nyelv tisztasága nem kívánja az idegen szavak kiirtását, hanem csak azt, hogy ne legyenek vad idegen hangzásúak . . . Nem az egész nyelvet vesszük tekintetbe, hanem annak **igen primitív elemeit, a szavakat**, melyek maguk még korántsem nyelv, valamint egy rakás kő se ház . . . Még mindig abban a mámorban szenvedünk, melyből a németek már a múlt század elején szrencsésen kiépültek . . . A németek mosolyognak rajtunk, mikor a *klórsavanyu kálit* elnevezzük *halsavas haméleg*-nek; hiszen rosszabbított kiadásai vagyunk azon embereink, kik a *Zigarre* helyébe *Rauch-Kraut-Mund-Stengel-Nasen-Dampfer*-t csináltak . . .

5. Ne terjesszük az ellenszenvet régi és szép »idegen« szavaink és latinosságunk iránt. Ne mondjuk az idegen szavakról, — mint egyik választékos izlésű Puristánk teszi, — hogy

»céda, nemzetközi, faramuci szólotyók», mert akkor övele együtt valamennyien bűnösnek találtatunk és nyelvünk harmadrésze »ki-brudalni való» lesz. »A szavakban benne van a nép történelme, csínján kell tehát bánni az újítással, nehogy kigyomláljuk régi szép szavainkat» — írja igen helyesen egy H. B. jegyű szerző, az újabban divatosá lett hirlapközi nyelvviták során (Esti Kurir 1940, jul. 27). Ezrivel vannak az évszázadok óta meghonosult »idegen» szók (*optimizmus, misztika, primitív, realitás, etika, géniusz, dekorum*, stb.), amiket az új nyelvvédő mozgalom dilettáns túlzói halálra ítélnék. Ma már iskolásgyermek és felnőtt tele van félelemérzéssel a terror miatt, amellyel ezek az epigon nyelvújítók föllépnek. Miután gyermekkorunkban — helytelenül — belénk nevelték, hogy a nyelvújítás rengeteg rossz és németes szót gyártott, (kedvenc, tanonc, vérszegény), amiket kerülni kell; inkább használjunk helyettük idegen szavakat(!) — most a másik végletbe taszítódunk és nemzeti lelkiismeretünk *skrupulizál*, ha *skrupulusunk* van és nem használjuk a nyelvújítási *aggály*-t. Nem merünk fűre lépni a sok *műtanrendőr* miatt, pedig gyermekkorunkban még *longamétáztunk* idegen szóval a nyelvújítási *lövölde*-téreken. Nem az idegen szó öli ki a részben szintén idegenből jött magyar szavakat, hanem a rémhírterjesztő Purista némítja el hagyományos szavainkat. Főleg latinos szavainkra haragszik a nagyfokú stílusérzékhiányban szenvedő Purista. Tudatalatti oka sokminden lehet ennek az esztétikai *xenofóbiának*. Csak egyet valószínűsítsünk: a Purista vagy egynyelvű, tehát ösztönszerűleg kényelmetlen neki az idegen forma, vagy rejtegeti bilingvizmusát és mindent kiölne, ami erre a kétnyelvűségre emlékezteti. Pedig Zrinji is kétnyelvű volt, Széchenyi is: magyarságuk nem vallotta kárát.

Csak az idegen szavak és a nyelvújítás kibéküléséből fakadhat a magyar nyelvnek virágzása, amint már bölcsen megmondotta elindulásakor a Magyar Nyelvőr (1872, 294):

Valaki szemünkre lobbantja, hogy nagyon sűrűn s gyakran minden szükség nélkül idegen szókat használunk s ezáltal elkorcsosítjuk nyelvünket. Mi az idegen szókat a tudományban nemcsak célszerűeknek, hanem az egységes, minden nemzettel közös tudomány szempontjából mellőzhetetlennek is tartjuk. Ha valamely külről vett szó már meghonosult, az többé nem idegen, hanem édes sajátunk, egészen a miénk. Ki merné például állítani, hogy ez korcs magyarsággal van mondvá: *Pomvás. gyémántos rámáju tükrököt szállítottak a királyi udvarba?* Pedig hát egy szó kivételével mind idegen nyelvből került hozzánk. Sőt még a világos, észrevehető idegen sem rontja úgy a nyelvet, csak magyarosan szerkesszük, mint a nyakaszegett eredeti. A *klerikusok teológiát studióznak a szemináriumban* — hasonlólihatatlanul jobban van mondvá, mint ez: *A paponcok egélytantanoznak a papnöveldeben.*

Tudja ezt mindenki, de az idegen szavak elleni demagógia csábítása oly nagy, hogy még legkitűnőbb stilisztáink is karjaiba hullanak. Így például Harsányi Zsolt, akinek szép Liszt-élet-

rajzából (1936) a következő — szerintem nagyszerűen színező, szerinte nyelvünket beszennyező — »idegen» szavakat halászom ki találomra: ária, talián, liberális, (mért nem szabadelvű, ha már a szláv szabad-ot szabad volt átvenni?), opera (dalmű), kulissza (színfal), komponál, brácsa, cselló, taktus, szekta (felekezet?), boulevard, akkord, esztétika (széptan), pedáns, póz, skandalum (valóban skandalum!), fantasztikus, szimfónia, fantázia, demokrácia, melódia (elég dallamos szó!), passzázs (??), virtuóz, drapéria, lottéria, reverenda, memoár, harmonizálás, glória, memorandum, muzsa (nemtő?), index, klérus, poeta (költői szó!), technika, paragrafus (cikkely), protekció, filiszter, misztikus (erre igen haragusznak, de csak a dilettáns puristák), szimfónia, theológia (hittudomány), dirigál (vezényel), gvardián, antiszemitizmus, tetralógia! (hármasmű), dogma, etikett, pingál (föst), stb. Irtsuk ki az idegen szavakat a nyelvekből: megszűnik az irodajom.

6. *Nincs biztos elv annak meghatározására, hogy melyik idegen szó fölösleges.* Minthogy szókincsünk harmadrésze nem finnugor, hanem török és indogermán, ezt a tételt »fölösleges» bizonyítani. A jövevényszó megelőzőleg honosult idegen szó volt, azelőtt közhasználatú idegen szó, még előbb »fölösleges» idegen. Es mégis gyönyörű magyar szó lett belőle... A határok bizonytalanok és stílusrétegek, társadalmi stílusok szerint ingadoznak. Ha 1940-ben lezárjuk a *sorompót*, megfosztjuk nyelvünket egy fontos gyarapodási lehetőségtől, amire koronatanú maga a német sorompó... Az idegenszerűség és az asszimiláltság foka egyéni mérlegelés dolga. Ebben maguk a puristák sem értenek egyet. Van, ki az *oxigént* magyarítja *élenyvé*. Más az *ezeréves misztikát* akarja *rejtélyes* okokból üldözni. Ujított szavaink sokkal fiatalabbak, mint a hazánkban élő idegenek. Hozunk be *numerus clausus*-t (vagy szláv-török szóval: *zárt-számot*) az idegen szavakra? Évente hat százalék idegen szó magyarosodhatik meg? A többi várhat jövőig? Bizzuk az időre, a nép természetes ösztönére! Minden szürke elméletnél jobb magyarosító és jobb »védekező» az Élet.

7. *A magyarosuló idegen szó hasznos szolgálatot tesz magyarságunknak és gazdagítja nyelvünket.* A nyelvtörténetben és nyelvészeti-kabán való félműveltség, a *zszurnaliszta* (nem újságírói!) fölületesség *zamos*, *remek* magyarságunk szegényülését jósolja az idegen szavak megmagyarosodásának következményeképen. De nem jósolhatná, a németé *zamos*, a szláv *remek* nélkül. Az idegenből jött jövevényszó leginkább épen a purizmus szótárát gyarapítja, mert a puristák halásszák mindenáron a jóízű, népies, *zamos* szavakat, ezek pedig legtöbbször jövevények. Nyelvünket gazdagította, hogy a gazdag mellé átvettük az olaszból a *doge* szót és *duzs*, *dus* lett belőle. Nyelvünk szinonimákban való bőségét az idegen szavak befogadásának köszönhetjük. Például az idegenből jött pénznemek szavai rengeteg lehetőséget adnak fi-

nom különbségtevésekre és nyelvünknek önmagából való továbbfejlesztésre. *Talentumos* ember, *filléres* gyors, *krajcároskodás*, »nem ér egy *fabatkát*«, *garasos*, »egy *polturát* sem«, *picula*, »fogához veri a pénzt«: mindezek nem fölöslegesek, sőt nyelvünk gyönyörű színezői, bár valamikor talán fölöslegesnek látszottak. A súlymérték idegen szavaiból lett a *fontoskodás*, a *latolgat*, a *kilós* ruha, a *mázsaszámra*, a *tonnatartalom*, a félgrammos aszpírín, a tizen-négykarátos gyűrű. Ha minden jövevényszónak csak egy származéka van, pedig több is keletkezett, akkor nyelvünk már *duplaannyival* gyarapodott, mint amennyi a befogadott jövevény száma. A szláv *darab*-ból lett a *darabos*, a »sabolja-*darabolja* magyarán«, a *szindarab*, az *eldarabol*. A szláv *patak* tovább *patalk*-zik nyelvünkben. A szláv *szabad*-ból *szabadon* nőtt ki a szép magyar *szabadság*, a túlbuzgó Purista *szabadossága*, a *szabadító*. A szláv *derék* nem félt az idők mohától és *derekesan* megállotta helyét, még segített is magyarul mondani a latin *derekszöget*. A szláv *kincs*-ből lett a *kinces* Kolozsvár. A francia *kilincs* adta a *kilincselést*. A szláv *erdő* nélkül *Erdélyt* talán ma is Dáciának neveznök. A török *deli* adta a *daliát*, Vörösmarty *Szüdeli*-jét, Arany *daliás* időit. Micsóda gazdagság! Egy idegen szó három magyart csinál, a szláv *bolond* is csinált, ha nem is száz bolondot, de legalább tíz magyar szót, a »*helebolondultam* magába« dalrészlettől a visszaidegenesedő, de mégis népies *bolondériáig*... A francia-német *hasard*-ból lett a *hazardjáték*, a *házsártos*. A szláv *vitéz*-ből a *vitézség*, a *vitézlő* jeleskedik. A szláv *zsír* nem ártott a »*halzsiros*« atyafiságnak, a szláv *kín*-ra alapul a magyar *kínoz*, *kínpad*, Krisztus *kínszenvedése*. Az oláh *kópé*-ből lett a *kópéság*. A szláv *parlag* sem hevert *parlagon*: belőle született a *parlagi* nemes, a *parlagiás* röpiratstílus... Azt gondolja a Purista az ő szívében: új, csinált szót állít a csirájában-elfojtás, vagy magzatelhajtás következtében magyarrá sem születhetett idegen szó helyébe. Az új szó igen helyes, ha olyanokat faragunk remekbe, mint az *emlény*, a *küldönc*, az *erény*, a *lég*, a *jog*, az *inga*, az *anyag*, a *szakadár*. Ezek valóban újak, még a »gyökerük« is új vagy ritka. A mai kontár nyelvújítás azonban nem gyárt új szót, csak kiemel a mondatból két meglévő, tapadásos szót (rang-rejtve, ami csak annyira »új« a rang-hoz és rejt-hez mérve, mint amennyire a »könnyhullajtva«, a »könny« és a »hullat« mellett) és azt mondja nekik: házasodjatok össze. Nem kell a magyar szavakat biztatni. Amúgyis összetapadnak azok, a közvetítő Purista buzgólkodása nélkül. Babits szavai mondatból, nyelvújítási közvetítők kizárva: »megmodernigényesült«, »sohamegnemelégedés!« Gyönyörű, költői lelemények ezek, a prózaikus Purista nem is tud róluk. De kinek jutna eszébe, besorozni őket valamely idegenszó agyonütésére?

Tegyük föl azonban, hogy sikerül a ráhibázó Puristának szerencsés új szót gyártania: akkor is nyelvünk gazdagodására válik,

ha mellette megmarad a régi; a »jog» mellett a *juss*, a »pengő» mellett a *forint*, a »zene» mellett a *muzsika*, a »pénztárfőül-vizsgálás» mellett a *békerevizió*, »épségben maradó testünk» mellett az *ország integritása*. »Tanár» és *professzor*, »közíró» és *publicista*, »közébdé» és *bankett*, »déli étkezés» és szláv *ebéa*, »esti evés» és szláv *vacsora*, »lelkész» és *páter*, »gyárt» és *fabrikál*: ketten többre mennek, mint magukra maradva.

8. A *jövevényt* nem öli ki a régebben-magyar szavakat. Ezt nem kell bizonyítani, mert az ellenkezője nincs bizonyítva. Csak nagyhangú frázisokban szerepel, tudósok sohasem állították. Legfőjebb két-három szóról lehet szó (*atval*), de a helyükbe jött idegenek (*mostoha*) annyira magyarok, hogy csak a nehezen bogozó szófejtés tudja idegen eredetüket kimutatni. Magyarok, mint amilyen magyarok a német eredetű Bátoriak, Erdély fejedelmi családja, vagy a szintén német ősöktől származó Pázmány Péter, nem is szólva a töröknevű Árpád-fejedelmekről.

Használjunk mindenféle, minél többféle szót, annál biztosabb, hogy egyik sem fog kihalni.

9. *Kazinczyék, Vörösmartyék nyelvújítása még hibáival is gazdagította nyelvünket.* Háború előtti stilisztikáink még belenevelték az ifjúságba, hogy kerülni kell a hibásan képzett (pl. a *képez* íge maga is!), vagy németesen összetett szavakat (*dagálydús, tejszegény*). A *jogerős* hibás szó volt, de ma már a szokásjog alapján *jogerős*. Ki törődik 1940-ben azzal, hogy a 153 éves újonc hibás képzés? Magyarabban hangzik, mint a helyette újabban használt hivatalos *állításköteles*, amely a német »stellungspflichtig» szolgai letükrözése. A nyelvek változnak, mégpedig igen szabálytalanul. A francia a latin *amabo* helyett ma úgy fejezi ki magát, hogy »szeretni-van-nekem». Minden relatív és történelmi fejlemény a nyelvben. A porosz csúnyának tartja az éneklő, lompos ejtésű sváb beszédet; a sváb mosolyog a poroszok precíz pattogásán. A délfraancia komikus alak a párisi színpadokon. Illyés Gyula, mikor föntjártészaki rokonainknál, elmondta a Miatyánkot magyarul egy finnugor testvérünknek. A zürjén csóválta a fejét édes, gyönyörű anyanyelvünk hallatára és annak a véleményének adott kifejezést, hogy alaposan elrontottuk a zürjén ősnyelvet...

Nyelvújítás és orthológia kössenek sürgősen érdekházasságot! Az sem baj, ha szerelem lesz belőle.

10. *A mai epigon-neologizmus és nyelvvédelem lehetőségeit tisztázni kell.* A hangos hírveréssel megindított nyelvújító mozgalom eddig vajmi csekély eredményre mutathat rá. Mindössze három szó az, amit fabrikálni tudtak: *rangrejtve* (incognitó), *lelátó* (tribün!) és a *hírverés* (propaganda). Lehette vitatkozni róluk, de ám legyen: használjuk őket olyan esetekben, mikor az idegen nem elégít ki. De most már e három csenevész újszülöttért pusztítsunk ki ezer jövevényt, csak azért, mert szüleik a határon ki-

vülről származnak? Hiszen marad még lehetősége a nyelvvédelemnek a következő téreken: a) Harc a kéjgáz-stilus ellen; b) a nebuló-irmodor megnevelése; c) régi szavak fölújítása; d) népies kifejezések fölvétele; e) költők és írók nyelvi szépségeire, tudósok világos, okos érveléseire való rámutatás, vagyis hamishangok hírverés útján való közveszélyes terjesztése helyett a jónak propagandája; f) a szavak jelentés-finomságainak, érzelmi árnyalatainak épségére való ügyelés, perszekutorság helyett egy jó magyar szótár szerkesztése; g) a gondolkodás, logika hibáival szemben: jóakarató fölvilágosítás; h) a mondatszerkesztés ellenőrzése, a mondat fonetizmusának, jóhangzásának ápolása; i) a stilustalanságok, izléstelenségek pellengérezése; j) hivatalos nyelvünk rébuszainak megfejtése és föloldása, mert oda jutottunk, hogy például a katonai ügyosztályok plakátjait meg sem értik a sorozásra várók; k) »lángostor« helyett iron, legföljebb *irónia*, esetleg az eddigi pellengérezők elrettentő példáinak leleplezésével; l) szófaragás a nyelvújítás — sajnos nyelvvédőktől már diszkreditált — módszereivel: képzők, csonkítás útján, lehetőleg az összetételek kerülésével és a *műtanrendőri*, a *géperejű-társasbérkocsis* szellem mellőzésével, de semmiesetre sem úgy, amint egy hóbortos Puristánk csinálta, aki olyan torzszüleményeket ajánlott, hogy még a szerkesztője sem vállalta értük a felelősséget (Magyarosan 1937, 105).

Humor kedvéért idézzünk ezekből a kóros szófaragványokból. Azt javasolja például az ismeretlen Purista, hogy *agonizál* helyett mondjuk: »az utolsót rugja«. Megköszönnék az agonizáló hozzátartozói. Az ilyen nyelvvédőkkel szemben sürgősen orvost kellene hívni. A korzó helyett mondjunk *ballagó-t*? A »ballag« szép szó, nem is fenyegeti semmi veszély a korzó részéről, de nem illik olyan helyre, mint a Duna-korzó, ahol nemcsak ödöngenek, hanem ülnek is, mégpedig a »ballag-már-a-vén-diák« gondolat- és érzelmvilágától távol álló emberek... Ne zavarjuk össze a dolgokat ilyen bántó stilustalansággal! A purizmus egyébként itt megint leleplezte önmagát. Elvben csak a »fölösleges« idegen szavakat üldözi, de a gyakorlatban igen szűkre korlátozza az amugy is relatív »fölöslegesség« értelmét. A korzó régen meggyökeresedett szavunk, hangzásra sem csunyább, vagy idegenebb, mint a »vadorzó«, a »porzó«, a »torzó«, s a „borzol“. Mért kell „magyarításra“ gondolni, hiszen magyar?

Irritál helyett az elmés javaslattevő a *bizgat* használatát ajánlja. Mit gondoljunk az olyan nyelvművelőről, aki nem érzi, hogy a »bizgat« kofák, bakák és hohányók szokészetéből való? (Persze, a baj ott van, hogy a pellegérező Purista ezeket az egyébként érdemes honfitársainkat teszi meg a szép magyarosanság eszményeivé, még pedig *expressis verbis!*) Aki a *misztikus-t* »regebeli«-nek magyarosítja, van annak sejtelve filozófiáról, nyelvkulturáról? Az olasz *patália*-ra, — ami igazán magyarosan hangzik és hangulatossága miatt semmiképpen sem nevezhető fölösleges szónak, hiszen a légynek sem árt, — a *csatara* szokatlan hangfestő szót ajánlja a túlbuzgó Purista, Nem lesz *patália* belőle, ha megmarad a »*patália*« és nem írta ki a »*csatara*« . . . Naiv dolgok ezek. Humoros és apurizmus elveinek kénytelen-kelletlen megtagadását jelenti, hogy a gyógyjavallt magyarítások között szerepel a *paragrafusrágó* és az *aktaszagú* is, mint kifogástalan idegenszópótlék! A balkezes purizmus nem tudja, mit csinál a jobbkez. Mert a Magyarító Szótár szerint a *paragrafus* maga is helyettesíthető, mégpedig a »*cikkely*« szóval. *Paragrafusrágó* tehát — a dantei módon saját bűnével büntetendő purizmus szerint — nem más, mint »*cikkelyrágó*«. Váljék egészségére. Már-már új horizontok libegnek elénk és a kitesztogatott magyar nyelvben, az »élősdiek kiirtása« után, ilyen szép virágok díszelnek: majd: *sürge* (agilis), *bódé* (»barakk« helyett, a dilettáns purizmus ugyanis nem tudja, hogy a »*bódé*« a »*Bude*« magyarosított alakja, ugyanaz a német szó, amely triviális formában és jelentéssel mint »*budi*« honosult meg a bakák és hohányók nyelvében), *torlat* (barrikád), *életrajzos* (igen kedélyes, a *biografus* helyett), *csevejde* (canaille, bár az újszülött túlságosan sipitózó a »*csöcselék*«, a »*gazember*« megjelölésére), *dikó* (chaise-longue), *vajákos* (sarlatán), *rselleng* (cirkál, például a hadihajó: »*csellengő*«, hogy nyelvünk szebben legyen kicirkalmazva és ne legyen cirkusz belőle!), *tapsos* (claqueur), *kisvizsga* (kollokvium, pl.: »*lekisvizsgáz*«), *szájong* (deklamál), *morfinkórságos* (morfínista, pedig ez az utóbbi sokkal magyarosabb, v. ö. egyelemista, kollégista, drogista, patvarista, sipista, kórista, pápista, dalárdista, kongreganista, elemista és purista, azaz pur-kórságos!), *elkontárol* (»*paccol*« helyett, bár a kontár is német szó), *hallatlankodik* (protestál, amiből következnék, hogy a protestáns ezentúl »*hallatlankodó*« lesz, ami valóban hallatlan dolog!), *svattyuz* (pumpál, ez megjárja, a *szivattyuz*« kap egy kenyerespajtást, aztán pumpálhatnak együtt!), *lafancos* (slampos, bár nehéz eldönteni, melyik slamposabb), *nemi varázs* (sex appeal: helyett, bántó stílusalanság, nem is szólva arról, hogy épen azért mondunk eufemizmussal *sex appeal-t*, hogy ne kelljen nyiltan *nemi varázs-t* mondani, ami egyébként olyan választékos, hogy már sértő!), *guriga* (spulni, ami persze nem is azonos a gurigával), *martol* (strandol), stb. Pintér Jenőt

és Gárdonyi Gézá-t idézzük ezzel a ferde szellemiséggel szemben: »Vigyázzatok, nehogy az egész nyelv-művelő mozgalom az idegen szavak túlzott és egyoldalú üldözésére korlátozódjék. Ne tiltsuk el a tanulókat a *szervusz* szó használatától, mert ez már kisiklása a mozgalomnak... Jól mondta Gárdonyi, hogy lehet csupa magyar szóval is magyartalanul beszélni.» (Magyarosan 1937. 101.)

11. *Nem minden magyartalan, ami idegenszerű.* A szokás sok mindent szankcionál, ami eredetileg hibás, vagy idegenszerű volt a nyelvben. Már a római grammatikusok megróttak olyan kifejezéseket és szerkezeteket, amik a mai francia nyelv klasszikus »tisztaságát« alkotják. Gondolkozásunk és vele a nyelvünk állandó átalakulásban él. A Halotti Beszéd korában így beszéltek öseink: »adotta vala neki paradicsomot házáá»; ma pedig így mondanók: lakóhelyül a paradicsomot adta neki. Az idegenszerűség bántja a nyelvérzékét és az egészséges ösztön vissza is löki. De befurakodik, néha népies úton is. Ilyen németesség a *jól néz ki*, a *hogyan néz ki ez a dolog*. Beszédben már nem tudjuk megszokni, hát törődünk bele. Irni talán sohasem fogjuk. Más példa. Nyelvérzékünket bántja, mikor a lapok azt írják, hogy a paradicsomkereskedők *fölvásárolták* a készletet. A magyar inkább »összvásárol«... De aztán kezdünk töprengeni rajta. Aki leírta, bizonyára tudta, hogy van »összvásárolni« is. De ebben az lappang, hogy különböző dolgokat, mindenfélét összevásárolunk. Emlékezett ilyen szókra is az »összvásárol« kapcsán: »összeszed«, különböző helyekről, »össze-vissza« kapkod, »összekapar« mindent magának... A tisztas kereskedelem nem össze-vissza vásárol, hanem tervszerűen »fölvásárol«, vagyis összevásárolja az egész mennyiséget. A »fölvásárol« a »fölszív«, „fölfogat“, „fölépít“ gondolatkomplexumával rokon. Azért mert a német is ilyenformán gondolkodik (»aufkaufen«), a magyar önmagától is rátalálhat egy hasonló kifejezésre. A némettel való észjárásbeli azonoság nem árt nyelvünknek, ha ezzel nem mellőzünk egy magyar észjárásra valló más kifejezést. Az »összvásárol« megmaradhat a »fölvásárol« mellett, ha egy bizonyosfajta összevásárlás-t fölvásárolás-nak nevezzük.

Hogy mennyire óvatosnak kell lenni a »németességek« üldözésénél, arra legklasszikusabb példa a Magyar Nyelvőr esete. Ezt a nagytekintélyre emelkedett, magyarságunk szellemi életében oly fontos szerepet játszó folyóiratot mindjárt a megindulásakor megtámadta Volf György, mondván, hogy már a címe is németes, idegenszerű... Erre a vádra a Magyar Nyelvőr két argumentummal érvelt: 1. Nem baj, ha néha idegenszerű és németes a Magyar Nyelvőr; 2. Nem is idegenszerű és nem is németes, hanem magyaros és népies a *Nyelvőr* cím, benne »a magyar népnek nem lankadó nemzeti öntudata« nyilatkozik meg. (Magyar Nyelvőr 1872, 18). Az első pontra vonatkozó passzus-t érdemes emlékezetbe idézni:

A Magyar Nyelvőr, bár nem szívesen, de bizony sokszor tudva is fog élni — mert a mai irodalmi nyelven másképen nem igen lehetne megérteni magát — rossz magyarsággal is. Meglehet, hogy már a címével is vétkezett a magyar nyelvhelyesség legszigorubb igényei ellen, de megvigasztal az az öntudat, hogy a nyelvhelyesség visszaállítására főrekszünk s nem tartjuk nagy bajnak, ha e jótörekvésben akár mindjárt az első lépés is egy nagy bolla lett volna.

Ebből persze nem következik, hogy mostmár írjunk németesen! De sokszor úgy áll a helyzet, hogy a *hungarizmus* azonos a *germanizmussal*...

12. *A természetes fejlődés erői döntik el a mesterséges nyelvújítás sorsát.* Nyelvváltoztató, ösztönös ingadozás, expresszív nyelvteremtés áll az egyik oldalon, míg a másik oldalon a meglévő gondolatformákhoz, szókészlethez való természetes ragaszkodás harcol és a kettős törekvés eredménye a fejlődő nyelv. Minden változni és minden maradni akar; minden változik, de csak annyira, amennyire az erők harca engedi. A nyelvújítás: erőszakos belenyulás a nyelvfejlődésbe. Az »erőszak« is természetes, de csak annyit ér, amennyi ereje van tizmilliókkal szemben. Az egész nyelvközösség consensus-a, népszavazása nélkül nem ér el sokat. A harcnak mindkét részen vannak halottai. Itt egy nehezkes, kirívó idegen szó, ott egy torz és magyartalan neológ-szülemény. Az eredmény társadalmi és stilus-rétegek szerint különböző. Megtörténik, hogy az idegen szó a népnél kap azilumot (juss) és a legmagyarabb népdal szárnyain él örökké, mint a Kossuth Lajos regiment-je. A purizmus tragikuma, hogy újításai leginkább a tudósok nyelvében találhatnak megértésre, ott, ahol a legtöbb idegenszó nyüzsög...

Est modus in rebus. Ajkam »örömteli« végszava a dilettáns Puristához: hidegvér és *elegancia* a nyelvben; izlés és *tolerancia* a magyarosodni akaró idegenszavakkal és a nyelvújítás különiségeivel szemben. Fontolva haladás. Magyarul írunk és értelmesen gondolkozunk. Nem neologiai, vagy ortologiai, hanem mindakettő.

Elvek—Könyvek—Folyóiratok

Joó Tibor: Mátyás és birodalma. 1440—1940. *Atheneum* 166. o.

A nemzeti öntudatnak és a történeti elhivatottságnak hite sajátos tényekben, vagy mítoszokban keresi a maga modern megjelenési formáját. Ez az öneszmélés utalja a magyar történeti érdeklődést is — a Mátyás-centennárium mellett — a legutolsó és legnagyobb nemzeti király eszméi örökségéhez és meteor-alakjához. A jubiláris évforduló könyvtermésének egyik hajtása Joó műve is.

A szerző nem a kronológikus sorrend ösvényén halad, hanem Mátyás uralmának vezéreszméi köré csoportosítja fejtegetéseit. Ezek közül az irányelvek közül is kiemelkedik intenzitásával a Mátyás uralmát szinte kizárólag meghatározó céltat: kiűzni a törököt Európából. E meggyőződésnek gyökérezte az egykorú politikai és magyarságszemléletből táplálkozott. Kétségtelen ugyanis, hogy Mátyás korának nemzeti eszméjét és a király vezérlő hivatásrészét ez a két gondolat jelentette: az ősi, keleti vitéség öntudata és a nyugali kereszténység védőbástyájának missziója.

Bevezetőjében — az ilyen irányú műveknél szokatlan módon — igen messziről indul a szerző. A latin-görög kultúráörökség kiható tényezőit vizsgálja, ha nem is új szempontok szerint, de a történetfilozófia mérlegelő eljárásával. Ez a törekvése elismerésre méltó buzgósággal folytatódik a további fejezetekben is. Azonban a magyarság történeti hivatásának felvázolásakor és ennek belső okadatolásakor nemcsak szempontjainak dinamikája lep meg, hanem stílusának és bölceleti mércéjének »népszerű» irányba való eltolódása is. Stílusuk különös modoros sajáttságot mutat. Feltűnően apró, tördelt mondatokban ír. Igen gyakori a két-három szavas mondata, sőt meglepve olvastuk egyszavas mondatait. Ez pedig bizonyos nyugtalan gondolati vibrálást okoz, és olykor publicisztikai, fordulatos drámai hangnemet visz a tárgyilagos nyugalmat igénylő történeti okfejtésbe.

A könyv elsődleges célja, hogy az ország politikai adottságait önmagában és az európai sorsközösségben szemügyre vegye, továbbá, hogy ezeket a történetfilozófiai eszközeivel összetevő elemekre bontsa. Ezért foglalkozik a középkori univerzális ember- és társadalomszemlélet letűnése után a nemzeti öntudat és expanziós »birodalmi» eszme kialakulásával, hogy Mátyást is szervesen beleállíthassa ebbe a történeti fejlődésbe. Részletesen körvonalazza a renaissance és humanizmus szellemi történeti mozzanatait, azonban ennek a két jelenségnek antik forrásait kutatva a szerző nem jelöli meg, hogyan értelmezendő »Cicero retorikus bölcselése».

Mert a cicerói szónok-típus színes dialektikája valóban eszménye volt a humanista szónoknak. De néhány sorral lejjebb már ezt olvassuk: »A humanizmus lényegében platonizmus.« (114. o.). Már pedig az eklektikus Cicero bölcséleti kivonatai ilyen vonatkozásban aligha igényelhetik maguknak a »platonizmus« továbbplántálását. — A könyv legsikerültebb lapjai azok, amelyeken Mátyást mint embert, mint uralkodói egyéniséget ismerjük meg. Ösztönös emberismerete, mely a nagyok közül is csak az igazán elhivatottak kiváltsága, sok nehézség megoldásában egyengette útját. Életének két legnagyobb megpróbáltatása volt, mely mint királyt és embert egyaránt legmélyebben érintett: legbensőbb környezetének összeküvése, továbbá nevének méltatlan magartatása és ellenséges érzülete urával szemben. Vitéz Jánosékát és Beatrixot is a fölényes férfi biztos emberismeretével előzte meg, és sikerült is terveiket meghíúsítani. Határozott, céltudatos, következetes fellépése, észjárásának higgadt okossága, érvényesülni vágyó akarata, félelmetes erélye és sokoldalú diplomáciai tehetsége, végül pedig nemes uralkodói irányelvei valóban arra képesítettek, hogy az európai közélet és külpolitika vezetésében döntő szerepet nyerjen. Azonban a nagy emberek örök tragédiája, hogy koruk nem érti meg távolbanéző lelkük szárnyalását. Az idegen népek saját nemzeti voltukat feltették tőle, a magyarság pedig, mely csupán a maga nemzeti érdekeinek mellőzését vélte látni Mátyás külpolitikájában, nem tudta kiráját terveiben követni. S mivel félreismerte, »ellenségesen állott szemben legnemzetibb királyával.« Európa aggodott Mátyás imperialista politikája miatt, Magyarország pedig nem ismerte fel uralkodójának egyetlen életcélját: a török veszedelem feltartóztatását. Rövidlátásuk hamarosan megbosszultá magát Helyesen hangsúlyozza a szerző, hogy *ez a hivatástudat* az alapja és kulcsa Mátyás történeti megítélésének és nagyvonalú személyisége megértésének.

Joó történetértelmezése — a praktikus okulásokat nyomozva — anynyira determináló hatása alá kerül a jelen kor uralkodó eszméjének, a nacionalizmusnak, hogy hajlamos már ezt a ma elevenen élő nemzeteszmét a XV. század ideológiájába visszavetíteni. Ez magyarázza meg azt, hogy a napjaink-termelte felfogást és szemléletet az akkori történelmi helyzet nem tudja meg — a szerző beállítása nyomán sem — maradéktalanul magába fogadni. S ilyenkor Joó »istení jogú önállás«, a »nemzetek egyetemes jelentősége«, »egy magasztos eszme« és egyéb (logikailag!) imponderabilék segítségével hidalja át azt a tartalmi távolságot, mely korunk és a XV. sz. nemzeteszméje között fennáll.

A tartalomjegyzéket nézve kellemesen meglepi az olvasót a címek kifejező rövidege és tetszetős csoportosítása. Ezek azonban az általuk hordozott fejezetek tényleges tartalmával nem állnak mindig teljes belső rokonságban. Egyébként pedig gyakran kísért a könyvben — a szerves összefüggés gyér méltánylásával — a szerző előző művének: A magyar nemzeteszmé-nek reminiscenciája (129—134, 136. o.), sőt egy hosszabb rész szóról-szóra lenyomtatva. (V. ö. 23—24. o. — M. N. 62—63. o.) Megemlíti ugyan a szerző, hogy jelen könyvében felhasználta régiebb cikkeiben már közzétett kutatási eredményeit. Ez természetes is. Azonban

ha egy téma már *önálló könyvben* feldolgozást nyert, akkor egy másik mű írásakor talán inkább csak utasítsuk az érdeklődő olvasót ehhez, de egy 166 oldalas Mátyás-jellemkép és történet kereteit ne duzzasszuk fel ennek elismertetésével. Éppen ebben a vonatkozásban például szívesebben vettük volna, ha a szittya-magyar öntudat gyökerezetére konkrét tényekben (Kézai krónikájának gazdag adataiban) mutatott volna rá.

Hiszen a történetfilozófia álláspontja az eseményekkel szemben a mozgató rugók és okozati összefüggések felderítése, tehát a szó étimológiai értelmében veit pragmatizmus; ugyanígy a szereplő személyekkel kapcsolatban a lélekrajz felvázolása, tehát a pszichológia. A kettőt különválasztani merev, sőt valószínűtlen eljárás volna. Kétségtelen ugyanis, hogy a történeti okok a vezéregyéniségek lelkületében gyökereznek, itt kapják meg sorsformáló erejüket és iránymutató energiájukat. Viszont az államférfiak lelkivilágát, szubjektív indítóokaikat elsősorban a nemzeti élet nagy valóságaival szemben elfoglalt nézőpontjukból tudjuk megérteni. A szerző számolt is ezzel a ténnyel az adatgyűjtés munkájában; a kísérlet sem hiányzik a kivételben. De le kell szögeznünk, hogy nagy korok nagyszabású egyéniségeinek nagyvonalú erőfeszítéseit ábrázolni, a bennük megnyilvánuló individuális lelki tényezőket szerves kapcsolatba állítani az ő nemzeti, kulturális, külpolitikai vállalkozásajkkal és ennek a két elemnek szintéziséből a korszak summázását, politikai és etikai eredőjét meghatározni: ez a történetírói rutin csak hosszú forráskutatás, elmélkedés, elemzés és beleélés nyomán kezd a historikusban kifejedesedni. Szerzőnkől a történetfilozófiai hajlam nem hiányzik. Rendszerező intuíciókészsége pedig, ha intenzív és tervszerű forráskutatásokkal fog párosulni, komoly lépéseket fog tenni az előbb vázolt történetírói eszmény elérése felé. Egyelőre a mindenáron való »motiválás» törekvése azt a sejtést engedi az olvasóban megfogamzani, hogy itt »Mátyás és birodalma csupán alkalmas téma, amelyhez a szerző a maga történeti elmélkedéseit kapcsolhatja. S így a kutatási eszköz a cél szerepét ölti magára. Gondolunk itt elsősorban a nemzeteszmé elemzésére, majd a »korszellem» fogalmának boncolgatására, amelynek — ha a jelen vonatkozásban szükséges az axiológiai kifejtése (?) — csakis a bevezetésben lett volna helye, mert a gondolat sor összefüggő tárgyalását nem kívánatos ilyen fogalomanalizáló kitérésekkel megbolygatni. Bár a szerző eljárás módjának igazolására szokatlanul szubjektív vallomást tesz az Utószó-ban.

A 116. oldalon az »1331» évszám bizonyára csak a korrektor elnézése folytán került be. Viszont a pozitív okfejtés tekintetében tisztázatlan a szerzőnek az a következtetése, amellyel a latin humanizmusnak és a renaissancának szittya-magyar-nacionalista kihatásait túlbecsüli.

Jó művének újszerű célzatát és az ennek megfelelő kutatási felvetéssel illetőleg csak a könyv végén kap tájékoztatást az olvasó. Egész más lelki diszpozícióval fognánk a könyv olvasásához, ha a szerzőnek ezt a sajátos elvi álláspontját már a bevezetésben megismerhetnők. A megrajzolt Mátyás-arckép élethűségének, továbbá a »történetpolitikai» diagnózis hitellességének megméréséhez a most megjelent Mátyás-Emlékkönyv több igazoló, kiegészítő és módosító szempontot nyújt. *Visy József.*

Auszüge.

L' homme idéal des Romains et l' éducation hongroise.

La civilisation européenne s' est enrichie en formes et en idées par ses relations étroites avec l' antiquité.

L' homme idéal nous a été esquissé dans son caractère individuel par la „paideia“ grecque. La Grèce de l' antiquité s' est formée en théorie l' image de l' homme supérieur et le peuple romain a fait les premiers pas décisifs vers sa réalisation.

Examinons l' héritage de la culture pratique des Romains dans l' âme de rois générations.

L' époque de Caton exprime l' effervescence de la conscience nationale et de la vocation. Son idéal, c' est le patriote ferme et décidé. Dans les Dicta et les Origines, les traits caractéristiques de ce type héroïque sont présentés pour servir d' exemple aux contemporains.

C' est en Grèce que Cicéron achève ses études et sa philosophie s' élargie avec l' horizon intellectuel des Grecs. S' opposant au patriotisme ferme de Caton, il s' efforce de découvrir les idées humanitaires et essaye même de les appliquer. Ses dialogues de tendance pratique fixent la structure intellectuelle du Romain moderne dans la trinité de „doctus, fortis et pius.“ Pour cette raison, on peut considérer Cicéron comme le précurseur de Sénèque à plusieurs égards éthiques. Leur parenté idéologique s' explique par le fait que tous les deux sont les partisans de la philosophie stoïque. L' idéal d' homme stoïque basé sur l' âme romaine reçoit un nouvel horizon dans les Epîtres morales de Sénèque et dans ses dialogues de philosophie morale. Ses problèmes principaux sont l' âme, le libre arbitre, la maîtrise de soi-même, la paix de l' âme. Et en les interprétant, il nous semble s' être approché des doctrines du christianisme.

Le nationalisme de Caton s' enrichit donc par l' humanisme de Cicéron et l' éthique transcendentale de Sénèque et s' approfondit par des principes idéologiques.

J. Visy.

Közelebbről megjelentek :

- Marót Károly: »Kultische Motivverschiebung und »Praedeismus.« Bp. 1939.
- Zolnai Béla: Szavak sorsa. Magyar gondolatformák. Bp. 1939.
- Sulica Szilárd: A szegedi egyetemi könyvtár válságos helyzete. Szeged, 1939. BCU Cluj / Central University Library Cluj
- Horváth Barna: A közvélemény ellenőrzése. (Acta Universitatis Szegediensis) Szeged, 1939.
- Tankó Béla: A világnézet kérdése és a református elvek. Debrecen, 1939.
- Vajthó László: Reviczky Gyula, Bp. 1939.
- Péter Zoltán: Világnézettani alapvetés. Debrecen, 1939.
- Horváth Barna: Az utópia értelme. Szeged, 1939.
-